

ЛИСТИ РОМАНА ЯРОСЕВИЧА ДО МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА (1888—1894 роки)

Роман Яросевич — український політичний та громадський діяч, лікар, людина непересічного інтелекту, великий патріот. Народився 1862 р. у с. Бердиківцях на Тернопільщині в родині священика. Дитячі роки провів у с. Москалівці поблизу Косова, в яке перевели на парафію його батька. Навчався у Коломийській гімназії, потім студіював філософію у Львівському та Віденському університетах. 1884 р. захистив докторат зі славістики. Деякий час працював гімназійним учителем у Коломиї та Кракові, де записався на медичний факультет Ягеллонського університету і 1894 р. отримав диплом доктора медицини. Лікарську практику проходив у Борцові на Тернопільщині. Був учасником міжнародного з'їзду лікарів у Москві в 1897 р. З 1908 р. постійно проживав у Станіславові, працюючи лікарем-стоматологом при дирекції залізниць. У 1910 р. вступає до новоствореного Українського лікарського товариства, яке нараховувало 63 члени. У 20-30-ті роки — голова Об'єднання залізничних лікарів¹. 1933 р. унаслідок редуцції втрачає посаду лікаря і потрапляє у безвихідне матеріальне становище. 28 травня 1934 р. помирає у лікарні.

Роман Яросевич — активіст українського студентського руху (діяльність у товариствах „Січ“ у Відні та „Академічний громаді“ у Кракові). Член „Просвіти“. Один із засновників у Львові 1890 р. русько-української радикальної партії та голова української соціал-демократичної партії. 1897 р. від УСДП був обраний послом від Борцівської округи до австрійського парламенту. Відомий своєю працею у комітеті, який займався організацією утечі із Станіславівської тюрми студента Львівського університету Мирослава Січинського. Після успішної утечі Січинського 1911 р. Яросевич був заарештований, але незабаром через брак доказів — звільнений. У віденській та галицькій пресі дружував статті про українські справи².

Роман Яросевич підтримував зв'язки з І. Франком, В. Стефаником, М. Павликом, М. Драгомановим, якого відвідав 1890 р. у Софії.

¹ Пундій П. Українські лікарі. Біобібліографічний довідник.— Львів; Чикаго, 1994.— Кн. 1.— С. 253.

² Наші могили. Др. Роман Яросевич // Громадський голос.— 1934.— Ч. 21.— С. 8; Посмертна згадка. Др. Роман Яросевич // Лікарський вісник.— 1934.— 20 жовт.— Ч. 4.— С. 137; Посмертна згадка // Діло.— 1934.— 31 трав.— Ч. 140.— С. 7; Трегуб М. Листування між М. Драгомановим і М. Яросевичем. 1888—1894 рр. // Матеріали засідань історичної та археографічної комісії НТШ у Львові (лютий 1992 р. — жовтень 1993 р.).— Львів, 1994.— С. 99—101; Українські лікарі Прикарпаття / Упоряд.: П. Арсенич, П. Білякський, С. Генік. Вид. друге, виправ. і допов.— Коломия, 1995.— С. 89—90.

Що стосується особи Михайла Драгоманова, вона нині не потребує представлення. Це небуденна постать — вніс в українське суспільне життя кінця минулого століття бурхливу пристрасть до праці, пропагував широку політичну освіту, особливо для молоді, зокрема до того, як вона самостійно виступить на політичній арені³. М. Драгоманов — наставник і учитель української молоді. Друкованим словом і листами він впливав на молоде покоління, „вказуючи нам, — як писав І. Франко, — інший, ширший світ поза тісними межами нашої Галичини, вказуючи, до чого йде теперішня наука і якої праці і любови чекає від нас наш нарід...“⁴. Роботи з молоддю М. Драгоманов приділяв особливе значення, бо вважав, що саме з неї у майбутньому виросте поступове українство. Згуртувавши молодих людей, визначивши для них завдання, він розбудив їх до зовсім нового творчого життя. Серед української прогресивної молоді знайшов справжніх, вірних товаришів, помічників, прихильників. З Болгарії М. Драгоманов спостерігав за розвитком громадського, політичного, літературного життя у Росії і Україні. Запал творчої діяльності в певному розумінні спричинився і до зав'язання стосунків між Романом Яросевичем та Михайлом Драгомановим.

Під час перебування у Кракові Роман Яросевич активно береться за заснування українського товариства „Академічна громада“, від імені якого і пише 13 жовтня 1888 р. свого першого листа до Михайла Драгоманова. Тридцять дев'ять листів за період з 1888 по 1894 рр. зберігаються у фонді М. Павлика⁵. Як зазначає Р. Яросевич, з М. Драгомановим зазнайомився ще у Відні, коли головував 1888 р. у товаристві „Січ“ і робив для нього вписки „по бібліотеках тамошних“. Листи — багате джерело для вивчення діяльності українських молодіжних гуртків, товариств останньої чверті XIX — початку XX ст. Дослідженням цього питання займався М. Драгоманов. Листи Р. Яросевича переповнені фактами з життя молодіжних організацій як за кордоном (зокрема, у Кракові, Відні), так і на теренах Східної України і, звичайно, Галичини.

Листи багаті своєю інформацією. Це своєрідні звіти про почуте, побачене, відчуте, про щоденні події тогочасного бурхливого суспільно-політичного життя. Усю важливу інформацію, яка надходила М. Драгоманову через Р. Яросевича, можна систематизувати в кілька тематичних груп. Найбільша з них — це події з життя молодіжних товариств та організацій українських громад, студентський рух („Академічна громада“ та „Czytelnia akademiczna“ у Кракові, „Січ“ у Відні, „Буковина“ у Чернівцях; студентські періодичні видання; арешти; діяльність студентських гуртків у Києві, Одесі, Харкові, куди їздив Р. Яросевич). Друга за важливістю тема, яка переважає в листах, — політичне життя (і, зокрема, тема виборчої агітації за кандидатів від русько-української радикальної партії до галицького крайового сейму). Р. Яросевич перебуває у центрі політичних подій у Галичині. Будучи в Києві й Одесі, він зустрічається з приятелями М. Драгоманова, розповідає йому про діяльність В. Антоновича, Є. Трегубова, В. Науменка та ін., інформує про всі важливі рішення русько-

³ Дашкевич Я. Учений, політик, публіцист. Унікальна постать на українському політичному небосхилі другої половини XIX ст. // Слово і час.— 1991.— № 10.— С. 3—6.

⁴ Драгоманов М. Віра і громадські справи.— Львів, 1912.— С. IV—V.

⁵ Центральний державний історичний архів України у Львові (далі — ЦДІА України у Львові), ф. 663, оп. 2, спр. 86.

української радикальної партії. Третя група проблем, порушених у листах, — приватні справи, зокрема, допомога членам сім'ї М. Драгоманова.

Листів М. Драгоманова, адресованих особисто Р. Ярославичу, на сьогодні виявлено лише три за 1892—1894 рр.⁶ У них заторкнуті питання партійних справ, доля „Народу“ — органу радикальної партії, конфлікт І. Франка і М. Павлика, поступовий рух галичан, власний стан здоров'я, творчих задумів. Ось фрагменти з його листів, які свідчать про вагу тієї інформації, яка надходила йому через Р. Ярославича: „Вам нічого говорити, як дльа мене мусить бути інтересно знати деталі Вашого подорожжя, — то значить Ви можете судити і про мою нетерпльачку. Тільки ж пройшло більше 2 тижнів, а од Вас ні слова. Окрім усього це задержує в мене редакціју одної замітки дльа „Народа“, — бо мені треба докладніше знати настрої певних кружків на Україні. А тут і ваканції незабаром, — а з ними і антракт громадських справ до осені! Зваживши все це, — „внемли же моленію моему“ і напишіть мені, як најскорше і як најбільше“ (лист від 4.05.1892 р.); „Насилу од Вас звістка! Що Ви могли оддалитись на час од політики, се ја допускав, — але дуже жалів, шчо Ви навіть про себе не давали звісток. Аже ж ми перше всего льуде, а потім політики!“ (лист [1894 р.]).

Безсумнівно, що М. Драгоманов писав листи і студентським товариствам. Зокрема, виявлено чотири листи за 1886—1890 рр.⁷, адресовані „Академічній громаді“ у Кракові. В них поради, підтримка у справах, заохочення до праці в ім'я майбутнього України старшого, досвідченого і визнаного у світі вельтня думки М. Драгоманова.

Роман Ярославич — один із плеяди активних кореспондентів М. Драгоманова. „Не знаю, як Вам здає ся? — а у мене совість чиста за сей рік „на щет“ писаня до Вас. Я все старав ся писати, коли знав що такого, що Вам сльидовало знати й послав Вам газети, як було що інтересного дльа Вас...“ — читаємо в одному з послань Р. Ярославича (лист № 23). Так, він виконував роль доброго інформатора, тому його листи є прекрасним архівним документом для вивчення суспільно-політичного життя України 90-х рр. ХІХ ст. Вони — документальне свідчення впливу відомого громадського та політичного діяча М. Драгоманова на українську молодь, підтвердження його незаперечної причетности до творення певного пласту політично свідомого і культурного покоління України епохи національного відродження.

Хронологічний порядок представлених листів такий:

- № 1. 13 жовтня [18]88 [р.]. Кр[аків].
- № 2. 4 листопада [18]88 [р.]. Кр[аків].
- № 3. 26 лютого [18]89 [р.]. Кр[аків].
- № 4. 25 травня [18]89 [р.]. Кр[аків].
- № 5. 25 вересня [18]89 [р.]. Кр[аків].
- № 6. 3 жовтня [18]89 [р.]. Кр[аків].
- № 7. 24 жовтня [18]89 [р.]. Кр[аків].
- № 8. 10 лютого [18]90 [р.]. Кр[аків].
- № 9. 3 травня [18]90 [р.]. Кр[аків].

⁶ ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2. спр. 65, арк. 38—39 зв., 46—47, 48—49.

⁷ Там само. — Спр. 50, арк. 1—2 зв., 15—15 зв., 18—18 зв., 19—21.

- № 10. 9 травня [18]90 [р.]. Краків.
 № 11. 21 травня [18]90 [р.]. Краків.
 № 12. 18 липня 1890 [р.]. Краків.
 № 13. 2 жовтня [18]90 [р.]. Брейла.
 № 14. 7 жовтня 1890 [р.]. Львів.
 № 15. [1890 р. Краків].
 № 16. 8 січня [1]891 [р.]. Краків.
 № 17. 18 січня [18]91 [р.].
 № 18. 16 лютого [18]91 [р.].
 № 19. 14 березня [18]91 [р.]. [Краків].
 № 20. 26 березня [18]91 [р.]. [Краків].
 № 21. 2 жвітня [18]91 [р.]. Кр[аків].
 № 22. 29 травня 1891 [р.]. Краків.
 № 23. 18 серпня [18]91 [р.]. Річка п[очта] Соколівка біля Косова.
 № 24. 20 серпня [18]91 [р.]. Річка п[очта] Соколівка біля Косова.
 № 25. 26 серпня [18]91 [р.]. Річка п[очта] Соколівка біля Косова.
 № 26. [3]1 серпня [18]91 [р.]. Річка п[очта] Соколівка біля Косова.
 № 27. 20 вересня [18]91 [р.].
 № 28. 7 листопада 1891 [р.]. Краків.
 № 29. 16 листопада [18]91 [р.]. Львів.
 № 30. 31 грудня 1891 [р.]. Kraków.
 № 31. 27 березня [18]92 [р.]. Краків.
 № 32. 4 травня [18]92 [р.].
 № 33. 16 травня [18]92 [р.]. Краків.
 № 34. 27 травня [18]92 [р.]. Краків.
 № 35. 26 травня 1894 [р.], in Szczakowa Galizien.
 № 36. 17 червня 1894 [р.]. Щакова.
 № 37. 8 липня [18]94 [р.].
 № 38. (Без дати). [Краків].
 № 39. (Без дати).

Тексти листів передано із збереженням особливостей мови автора. Під № 26 і 31 подано також тексти листів, надіслані М. Драгоманову разом з кореспонденцією Р. Яросевича. В першому випадку — це лист Івана Андрусяка до брата 8-ра Михайла Дорундяка. З фактами, викладеними в ньому, вважалося за необхідне ознайомити Михайла Петровича. В другому випадку — це лист, адресований безпосередньо М. Драгоманову і писаний, імовірно, нареченою Р. Яросевича (грецького походження) Катрею Біціллі.

Дана публікація не претендує на вичерпність питання стосунків Романа Яросевича і Михайла Драгоманова, а лише розпочинає розмову на цю тему, яка на сьогодні мало висвітлена в наукових виданнях. Пошуки архівних матеріалів тривають.

Марія ТРЕГУБ

ДОДАТОК

№ 1

Краків, 13. X. [18]88 [р.]
ul[ica] D[if]la l[icz]ba] 89. I p[iętro]

Ласкавий Добродію!

Пишу до Вас в имени тутейшого товариства „Академічна Громада“¹, котре перед кількома місяцями засноване и тепер що лиш починає своє житє. У нас в Галичині начали студенти ради хліба вписувати ся найбільше на медицину а що найблище їм до Кракова — то й зібрало ся їх тут немале число а з відти й пішла потреба заснованя свого товариства. Ну тепер то все ще сьвіжий материал а там може з того материялу децо и вийде...^{*} Надіємось, що Ви схочете нам бути помічні в заснованю нашої бібліотеки и просимо Вас дуже, щобиьте зволили прислати для нашого товариства свої книжки.

Вітак у Вас є звязи в Росії з людьми, від котрих би також можна деякі книжки дістати (пр[иміром] хотьби „Труди...“ Чубінського² — та деякі російські журнали). Будьтеж добрі порадити нам, до кого писати?

А вітак чи не зробили би Ви нам тої ласки и не написали сами до кого за нами?

Ми вже будемо ждати відповіді від Вас и до того часу сами не будем писали до нікого.

Надіємось мати коло 50 членів переважно медиків.

Не знаю, чи знаєте що „Січ“³ віденська зійшла вже на то, що сего року подалась до сойму о запомогу? От видите — може „Громада“ зможе стати тим осередком для молодежи, яким була „Січ“ и може єї заступит?

З правдивим поважаням

Д[окто]р Роман Яросевич

[P. S.] З Вами я посередно давно знакомий. В [18]85 р. я був головов в „Січи“ у Відни а кілька років перед тим ходячи там на філософію зжив ся дуже блиско з Остапом Терлецьким⁴, з котрим я й до нині приятель (він у нас адвокатє). Будучи ще у Відни я робив для Вас виписки по бібліотеках тамошних. Опісьля я 2 роки учительовав в гімназії — а що там нема виглядів на який такий кавалок хліба — то я тепер тут на медєцині.

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 45—46 зв. Автограф.

^{*} Тут і далі крапки в оригіналі.

№ 2

Кр[аків], 4/11 [18]88 [р.]

Ласкавий Добродію!

Разом пишу у Відень и кажу своїм знакомих віднести прямо до Вас. — Они напевно допоможуть Ваші дочці⁵ в переїзді, та лиш я непевний чи Вам напишуть — бо до писання то они не скорі. Тому я й подаю Вам на всякий случай одну адресу: Д[окто]р Е. Озаркевич⁶ I. Himelpfortgasse 2.II. St[rasse]*. (Eckhaus Kärtnergasse). — Наколиб Ви ніякого письма не дістали, то моглаб Ваша дочка поїхати прямо на сю адресу (его цілу днину мож дома застати) а хоть прямо до „Січи“ VIII. Laudongass 49 a.

Тепер я не знаю адреси других Січовиків, але постараюсь Вам найти там когось, що схоже Вам бути помічний в Ваших наукових ділах.

Дякую Вам за книжки від себе — „Громада“ Вам осібно подякує. Радо Вам напишу про жите в товаристві — та того не ожидайте так скоро. На то треба часу и книжок, котрих у нас так, як зовсім ще нема. Я з всеї сили бю на то, щоби книжки купувати, та не можу ще переломити аксіомату, котрий мені дают в відповіді: „нам треба перш всего старати ся о рускі книжки“ т. з. не купувати нічого, а дожидати, що хто пришле, хотьби й найгірше дранте. З досьвіду знаю, що повісти лекше находят читаючих то й хотів я довести до закуплення кількох цікавищих нових повістей. На те начав один готувати реферат, „що лектура повістей не приносить ніякого хісна“. Сим я дуже зрадів — бо був би зараз и реферат и дискусия — ну а в посльідствію бодай повісти...

Сам я нарочком не хочу держати рефератів раз тому, щоби через те не дай боже не стати чимсь в роді вчителя супроти товаришів а вітак й тому, що свої готові реферати (все критики) я сам зненавидів и не хотів би ними псовати ще не зіпсований індивідуальний погляд на літературні твори „громадян“. Нових знов рефератів на тему як природні науки люцкі думки змінют (для мене самого незвичайно цікаві) я ще не годен писати — та в мене и часу мало — бо я й на службі в гімназії вчителем и испити медичні мушу робити. Найбільший хосен принеслаб тепер „громадянам“ російска белетристика, та слаба надія, щоби ми борзо єї дістали.

Про те, що „Січ“ подалась о субсидию розказували мені переїзжаючі у Відень „Січовики“ — будьтоби читали о тім в польских газетах и дуже вередували за то на свого голову, котрий мав то на свою руку зробити. Вітак нічого я більше о тім не дізнав ся. Сего року, як мені з Відня пишуть, мала „Січ“ дістати много нових членів — вітак я радив, щоб виділ відкли-кав ся до бувших Січовиків о підмогу грошеву. Мені здає ся, що сьлідова-лоб конче держати „Січ“ задля єї доброї історії. Як змога то дайте часом добру раду, що в „Громаді“ робити?

З правдивим поважаням
Ваш Яросевич

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 47—48 зв. Автограф.

* Тут і далі підкреслено в оригіналі.

№ 3

Краків, 26/2 [18]89 [р.]
ul[ica] Karmelicka [liczba] 1.

Ласкавий Добродію!

Перед кількома ще літами позичив я для Вас в січові бібліотеці „Анастасієвського „Народні сказки“ 4 томи и переслав Вам через Окуневського⁷.

Тепер „Січ“ домагає ся від мене тих книжок. Наколи они Вам вже непотрібні, то відошліт их до „Січи“ — а як ще Вам их треба, то напишіт до Відня, що книжки є у Вас.

В справі переїзду Вашої дочки я писав в своїм часі в Відень, та мені ничо не відписали и не знаю, чи они що зробили?

Про „Громаду“ тутейшу немаю Вам що написати. Відчити читают ся, та мало інтересні. Найбільше в них підкладаня Дарвінови не єго теорій. Про то все товариство розвиваєсь и нема сумніву, що з часом вийде з „Громади“ громада інтелегентних людей.

Бувайте здорові!
 Ваш
 Яросевич

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 49—50. Автограф.

№ 4

Краків, 25/5 [18]89 [р.]

Ласкавий Добродію!

Чому я так пізно до Вас пишу, мали Ви ся дізнати від Окуневського. Тут вийшли були ревізії і арештованя між студентами и я побоював ся, що поліція отворит письмо адресоване на Ваше „еретичне“ имя, як сами кажете и своїм розумом начне звичайну історію робленя з блохи вола... з чого моглаб вийти для „Громади“ заборзо немила ситуація. „За борзо“ кажу, бо тепер ще що небудь такого моглоб викликати в „Громаді“ реакцію, а пізніше за рік два не буде вже треба того побоюватись. Кризу конфлікту з поліційов и сенатом „Гр[омад]а“ знов буде мусіла пережити, бо Краків таке на скрізь клерикально станчиківське⁸ місто, що товариство студентів в чім небудь не лицююче з переконаннями тих панів мусит бути гонене. От тому я й здержав ся з писаням до Вас.

Громаду zaloжили старші студенти, котрі пережили були свій вік універзитецький в польському товаристві зовсім впрочім безбарвним — устроюючим маівки та балі — де кадило ся студентами професорам и на відвороть. Там була й добра згода між Поляками и студентами Русинами и до zaloженя окремого товариства спонукала Русинів найбільше охота доступити в своїм товаристві нових урядів и почестей. Через те й перенесли ся в „Гр[омад]у“ симпатії до польської „Читальні“ — ті самі люде були

⁷ Вгорі над текстом листа, що на арк. 52, дописано: „Назву „Громада“ бояли ся приймати, бо то пахло в їх очах соціалізом“.

урядниками ту и там — членами комітету на вечер Міцькевича и Шевченька и т[ак]е] и[нше] — Ідеалом доброго члена товариства було уміти „добре репрезентувати“ товариство, під чим ся розуміло уміти говорити в бесідах много всяких пустих фраз. В такім стадію застав я „Гр[омад]у“ приїхавши тутка и перше, що я видів, то оживлену агітацію за собов чоловіка образованем и переконаннями не висчого над нашого попа „угодовця“. Він хотів стати головою и еднав собі „гарними“ бесідами и солодкими словами молодих товаришів лиш що наїхавших з гімназій. Та декотрих з тих я вже знав з Громади (заложеної Трильовским⁹) студентів гімназії, де я був вчителем, а про других чув, що они таки вийшли з гімназіальних громад. Між ними я й начав контрагітацію — кандидат упав и пішов ся старати о уряд голови в польскім товаристві, де наконец став заступником голови. Коли уступаючий виділ складав справоздане, помер Качала¹⁰ — и виділ той поставив внесене відправити за него панахиду. На се піднесли молоді громадяне такий крик, що они ніяких панахид не хочут и що Качалу вже тому що він піп и вечерницями поминати не хочут, що я справді схопив ся за голову. Єго питали, якби він се гадав зробити? на що він ніяк не міг відповісти. Дашинський¹¹ давав ему раду стати соціалістом и переводити свої бажаня в діло тов самов дорогов, як се робят соціалісти в западні Європі. Та на се відповідали, що в нас инчий ґрунт и що у нас місто робітників є селяне и годили ся на те, що над тим би ще треба подумати... Щоби тому думаню дати ліпшу підставу прочитав у нас Дашинський „Zarys ewolucyi stanu czwartego“ відчит дуже старанно оброблений, в котрім автор розібрав строгов історично-науковов методов цілу історію соціалістичного руху в Європі. Він добре захрип, доки дочитав до кінця, та дискусії над тим відчитом не було ніякої. Але вплив того відчиту и на товаришів Дашинського и на „Громадян“ був великий. И одні и другі взяли в руки підручники національної економіи и соціалізму и начали ся вчити; є надія, що то не буде лиш слабій молодечий зап[а]л и що они чогось навчут ся. Та поки ще до того дійде, тепер вже проявляєсь їх відрубність від их товаришів и то в дуже цікаві формі. Олію до огню доливав ще рух львівської молодезі академічної и наколиб не конец семестра и не виїзд студентів на фєрії, то и тут булоб до подібного руху дійшло, а так вийшло інакше. Поляки взялись реформувати свою читальню и що не мали ніяких вироблених думок, як то робити, пішли в білу днину до товариства, скликали загальні збори — обвинили виділ, що він „консервативний“ не кажучи впрочім в чім, и який він по их думці має бути, використали случай, що презес „читальні“ утік був з яковсь дівчинов — дали виділови вотум недовірія и вибрали новий виділ нічим впрочім не ліпший від попередного.

Друге що они зробили, то газета „Ognisko“¹². Яка она, знаєте певно, бо Ви мусіли ю читати. Передну статю писав там той самий, що у нас читав „Про руську и польську інтелігенцію“. Тим часом вийшла в Цюриху історія з бомбами а тут арештували на границі, якомось академіка Дверніцкого¹³, котрого впрочім ніхто блище не знає. Товариші Дашинського перевозили книжки в Росію и оден з них був такий простодушний, що післав там книжку з своєв штампільов. Ту книжку перехопила поліція, єго арештовала, у єго товаришів зробила ревізію. У одного найшла прислану Вами „Громаду“. Питала, з відки він ту книжку має? Він казав, що з нашої „Громади“ и вже не много треба було, щоби й до нас прийшла,

але дала себе переконати, що він гадав, що „Громаду“ видало тов[аристо] „Громада“ так, як „Січ“ поезійки Шевченка, котрі таки у него найшли, а коли не так, то книжка видко не з „Громади“. Дашинського не найшли, бо він виїхав перед тим до Росії — другі таки порозізлились і скінчилось все на тім, що одного арештованого Поляка Баранецкого держат вже два місяці — а автора передної статі „Ogniska“ прогнали з Кракова. Другий номер „Ogniska“ два рази сконфісковали і він може й не побачит сьвіта божого.

В „Громаді“ діялось троха інакше. Попри всі відчити і дискусії мала „Гр[омад]а“ доста часу зробити собі сьвятий вечір і вечерниці Шевченка. Ті самі, що бунтувались проти панахиди за Качалу зробили собі преспокійно сьвятий вечір, запросили попа — (він тут смирний видно чоловік, я го ще не знаю — від часу до часу дає гроші на „Гр[омад]у“ и притегає „Гр[омад]ян“, щоби ему в церкві заспівали) и одного універзитетского професора — іли пили співали „многая літа“ и „boże, coś Polskę“ и „Січ“ запросили — ба „Січ“ и письмо им прислала. Опісьля ще й кореспонденцію до „Дѣла“ післали. Ходило тут найбільше голові о те, щоби „зробити рух в товаристві“ и сказати бесіду до Поляків (тут при таких нагодах просит ся другі товариства академічні). И вечерниці Шевченка робило ся найбільше на те, щоби „заманіфестовати ся“ перед Поляками. В свої промові отвараючи вечер, голова не сказав рівно нічо; ні словом не згадав навіть хотьби про те, що Ш[евченк]о поет народа — що належит до родини славянських народів и що хоче спільно з Славянами жити, але жити в імя своїх національних и поступових думок. Він говорив лиш фрази про надію народа на молодіж сильну науков и скінчив словами: „ще не вмерла козацькая мати“... Та „маніфестация“ була величава и принесла для товариства гроші (Ви об вечерницях мусіли читати в „Дѣлѣ“)¹⁴. Ваше письмо я передав комітетови и він приобіцяв був мені сповнити Ваше бажаня и видруковати его так, як Ви хотіли. Опісьля я починав про те говорити між „Гр[омад]ян]ами“ они всі здавались вповні розуміти значене Ваших слів и дуже симпатично до них відносились — але комітет не здержав слова. На вечері читали Ваше письмо, яко „від Русинів з Женеви“ и марковали Ваше письмо и письмо Женевских Поляків 3 рази довгими бравами, чим другі. По вечерницях хотіли одні купити за гроші з вечерниць фортепян для товариства, та більше було розумніщих и купили книжки: Дарвіна¹⁵-Спенцера¹⁶ — Brangesa¹⁷ и новіщу белетристику французску и дещо з англійскої и німецкої. Українські книжки мала наша бібліотека вже перше — російских прислав троха Мордовців¹⁸. Найбільше нам бракує Костомарова, Піпіна¹⁹, Білінського и т[ак]е п[одібне] та клясичної російської белетристики.

Посьлідний відчит читав оден з наймолодших „Гр[омад]ян“ „Про суспільну нужду“ — оден з тих, що були під впливом Дашинського. Другий з них має в короткім часі читати щось з історії революції французкої. Той відчит мав бути читаний за тиждень 1го червня в роковини заложеня нашого тов[ариства], та наш виділ переполохав ся ревізіями и нехотів такого „революционного“ відчиту допустити. Він був в великім клопоті, бо не хотів проти тому отверто виступити, щоби его „поступовість“ не була тим заангажована и поміг собі тим, що намовив мене читати „Огляд житя в Громаді за минувший рік и єї задачі в будучім“.

Я дочував ся показати Вам більшість нашого товариства; крім того є у нас и більш консервативні одиниці, котрі однакож не підносят свого голосу.

З сего Ви бачите, що тота більшість будь що будь відстала вже від доктрин львівських народовців, а бодай не стає в их обороні. Та відстала она все ще лиш на слові, не на ділі. На ділі відстане она аж тогди, коли зможе свої неясні ще прогресивні прямованя-заступити виробленими переконаннями. Процес той буде повільний; він вже начав ся між наймолодшими товаришами а взмагатись буде з зростом бібліотеки — з пізнаванем европейского поступового руху...

Атмосфера в „Громаді“ на всякий спосіб до того пригідна; треба признати що она толерантно відносит ся до всіх думок и починів. Чи Європа для „Громадян“ не буде троха задалеко за краківськими хмарами? (для „Січовиків“ она була в Відні блисча) побачимо.

Членів у нас 46 самих медиків. Медицини вчат ся они добре — чи не ліпше чим у Відні, бо тутейша школа медична для студентів ліпша Віденьскої.

Пищу не від самого себе, я давав се письмо читати штиром товаришам и они на него годились. Та все таки приймайте єго бережно; в мене дуже горяча натура и она нераз не дає мені тверезо бачити, що кругом мене діє ся. От щоби вернути честь торічному голові „Громади“ я мушу піднести, що він чоловік дуже працєвитий — рухливий и очитаний. Та однакож хотів він и сам не знав, між яких я людей попав ся. Через те старші студенти, що заложили громаду, відступились на бік и дали молодшим повну волю робити, що схочут. Одного лиш з них упрохали стати головов. Сей им тим сподобав ся, що держав ся подальше від польского товариства и тим, що умів кілька заучених фраз про потребу поступу. Впрочем цілий теперішний виділ вибрали „Гром[адя]не“ придержуючись принципу, щоб „виберати людей поступових“. Та нічо такого на ділі не було. Прогресивні думки у них були, але мали слабу наукову підставу.

Книжки Ваші приймили они з одушевленем, але й до тепер не стали их ще читати. Про то все кричало ся ненастанно: „нам треба книжок — нам треба завести відчити в Громаді“ и начинало ся робити одно и друге. И книжки, які прийшли перші в нашу бібліотеку и відчити, які ся у нас читали, були дуже мізерні. Відчитів було дуже много (титули их знаєте з газет) — по кождім вели ся дуже оживлені дебати, але місто до розяснення річи, доходило ся в них звичайно в ліс и нераз до дуже потішних теорій. При кінци дискусії радило ся звичайно прелегентови, щоби він ще раз свій відчит обробив вже на підставі таких та таких жерел, на котрі опоненти вказували; лиш до того ніколи не прийшло.

Тепер начала до „Гр[омад]и“ приставати громадка Поляків, котрим не до смаку були маніфестації польского товариства устроюванем вечерниць в честь польских повстань. Они приходили на наші відчити а наконец и самі начали держати відчити у нас. Перший такий відчит: „O wolnej woli“ був дуже нещасливов компіциов без поданя філзофов, з котрих прелегент відписовав ба й з поперекручованем або злим зрозумінем их теорій.

На прелегента напав ся другий Поляк Дашинський, брат прогнаного тепер з Цюриху, філзоф природознавець, чоловік образований и уміючий науково думати и говорити, соціаліст не агітатор, та провчивший и знаючий добре рух соціалістичний в Європі. До него пристали поволи всі

Поляки, що заходили до нас и він став их моральним провідником. Оден з них читав небавом у нас „Про руску и польську інтелігенцію“. Була то поема фантасти Поляка, що виріс на Україні десь в Кієвщині чи Полтавщині — сів на могилу та начав гірко плакати на нугу Падури²⁰ та Шевченка на кривди, які нарід терпит від панів. Він жалував ся в своїм відчиті, що руська та польська інтелігенція не хоче „йти в народ“. Дискусия над тим відчитом протягнулась гет поза північ.

Я вже мав се письмо давати на почту, як дізнав ся, що Баранецького випустили вчера на волю и що другий н[оме]р „Ognisko“ таки вчера вийшов. Є там відправа львівській „Правді“ писана Франком²¹.

Далі я ще мушу Вам дещо написати про тутейші „руско-польські“ відносини. Симпатії є великі обоупільні, але они не обдумані, а більше так случайні — модні — з воздуха завіяні. Того, що Ви в Вашім письмі на Ш[евченк]ів вечер писали, тут ще не годні розуміти ні Русини ні Поляки (хоть им то ся подобало). Русини з „Гр[омад]и“ все ще не вийшли з того стадіум фанатичного патріотизму — подібного до релігійного культу. А й „Ognisko“ пишучи про „етнографічні“ границі для Поляків и Русинів не писало того з переконання.

Сего року в своїм відчиті ділити простонародну поезию не так, як до тепер прийнято, але пісьля того, чи представлені в пісьнях або казках події більше або менче „правдоподібні“...

Наколи моє письмо ще на час до Вас прийде, то не забудьте прислати „Громаді“ на роковини єї заложеня (1^м червня) яке письмо²².

Ваш голос при кожді нагоді много заважит.

Я буду тут до кінця червня, а вітак поїду на 2 місяці до Річки, п[очта] Косів.

Бувайте здорові!
Яросевич

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 51—61 зв. Автограф.

№ 5

Кр[аків], 25/9 [18]89 [р.]

Краків ul[ica] Karmelicka [liczba] 1

Ласкавий Добродію!

Будьте добрі написати мені, чи то правда, що болгарский уряд приймає заграничних людей на професорів на тих висчих Курсах, де и Ви є? Евентуально я й сам би об тім подумав. Я студент Мікльосіча²³ и доктор з славянської фільольогії; торік післав я був Вам свою роботу „Über das Euschologium Sinaiticum“. Впрочім запитайте І. Ка[р]ловича²⁴, то він Вам за мене розкаже. Про справи тов[ариства] „Громади“ не писав я Вам и не пишу, бо тепер ще нікого тут нема всі розіхались. Пізніше напишу; у нас буде й мала просьба до Вас о книжки.

Бувайте здорові!
Яросевич

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 62—62 зв. Автограф.

№ 6

3/X [18]89 [p.]

Краків, Sławkowska 27. II p[iętro]

Шановний Добродію!

Пересилаю Вам спис тих Вами присланих книжок, котрі у нас є (они тепер держат ся в порядку одним товаришом и пожимают ся особно, бо в бібліотеці „Громади“ не мож их держати) — и просимо Вас дуже, щоби-сьте були добрі діслати нам пропавші то є тоті з Ваших видань, котрі в сім списку не списані. Нового не маю Вам що написати, хиба що и в „Громаді“ и в „Czytelni“²⁵ вибрали до виділів „найкрайніщих“ (по їхньому розуміню). В „Гр[омад]і“ був ніби відчит а радше розговор об „козмополітизмі и націоналізмі“. Наколи ласка додайте до книжок хоть маленьке письмо а в нім кілька слів о Болгарії.

Бувайте здорові!

Ваш Яросевич

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 66—66 зв. Автограф.

№ 7

24/X [18]89 [p.]

Краків, Collegium physicum

Ласкавий Добродію!

Спасибі Вам, що були добрі відписати мені на мій лист. Скільки я міг зорієнтоватись з того, що Ви мені пишете, то великої надії на то, щоби мож мені були дістати місце професора в Софії, нема. Тепер нема ще вільної катедри, а як би і була и якби спеціально мала бути катедра словістики, а не болгарської літератури, то ще й тогди моглиб найти ся кандидати болгаре, котрі на всякий случай більше малиб права на катедру у себе дома, як я чужий, и котрим входить в дорогу, я би не повинен и не хочу. Друга річ би була, як би я був яков европейсков знаменитостев, але я хоть и вийшов з доброї школи и хоть и добре ся вивчив, то все таки я по окінченю універзитету в тім напрямі не працював, бо я вже три роки учуся медицини. (У нас при гимназиях не мож дістати місяця дійсного учителя словянської фільології — а на університета всього кілька кафедр в Австрії — через то я й кинув ся на медицину). Сего року перенесли мене з Кракова до инчої гімназії, щоби мені через то відобрати можливість ходити на медицину (не знаю, чому наша Рада Шкільна²⁶ не любить, як професори під єї зарядом займают ся яков будь науков?). Через то я кинув службу и лишивсь без способу до житя, тай тому й запитовав Вас. Тепер в мене не багато ліпше, бо заробляю всього 15 зл[отих] в місяць, але на всякий спосіб хочу скінчити медицину, бо она може мені дати на пізніше независимість.

Як би оно не було, а я би не міг піти до Болгарії перед кінцем сего семестру, а найрадіше пішов би за три роки хотьби й на словістику.

Болгария симпатична мені подіями посьлідних років — она може найінтересніший тепер пункт в Славянщині. Вітак я би хотів пожити який час близко Вас.

Значит ся Ви все таки роздумуйте, якби мені там пробратись хоть за пів хоть за 3 роки? „Euchologium“²⁷ свого я маю лиш один екземпляр; як треба післати, напишіт.

В „Громаді“ тільки добра, що прийшло много молодых членів. До тепер вибирали новий виділ, то на що инчого й не було часу. Правильне жите аж тепер й начне ся. Що до книжок, то я думав Ваші виданя, котрих не мож держати в бібліотеці и через що они потратились — ба й поліция много забрала. Вперед зберу до купи, що осталось и тогда попрошу Вас, щобисьте діслали, чого нема. На давніший Ваш лист відповідаю Вам: книжку М. Devogіé „le roman russe“²⁸ „Гр[омад]а“ дістала. За росій[с]ких кляссиків писали ми до Мордовцева, та не дістали відповіді. „Ognisko“ казав я Вам вислати. „Свободь Росс-і“²⁹ дістала „Гр[омад]а“ лиш перший н[оме]р; коли можете, будьте добрі вислати прочі н[оме]ри, але під моев адресов.

На Ваше питанє, як мені подобалась статя „Очерки соціального движенія“? я не знаю, що відповісти. В ті статі є змаганє теоретично показати, що можнаб шукати реального ґрунту до ширеня соціальних ідей між селяньско-земельним народом. Вопрос то зовсім новий, але я не в силі его розбирати.

Бувайте здорові!

Яросевич

[P. S.] Напишіт свою адресу, бо я не міг відчитати улїці. Посилаю Вам книжочку „Нечитальник“ написану студентом з 6-ої кляси в Коломії Мартовичом.

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 63—65 зв. Автограф.

№ 8

10/2 [18]90 [р.]

Краків, ul[іca] Sławkowska, 27. II.

Дорогий Земляче!

Не знаю, чи для Вас то ся на що придаст? Але що я вже и так Вам не раз писав про тутейші студенцкі стосунки, то хочу Вам и про посьлідні розрухи написати.

Не були они тим, чим звичайно бувають рухи студентів — протестом відважніших проти [я]комусь гнетови, що борзо промине — мені ся здає, що тут ціла та істория мала глүбші корені. Нагадайте Собі, що я Вам торік писав про тов[аристо] „Czytelnia“ — як там на відгомін Львівських рухів скинули давний виділ хоть нічим невинний, а вибрали новий „поступовий“, хоть він на ділі тільки й був поступовий, що его так звали. Далі я згадовав Вам тоді про Дашиньского соціалісту, що зібрав коло себе малий кружок товаришів, своїх хоть мало сьвідомих одномишленників.

* В ориґіналі помилково — „Мартиновичом“.

Арештованя — процеси — видаленя не австрійских Поляків* (Даш[инський] сидів 7 місяців в сьлідстві в Росії, де поїхав був на лекцію и де его взяли були за его Цюрихского брата) на час втихомирили були „поступовців“ та все таки не прибили их, а дуже им в поміч прийшов ненадійний случай. Ректором університету став на сей рік професор — галицький карьерович³⁰. Не наукв дійшов він до професури, а як го зробили ректором, захотів він добитись президентури в міські раді, а опісьля чогось там ще инчого. Щоби приподобатись впливовим тутейшим панам, заявив він в свої бесіді при отвертю шкільного року, що він „zgniecie zgubne prądy nurtujące wśród młodzieży“, а коли ему представляв ся виділ „Czytelni“, що приймив був за свою програму „Przyjaciela ludu“³¹ — він ему кураторії відмовив и поставив жадане, щоби той виділ уступив. Та на щасте статут „Czytelni“ давав товариству можливість перейти під надзір поліції и екзестовати без опіки сенату; „Czytelni-яне“ й вибрали ту другу дорогу. Тепер началось щось такого, чого мабуть и російські університети до тепер не знають. Ректор начав війну проти студентів и провадив ю в спосіб найнеморальніший в сьвіті. Прихильних виділови „Czytelni“ и часописи „Ognisko“ тероризовав строгостев при испитах — відбиранем стипендій etc. а других тими самими способами ба й рецепциями — горівков та гербатов старав ся собі зєднати. Здеморалізована краківська молодіж начинала подаватись — в „Cz[yteln]i“ завязав ся клуб „Łączność“, що мав звернути немилий ректорови виділ. Проти „Ogniska“ начав виходити „Przegląd akademicki“³². Русини з „Громади“ (котру ректор обсипував своїми книжками и ласками) вписались до Cz[yteln]i, щоби своїми голосами рівноважити вплив „Łączności“ и поперти виділ. Дашинський вернув тим часом з Росії и своїм впливом на товаришів додав им на ново відваги.

Тепер вже ректорови не стало терпеливости и він виточив сьлідство дисциплінарне проти виділовим и членам редакції „Ogniska“ и засудив их на дволітну релегацию з університету. Ніхто з добре поінформованих не надіяв ся, щоби ректор аж так далеко загнав ся — ніхто не надіяв ся, щоби студенти віднеслись до того інакше, як з звичайнов собі апативов — а однакож прийшло аж до розрухів — впрочім звичайних, при чім студенти били шиби на бюсти и славно втікали перед поліциов и війском. Та незвичайнов річев було, що они робили те все не в роздражненню, але з цілов повагов и спокоєм, хотячи в той спосіб змусити ректора до уступлення, а коли ректор не уступав, а консервативні газети розпустили клевети, що то дурних студентів підбурили соціалісти агітатори, показали в тиждень по розрухах тільки консенквенції и відваги, що зібрались в числі 700 (майже в комплеті) и ухвалили на вічу відбувшім ся за позволенем напуганого сенату в університеті просити сенат, щоби наклонив ректора до уступлення (лиш 17 голосовало протів). На місце релегованого голови „Czytel-ni“ вибрали вітак ініціатора розрухів Брейтера³³ вигнаного торік з Львова також за студенцке віче.

Шайка „Łączność“ зорганізована з запуганих испитами и спровадженних з села шляхтичів (правників, котрі записані на університет ніколи на виклади не показуют ся) мимо найзавзятіщої агітації довела лиш до 83 голосів проти 287. На тих зборах Брейтер в свої кандидацкі бесіді назвав

* В оригіналі це слово повторюється двічі.

себе просто „червоним“ (тут співають „Czerwony sztandar“), а попираючий его кандидатуру бесідник зазначив, що вибираючи его хоче „Czytelnia“ дати доказ, що она є чисто „демократичним“ товариством. На те все бесідник противної сторони покликаючись на „Ojczyznę“ і „patriotyzm“ виговорював ті недавно ще такий ефект викликовавши слова на пів шепотом. И то все по тим, як намісник два дні перед тим бувший в Кракові урядово заявив, що в разі вибору Брейтера розвяже „Czytelniю“.

„Громадяне“ всі вписались до „Czytelni“ и голосовали на Брейтера зазначаючи, що не хочут через то давати причини до деклямацій на темат „bratniej miłości“, але що дают через те доказ, що готові всегда попірати польских демократів.

Тепер вже прийшла фаза сьлідств за розрухи, котре наказало міністериум, а котре сенат веде з тенденциов не карати винних. Намісник здає ся не здержит слова що до розвязаня „Czytelni“. Приїздили тут також делегачі молодежи Львівскої и Варшавскої з симпатиями для демократів. В парламенті буде внесена інтерпеляция.

Тепер також найвідповідніший час на наукову дискусію підпераючу поступові ідеї. В ті ціли готовю відчит для „Громадян“, в котрім хочу подати справозданє з Вашої статі о Шевченку друкованої в „Громаді“, звертаючи увагу не на Шевченка а більше на другі там подані річі, щоби через те заохотити „Громадян“ до читаня Ваших книжок. Та здалось би нам и Поляків до себе запросити и до них звернутись — тим більше, що прошена через них „Громада“ на сьвятий вечер не пішла, кажучи, що не хоче брати участи в сьвяткованю релігійних памяток. В ті ціли гадаєм устроїти вечерниці в честь помершого Чернишевского³⁴ и на ті вечерниці Поляків запросити. Тому просимо Вас, що би Ви були добрі зладити нам відчит о значеню Чернишевского для росій[с]кої суспільности, wraz з характеристиков его діланя и часу. Відчит той був би читаний яко Ваш, а саме Ваше імя мало би при тим дуже великий вплив на слушаючих так Русинів як и Поляків. Коли би Вам однакож було то неможливе, то прошу Вас подати мені, де сьлідує шукати потрібних матеріалів до такого відчиту? При тим мусіли би Ви брати на увагу, що в Кракові ніяких таких книжок не дістати и подавати лиш журнали, котрі могли би ся найти в бібліотеці „Січі“ (з его творів є там лише „Что дѣлать?“). В загалі роздумайте над тим и конче напишіт мені свою раду (що до відчиту Ви би мусіли его надіслати за 3 неділі повідомляючи мене зараз, що надішлете).

В внутреннім житю „Громади“ ничо важнішого ся не стало, але все таки и читає ся децо и вироблюют ся и угрунтовуют ся що раз розумніці переконаня. Дуже би я Вам був вдячний, як би Ви написали, як сьлідує розуміти тоту статю в „Свободной Россіи“ — „Очерки социализму“, про котру Ви мене запитовали?— Може би Ви могли для нас постарати на ново „Свободну Россію“?

Книжки, о котрі я Вас просив в посьліднім листі, ми дістали яковсь невідомов дорогов. Сердечно Вам за них дякуєм.

Бувайте здорові!

Ваш Яросевич

№ 9

27. 3/V [18]90 [p.]

Краків, ul[ica] Sławkowska

Дорогий Земляче!

Що до вечерниць Чернішевського, то правда Ваша. Що я настоював на ті вечерниці, вийшло з того, що раз консервативний „Czas“³⁵ и ліберальна „N[owa] Reforma“³⁶ ненастанно травлять на польську молодіж, а наше „Д[і]ло“ на нашу за то будьтоби они москальфілі, а другий раз через те, що та польська молодіж начала вже була зближатись до більш ідейних людей з москвичів (Брайтер бувший презес небіжки Czytelni був мало невиклятий через польське дзвеникарство за безсторонний суд для москвичів в чисто наукові розвідці).

Мені й здавалось, що добре би було зхиснувати з спосібности, що помер москаль всеж таки мученик за волю и я хопивсь за Ч[ернишевськ]о просто тому, що він москаль. В загалі міні ся здає просто пекучов справов розповсюднювати між Поляками й Українцями вістки про видніщих москвичів, щоби їх довести до прочитання хоть найбільше розповсюднених творів роси[й]ської літератури — от якби було більше таких книжок тут між нами, то й я би не думав так хибно про Ч[ернишевськ]о й его час, коли знов то правда, що Ви за него кажете.

Так Ви товариству не зробили ніякої шкоди своим неписанєм, а вже на вечерницях Ш[евчен]ка може й зробим, що радите. Та Ви про те не безвинні, бо на мої письма Ви все таки могли відвчати. Там я зачіпав за деякі давно порушені Вами вопросы — и певно зачіпав хибно, бо я их писав в ужаснім душевнім розстрою — мої особисті справи мене тоді дуже боліли (впрочім статю в „Своб[одной] Р[оссии]“ об „соціалізм“ читав я щось пять разів — 2 рази в літі з Окуневским — и ми оба не добились толку). Вам сьлідовало добре мене перетрясти, то зробилиб не лиш мені прислугу, але многим другим, бо Ваші письма читає цілий кружок моїх молодших товаришів. Ну — чому Ви іменно на те все маєте мати час? — того я не беруь доказовати.

Ваше письмо на вечерниці дуже нас вразовало, бо як раз порушили все те и мало не тими самими словами, що ми списали для голови в бесіді, котров він именем товариства буде отварити вечерниці. Ми постараєм ся конче Ваше письмо видруковати и роскинути між тутейшов молодешев. Може дамо грошей редакції „Народа“³⁷, щоби ви[д]руковала відбитки з свої газети.

Вечерниці позавтра. Тепер у нас малі клопоти, бо и поліція дуже обхроє бесіду голови и співачка Павликів (задля москальфільства свого батька) и национал Вахняник (задля нашого ненаціоналізму) в посьлідні хвили відмовили нам свої участи в концерті. Важне те для нас, бо як концерт ся не удаст, то не буде грошей, а се наша посьлідна надія на закуплення книжок російских.

Щодо мої особистої справи, то я не могу так зробити, як Ви хочете. Я не в силі написати просьбу в міністерію „Нар[одного] просвіщеня“, бо я на тільки не знаю по болгарски и не знаю форми, як то ся робит у Болгарії? Тому хочу вислати Вам документи, тепер ще стараю ся о критичну розвідку о мої роботі, котра торік була поміщена в „Archiv für sl[avische] Philologie“³⁸ — и просити Вас, щоби Ви були добрі найти кого

там у Вас, хтоби приймив ся за мене подати просьбу. Наколи міністерия віднесся до Мікльосіча (Wien VIII. Josefs Sädferstrasse 11.), то він певно прихильно о мині заопінує. Як би я знав, коли то ся стане, то я би ще до него написав. На всякий спосіб мені би ще мусів бути полишений час на вивчене болгарскої мови, щоби я міг по болгарски держати лекції.

Документи вишлю на Ваше імя за кілька днів. О вечерницях і о стосунках у наші Гр-омаді таки з неділі Вам напишу.

Бувайте здорові!

Ваш щирый

Яросевич.

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 71—73 зв. Автбграф.

№ 10

9/5 [18]90 [р.]

Краків, Ul[ica] Siawkowska, 27.

Дорогий Земляче!

Посьлідний раз писав я Вам, що вечерниці Шевченка проминули без звернення на себе такої, як сьлід уваги з сторони польскої молодежи. Та пізніше вже зайшов факт, що починає тепер що раз більший інтерес до того обходу розбуджовати. Тутейша реакційна частина студентів написала у своїм „Przeględi Akademickim“, що голова „Громади“ оскорбив польску націю порівнюючи в свої вечеркові бесіди Міцкевича з Достоевским и кинулась на Русинів загалом роблячи їх відвічальними за те, що „Черво-на Русь“³⁹ виступила проти спровадження тлінних останків М[іцкевич]а коштом краю. Задля похоронів М[іцкевич]а відбулось таки віче студентів, на котрім виберали студенти своїх репрезентантів до Комітету, що ті похорони буде устроювати. На тім вічу були й Русини и голосовали разом з поступовцями та вибрали з поміж себе 28 представителів не допускаючи ні одного репрезентанта з „Czytelni“ (так званої „нової“, бо „стара“ розвя-зана, а до сеї належит лиш кількадесять студентів патріотів.) На сім вічу дісталось Русинам від противної сторони, що розярило загал студентів и они рішили в своїм органі „Ognisko“ дати відправу „Przeględowny“. Буде там таки справозданє з вечерниць Ш[евченк]а и в переводі польським бесі-да голови „Громади“ и Ваш лист, що Ви нам на вечерниці були прислали. Говорит ся там також в имени поступової польскої молодежи, що она „годит ся з Вашими думками и бажає щоби тоті думки як найширше прийняли ся між Поляками й Русинами“. В „Народі“ вже Ваш лист був друкований, та ніяка друга газета не звернула до тепер на него уваги.

Біда, що „Ogniska“ ніяк не дає тутейша поліция друкувати и забирає шестиаркушевий наклад, що пісьля законів зовсім не підлягає перед виданєм цензурі прокуратури, просто з під праси ще перед скінченем друку. Тому й хочут мене студенти післати за кілька днів до Відня, щоби там видрукувати. Як вийде, то пришлю Вам екземпляр; разом пішло и „Przeględ“ и „Народ“. Брошур, за котрі Ви мені писали, що вишлете нам, не дістав ні я, ні „Гр[омад]а“. Будьте добрі вислати ще раз. Прото все між тутейшими студентами не конче добрі стосунки. Поляки не мают тепер свого товариства, а в „Гр[омад]і“ не дают вічеві борби людям ні читати, ні

думати. Вироблюють ся добрі бесідники, агітатори и парламентаризм, та я дуже боюсь, що ціле теперішнє розентузіазмоване не полишит по собі тревалих сьлідів в молодих головах. Теперішний молодий Краків занадто позує на Париж.

Бувайте-здорові!

Ваш Яросевич

ЦДДА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 74—75 зв. Автограф.

№ 11

21/V [18]90 [р.]

Краків, ul[ica] Sławkowska, 27.

Даруйте дорогий земляче, що пишу Вам пізно и що Вам може менче докладно напишу, як би мені сьлідовало зробити, та я буваю дома аж коло 10го в ночі и так ми очі липнуть, що годі о чім будь подумати.

Вечерниці „Ш[евченков]і“ вийшли так, як я в попереднім письмі писав: концерт вправді був такий славний, якого тут ще може й не було, але не приніс грошей, бо П[авликівн]а не приїхала. От ми знов не будем мати книжок що найменше цілий рік. Вахнянин був и вів себе дуже чемно навіть на комерсі; нічим не був подібний до того В[ахнянин]а, що у Львові на комерсі ставав проти Л[евецьк]ого⁴⁰ — и що говорив публично історичну чудасию о значеню націоналізму. Гостей було впрочім много, та більше цікавих з улиці, чим заінтересованих. Не знаю, як то розуміти? Та сама молодіж, що голосила в „Ognisku“ о етнографічні Польщі, та сама з котров Русини так сказати разом бились — разом були в огни в часі розрухів студеньских и на зборах розвязаної читальні — та сама воліла перевести вечер Ш[евченк]а в городах и реставрациях з цигарами в зубах — або на променаді заглядати дівчатам в вічи. А що ще гірше, що між зібраними на комерсі не мож було нікого найти, щоби міг щось розумного и зрозуміло сказати. До когож Ви писали Ваше письмо?

Ну оно буде друковане в „Народі“ и ми постараєм ся его тут розповсюдити. Може читаючи борше хто над ним задумаєсь? Там буде також бесіда нашого голови друкована. Уважайте, що кожде слово переходило потрійну цензуру — ректора — поліції и староства, мож годі було інакше говорити. Наперед Вас прошу не забудьте мені кілька слів за ту бесіду написати, бо то моя робота. Чи добре я розумів, як повинни Поляки на Ш[евченк]а и на нас дивитись? Найгірше знов то, що наші люде те все дуже мало собі берут до серця. Чи то в Кракові така погана атмосфера — чи що? Доста, що в „Громаді“ до тепер ні сьліду того, що Ви підносили колись пишучи об Шевченку, якогось приятельства по спільности думок, єдности в товаристві, та праці для товариства задля тих ідей, за котрі товариство стоїт. От тепер стрілило щось „голови“ до голови уступати з голововства. Та чого? питаєм. „А не маю часу — я змучений в мене испити“. И то чоловік, що другий рік справді щиро робив для товариства... А тут переміна голови порушує зараз цілу пропасть амбіцій и особистих вороговань — толків в місті и по газетах — дає спосібність мішатися сенатови и так вже дуже не прихильному, бо він все що лиш в Кракові

між студентами проти его волі ся діє, приписує „Громаді“. И просим и грозим — ні и ні и приходит ся подумати, що в тім може такий дяківський галицький страх и лизунство, бо ректор питає при испиті..

И деж тут розуміне своєї задачі — задачі товариства и де ж тут стояне за них?

Бувайте здорові!
Яросевич

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 76—77 зв. Автограф.

№ 12

18/VII 1890 [р.]

Краків, [ulica] Sławkowska, 27

Шановний Земляче!

Вашим письмом Ви забили мені доброго клина в голову! До тепер я поправді ніколи ще не думав, що оно до того дійде, щоби йти в Софію — а тут и на... Бачите треба рішити ся на те, чи бути коли вдруге дома в Галичині, або ні. Мені конче хотілоби ся бути, а на те мені конче треба Кінчити медицину. Тепер в додатку в мене були добрі вигляди на сей рік, бо траплялось заняте и було з чого жити. От через що я би й хотів, щоби Ваше міністерство роздумалось. За то Ви мене туди тянете. Будь що будь, а провчивши під Вашим оком хотьби й історію славянських літератур мав би я більше з чим вертати в Галичину, чим тепер и борше би ся на щось дома придав.

От тому я й піду, але про то не покину медицини. Мені доскінчена треба ще 2 роки. Якийсь час побуду в Софії, а вітак вернусь на медицину. Коби лиш ідучи на двох конях на обох зле не іхати. Та на те розум; побачим, як буде. По повороті в Софію Ви мені напишете, коли найпізніше конче вже там треба буде приїздити? У мене тут робота: я би хотів здати у перших днях октобра медичний ригороз — вітак хотів би троха покінчити студія політичної економії, котрі начав, а в кінци хотілобись виготовити одну статю для „Ogniska“, в котрі би я хотів добре розяснити тутешним студентам значене й ріжниці обох груп польских соціалістів. До того мені тяжко діставати джерела и через те робота протягнесь. От може би и Вам було тепер на руку дістати там для мене річники органів обох партій?

Так одже колиб можна припізнитися з приїздом в Болгарію хоть місяцем двома, тоби було дуже добре. А якби міністерство вагалось, то може би мож з того его ваганя так хіснувати, щоби з того вийшла проволока? у всім я здаюсь на Вас и обіцяю Вас слухати.

Не знаю, чи застало Вас ще „Ognisko“, котре я Вам був вислав в Софію? Ми его видали наконец з тяжков бідов, бо й грошей не було й треба було видавати у Львові, бо тутешна поліція не давала тут друкувати. Дуже нам багато поміг в тім Павлик⁴¹. Та в тім именно, що були трудности, и показалось, що тутешна молодіж поважно бере свою справу и уміє за ню постояти навіть и грішми, що для неї найтяще.

Найгірше то, що на похорони Міцкевича зіхалась була ціла хмара соціалістів-патриотів з заграниці. Тутешні студенти хоть не видавали

себе виразно за інтернаціоналів, та все мали багато здорового розуму, щоби стеречи ся від утопій патріотів. А в часі зїзду тоті патріоти не добре на ню повліяли. От з того и вийшла неясність статі „Młoda Polska“ в „Og[nisk]u“. За Русинів там говорилось вперед що инчого, а вітак пришлось заступати тото другим, та там є тепер и противні собі речі. „Громада“ наша добре собі порадила, бо на мітингу, на котрім студенти зі Львова й Відня плели таку вже демократично-патриотичну нісенітницю, що приходило ся лише плечима здвигати, попросила присутних до себе (в „Og[nisk]u“ не згадуєсь за „Гр[омад]у“ зі взгляду на поліцію) и там предложила им реферат „Идея федерації Славян на підставі автономізму після Вашої „Вільної Спільки“ та „Истор[ическая] П[ольша] и Вел[ико-русская] дем[ократия]“⁴² — Відчит був зладжений за кілька годин и розуміє ся не був основний. Заінтересував він найбільше Чехів (ті що тут приїздили дуже подобались). Они й попросили тепер, щоби им відчит прислати; будут го репродуковати в „Časopis českého studentstva“⁴³. Й до Громадян чіпив ся якийсь Поляк (він інакше називав себе, але був то відай Котурніцький)⁴⁴, що привіз письмо від Українців на похорон М[іцкевич]а — и став им доказувати, що Драгоманів то вже аж надто до Росії тягне и его би ся Вам стеречи. Та ми его борзо спекались, як начали налягати, щоби нам ясно показав в чім? Він нас вітак вже покинув.

В „Гр[омад]і“ все таки стали вироблюватись люде постійних думок и надія є, що в вакації вплинут не мало на зорганізоване радикальної партії, коло чого тепер у Львові заходять ся — и на „Січовиків“ що дуже вже заспались и на мужиків розповсюднуючи між ними „Народ“.

Коли би Ви мали час, можеби написали до Терлецького (в Самборі депендент адвокакцій) и попросили, чи би він не схотів перенести свої книжки з бібліотеки „Січі“ (де тепер всього кільканадцять членів) в бібліотеку „Громади“, де би они мали вплив и на польську молодіж?

Бувайте здорові!
Ваш щирий

Яросевич

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, стр. 86, арк. 78—81 зв. Автограф.

№ 13

Брейла, 2/10 [18]90 [р.]

За 5—6 днів буду у Вас. Коли моя картка прийде до Вас раньше від мене, то постарайтесь свою адресу лишити в Ваш[і] школі, щоби мені лекше було Вас відпитати.

Яросевич

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, стр. 86, арк. 83—83 зв. Автограф.

№ 14

У Львові 7/X 1890 [р.]

Дорогий Земляче!

Завтра виїзжаю на Україну, де буду через який місяць, а в повороті поступлю до Вас до Софії.

Зїзд наших радикалів випрацював по дводневних обрадах доста подрібну програму, спосіб організації и тактику поступованя „руско-української парт[і]ї радикальної“. Програма буде оголошена 16 с[ь]ого м[і]сяця] в „Народі“, котрий стане тепер органом партії.

До побачення!

Просевич

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 82. Автограф.

№ 15*

[Краків], [1890 р.]**

Дорогий Земляче!

Кох-Кох⁴⁵ и щераз Кох! от атмосфера, в котрі я обертаюсь від приїзду до Кракова. В дві години по приїзді зайшов я на лекцію нашого професора хірургії, що саме день перед тим вернув з Берліна и привіз малесеньку флящину того чуда, котре звесь „плином Коха“ и котрим тепер вся Європа займаєсь. На лекцію зібравсь весь факультет медичний, и прелегент начав від того, що виймив флящину з штанів показав єї в пальцях цікавому народови и зараз же оголосив, що не даст нікому ні краплі и що ніяких хорих новим ліком не буде лічити, лиш клінічних для наукових досьлідів, почім сховав флящину назад в штани. Тут вже пішли демонстрації хорих. Вечером тоїж днини було знов засіданє тов[ариства] лікарского, на котре зіхались лікарі и кореспонденти з цілого краю и знов та сама істория з дуже оживленов дискусиєв, в котрі кождий начина від того, що він ничо не хоче сказати ні „pro“ ні „contra“. А все оно що небудь в тім є... Мені приходит ся днями и ночами стеречи хорих на клініці, на котрих робят ся досьліди и помоему: Кох найшов бесіду на котрі перший раз мож говорити з паном бакцільом сухотничим. Він аж на лік Коха зволив промовити слово, коли борше нічим єго не мож було зачіпити. Для науки з сего виходит великий хосен — чи и для хорих?— До тепер бодай дуже малий.

Коли хорому ввести новий лік в обіг крови, то всі инчі зміни хоробові заховуют ся нейтрально, коли сухотничі зміни починают сильно реагувати, при чім занята хоробов часть тіла відділюєсь від здорової. Як се дієсь в середині тіла, то не знати який з того буде конец, як на верху тіла, то мож ножем відділити хору часть. Та лиш се робив перше ніж хірургічний сам, а тепер він виступає лиш яко помічник. Всеж ліпше. Поки що, не удалось ще новов методов нікого цілкомвилічити, бо не було часу. „Жи-

* На першому аркуші листа зверху є помітка: „Написали до Женеві?“

** Місце і рік написання встановлено за змістом листа.

вемо в горячковім часі“ — казав один бесідник на зборі і думав, що Кох за борзо оголосив свій спосіб лічення. Ну и Болгарам за борзо дали Конституцію... У Львові возились під той час, коли я там був, з „мужичим виборчим комітетом“. Проект як звичайно вийшов від Окуневского и як звичайно він же сам перший его покинув, а займались ним приїзжі радикали з Коломиїщини и мужики, що приїздили в депутації до намісника в справі вислання війська до Гвіздця усмирять мужицкый бунт. Розбилось все о те, що коли посол, що дав ініціативу до комітету, відступив, не було ніякого другого посла, щоби тим займив ся, а послі мужики думали, що мужикам зтяжко возитись з таким ділом як комітет, бо треба би їздити до Львова. Шкода, що на нічим все скінчилось, бо мазурскі мужики такий комітет організуют. На разі лишилось на тім, що в Коломії буде мужичий комітет на три повіті: Коломиїський Сьнятинський и Косівський. Кандидатура Даниловича⁴⁶ має там великі шанси (попи зовсім не звернули уваги на соціалізм партії радикальної а чіпились раціоналізму, що їм розяснили в той спосіб, що все ліпший хоть раціоналізм в вірі, як зовсім безвіре, як у німецких соціалістів, котрі в Гале віру будь тобі зовсім зігнорували — они й не виступают до тепер проти Д[аниловича]). На ту одну кандидатуру и обмежит ся вся політична акція партії при найблисчих виборах. В краю зорганізоване партії викликало навіть більший відгомон, як мож було надїятись. Телішевского⁴⁷ спонукав той факт до поставлення в соїмі жаданя чогось подібного до загального голосованя, щоби показати, що й він не гірший радикалів. Коли знов котрийсь з польских послів противив ся заведеню сільских лікарів, бо соціалісти краківскі студенти будут мали нагоду до агітації між народом, то Січинський⁴⁸ боронив их від соціалізму. Лиш у них обох дивне було мотивованя — Т[елішевськ]ий доказував між инчим, що упадок властителів більших посіlostей бувби руїнов для краю. Попи знов по зорганізованю партії радикальної починают організовати осібну партію попівску, котра малаб завдане боронити віри и церкви. Радикали Герасимовича⁴⁹ (я з ним бачив ся: кланяєсь Вам и збираєсь Вам післати якісь нові вироби Шкрибляка⁵⁰) вибрали в совіт „Народної Торговлі“⁵¹. Коли до того додати ще и пактованя уряду з Русинами в справі виборів, при чім уряд хоче Русинам дати більше мандатів, то політичне жите у Львові справді оживлене. Що з того пактованя вийде, годі предвидіти. Уряд хотівби зовсім поминути „москвофілів“ — „народовці“ боят ся москвофільского крику, а радикали чатуют на кого им по довершених пактах накинутись. Колиб у „народовців“ був розум до такого діла, то моглиби виторгувати для себе багато мандатів и їх діти могли би в Відни вчитись а „Січ“ малаб нових членів. Та коли они зле діло поведут (займаєсь тим комітет „трох“ — між инчими Чапельський⁵² піп), ато уряд видумає нових митрополичих послів, та все таки будут Русини обгризати нову кістку з стола уряду. В соїмі був я на бесіді Телішевского и поправках Окуневского при другім читаню закона о „пожарні сторожи“ Руско-польський антагонізм показовав ся в нові фазі „der Gemüthlichkeit“, бо коли перше не давали Русинам по руски говорити, то тепер маршалок піддаючи рускі поправки під голосоване повторював их по руски — зупиняв ся на деяких словах через себе перекручених, питав „gemüthlich“, що оно таке? — голоси додавали польський переклад — и вітак ишло все під голосоване — ну й ніхто сему не дивував ся. И в загалі ситуація в соїмі дуже фамиліарна, до голосу не

треба записуватись наперед, а як маршалкови що не подобаєсь, то просто кричить: „to bez sensu a panowie tak gmatwacie sprawę, że już niewiem, co pierwiéj poddawać pod głośowanie“. Партії радикальні найбільше клопоту робят своїж люде „марксісти“. В перших тижнях по заложеню дорого обійшлась агітація та розповсюдньоване програми; мені здає ся, що она доволі добре приймаєсь на галицкім ґрунті и що має добрі вигляди в будучім. (Читали статью Охримовича⁵³ „Критичні уваги над нашов інтелігентов“?— она зробила велике враженя) навіть Терлецкий обізвавсь на ню и то без обуреня хоть узрів себе в адвокаті, під котрим треба розуміти Бучиньского). Найгірше з грішми, через те Павлик и телеграфовав до Вас. То так було: мені дав Павлик право брати гроші, які на Україні дістану на „Народ“ на свою дорогу, коли мені моих 264 зл[отих] що я мав з собов мені не стане. Посилаючи єму 250 рублів казав я 50 рублів задержати для себе. У мене знов було ще 80 зл[отих] у банку у Львові, котрі я собі лишив до Кракова. По ті гроші я хотів телеграфовати з Софії, та Ви мені дали на дорогу. Приїзжаю до Львова, а тут Павлик видав всі гроші на друкарню, а в банку моих грошей лиш 30 зл[отих] бо мому вуйкови таки в дорозі не стало грошей и він казав собі 50 зл[отих] післати. Я до Павлика давай! — а він каже чекати, поки єму то той, то инчий не віддаст — вітак ми телеграфовали до довжників, а вітак до Вас, бо в той спосіб тими 200 франками міг Павлик зі мнов розплатитись. На Вашу відповідь ждав я до вечера а наконец поїхав и не знаю ще, що Ви відповіли? Для мене ціла ся історія була дуже прикра, та коли Ви не пристаните на се, то я постараюсь Вам гроші вернути. Винен не я, а Павлик, що обіцяв и не додержав. Лишив я касу „Народа“ в тім стані, що в друкарни був вже заплачений номер, що тепер має вийти.

На Україну відписали ми, що тих 1500 рублів, що они дают ми так хочем розділити: по 600 рублів Павликови и Франкови а 300 рублів для евенгуальних співробітників. Я тому настоював на те, щоби П[авлик]ови и Фр[анк]ови дати по 600 р[ублів] бо на ділі вийде так, що ониж сами й будут все робити, а других людей не знати де шукати, ба не знати, чи й найдут ся. Найже они берут гроші и най робят. Та и ціла робота буде мусіла ся зробити Львівськими людьми, бож у Львові за гроші мож найти людей до всего.

По дорозі був я днину в Нищу у Полянського. Давно він забув говорити по свому и ми першої днини говорили по німецки. Коли я єму передав, що Ви хочете з ним пізнати ся, то він думав, що се для него яко для войскового лікаря небезпечно. На другий день казав він, що він всю ніч не міг спати, так его зворушили привезені мнов вісти и обіцяв сам до Вас поїхати. Єго адреса: Михайло Полянський сантетски поручик у Нищу.

В Білграді наробила мені поліція пакости. Я не знав, що там треба від[ий]мовати пашпорт, а жандарми ничо мені не казали. Колиж я сів до поїзду відходячого до Пешту, тогди аж зявились они в вагоні — викинули мене з вагону и мої куферки поїхали а я лишив ся. За те я був в Білградскім театрі: давали „Душана“ перед порожним театром в день отвореня „скущцини“. Видно всюда люде однакі и не ходят на исторично-патриотичні штуки, хоть и штука добра и грали навіть дуже добре — взагалі театр ліпший польского Львівского. Наш театр бачив я у Львові; тепер він в половину гірший, як був давно. Про Краків напишу пізніше. Окуневському передав я від Вас, що Ви казали и обіцяв все зробити.

Тут я застав его лист, котрий здає ся мені на тільки цікавий, що засилаю го Вам.

Бувайте здорові!

и поклоніт ся від мене всім на „долині“ и на „gori“.

Моя адреса Ul[ica] Tomasza [liczba] 2. III [piętro] „Академічна Громада“
Ul[ica] Mikołaja [liczba] 5.

[Роман Яросевич]

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 84—89 зв. Автограф.

№ 16

8/1 [1]891 [р.]

У Кракові Ul[ica] Tomasza [liczba] 2. III [piętro]

Шановний Земляче!

Сьогодні дійшло мене Ваше письмо, коли я лагодив Вам кольцьекцію може Вам ще не знаних газет и хотів написати про тутешні студеньські історії. Здержувала мене нова студеньська газета, що від кількох місяців виходила й не могла вийти. Процес студентів обвинених о соціалізм майже виключно на підставі „Ogniska“ наказував бути осторожним. Тож студенти обкромовали свою газету „Ruch“ и обкроміли до того, що лишилась майже одні літературні статі. Передвчера видали Н^{іомель}, та поліція не пізналась на газеті — сконфіскувала єї ба й поарештовала вчера не лише редакторів (оден з них 19 літний дуже талантливий Ваш почитатель), але и всіх под статями підписаних авторів!!! Таки комедія просто дієсь, що не надивуетесь, як побачите ту газету.

Тепер Ви хочете від мене чого инчого и я дуже побоююсь, що ледви зможу дати Вам які інформації. Дуже я вже відбив ся від „Народа“ и думав, що Ви ліпше мене знаєте діла редакції. Мені нич звідти не хочут писати. Про делегата дізнаюсь вперше від Вас. Письмо від „Arbeitgebera“, котре перед місяцем прийшло було на мої руки до редакції не робило на мене вражіння, щоби в Києвом тяжко було сторгуватись що до тих 1500 р[ублів] — розходилось лише о запізний мартовий термін присилання грошей. За провінцію не скажу Вам ничо, бо тут у Кракові не могу ничо знати. Що до пренумерати, то з Кракова пішлем сего місяця около 20 зл[отих] від себе за перший квартал. Що до партії, то она безусловно буде розвиватись, коли лише вдержит ся „Народ“ хотьби такий, як тепер лиш без таких аргументацій, як в „Радикальний посол“. Найважніщов річев булоб видавати осібну газетку для мужиків — вітак знов писати що небудь для України не „Галицького“, та конче тронуті те питанья об „марксизмі“ в соціалізмі. И я так думаю, як Ви, що Народовці⁵⁴ своим поступованем сами підможут Радикалів⁵⁵. На великі акції ще час, при виборах доста буде переводити одного посла в Коломийщині, що помоему має великі шанси удати ся. Вітак вже в часі каденції ради державної Народовці доста розчаруют провінцію, щоби она пізніше більше прихилилась до Радикалів. От и все зводит ся на тепер до того, чи можна би надіятись від провінції на гроші на мужицку газету? Сего я не знаю.

За „Січовиків“ розказував мені вчора проїзжий делегат львівського віча, що вертав від Кронаветтера⁵⁶, Дашиньский, про котрого я вже давн[і]йше Вам писав. Багато там поганого (передаю переважно его слова) от бібліотека на половину розтрачена. Та компроміс з Буковинов виходит не так погано, як его показало „Дѣло“. До компромісу всилували „Січовиків“ самі „Бук[овинці]“ роблячи им великі уступства в напрямі радикальнім. Видно се з того, що разом з С[ічовик]ами пристав до Буковини й „Кружок студентов из Россіи“ за моих бодай часів дуже радикальній. Та який з того може бути позитивний результат, годі відгадати. Наскільки я знаю тамошних людей то ні голова „Січі“ — ні голова „Буковини“ не дають на те надії. Може між наймолодшими членами одного й другого товариства є такі люде, що зможут вийти на пожиток радикалізму? На тепер ні праці ні грошей на „Народ“ відти надіятись не мож. Що до мене, то мені дуже жаль, що „Січовики“ перемінили *modus vivendi** з Буковинов, котрий вже мав свою історію и котрий вже добре з[роз]уміли всі другі Славяне у Відни. А над тим ми колись добре напрацювались, щоби то питанє ясно поставити. У „Громаді“ тут таки погано. З початком року ще до мого приїзду приймили в „Громаду“ Поляків, котрим уряд не хоче дозволити на заложеня власного товариства. Мало их вступити кількасот и мало ся для них взяти другу хату. Тимчасом их вступило всего кількадесять у трох чистях жидів и они начали міститись у ті самі хаті разом з Русинами. З відти вийшло що Громадяне втратили нараз всю свободу в свої хаті, а що в товаристві все таки найбільшу вагу мають особисті стосунки членів, то як они ослабли, то й інтерез для товариства упав. Через те упали и сходини и вплив особистній одних на других и так поволи всі від товариства відтяглись бай й гроші перестали платити. Тепер не мож гостей виганяти а жаль наймолодших нових товаришів, що лишают ся зовсім сами собі.

Ваш Кузьма так пізно прислав мені книжки, що я не міг Кієвлянам здержати пере[доста]точного терміну а з тим вязалась и можливість збираня грошей на „Народ“ через Arbeitgebera. От бачите все йде погано, а до того й мої особисті стосунки препогані.

Я не маю ніякої можности перекласти працю Шішманова, бо в мене зовсім нема часу. У нас один Болгарин у Громаді медик з Румелії, а один на клініці скінчений ветеринар лічит ся методов Коха. Та він тяжко хорий и виходу ему нема. Не жартуйте з ревматизмом! Заживайте „*Natrum salicylicum*“ коли він не проходить. Дайте собі якому дохторови обслухати серце, бо може бути небезпечно. Лігайте в постіль, доки не промине а літом ідьте на сіркові купелі.

Бувайте здорові!

Ваш Яросевич.

[P. S.] Вашій жінці слуги не пішлю, бо не виплатилоб ся.

Кланяйтесь всім!

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, стр. 86, арк. 90—92 зв. Автограф.

* Спосіб життя (лат.).

№ 17

18/1 [18]91 [р.]

Шпановний Земляче!

Тепер мені лекше буде відвічати на Ваші питання, як в попереднім письмі; мої товариші вернули з съвят и попривозили деякі звістки з нашої провінції.

Судячи по ним я би осмілился сказати дещо про ситуацию політичну.

Так Народовці на всякий спосіб дуже промахнулись и коли їх не вдержат Поляки (об сім скажу з кінцем листу), то їх угодова акція не дожиге навіть до виборів. Перелічилися они у тім, що не надіялись такої різкої критики у „Народі“ (чи Ваші противники все так перестають Вам відповідати, як сим разом?), а вітак забули що наші владики и у попів на тільки не симпатичні, що и в них солідаризоване ся з „князями“ вменшит симпатії до угоди; се так вже у попів народовців, а тим паче ще у москвофілів. Вітак парализують акцію угодовців ще й Поляки. Они в восточні части нашого краю (не пани, а прості люде) так тісно звязані з Русинами, що їх голос у руских справах буває важніший, як руский тому, що їх все ще вважаєсь у нас за інтелігенцію ліпшого сорта. От они стають проти угоди через те, що їх там хтось обалямутив (в газетах) будьтоби Русини поза плечима Поляків знохались з урядом. У звичайних чисто руских справах они не так сьміливо виступають, бо могут наткнутись на антагонізм Русинів до себе, у справі угоди, котру ониж звут „руско-польсков“ они вправі говорити — от они й піднимают єї на сьміх...

З „Народом“ знов так діє ся. Усюди єго виписують хоть в дуже малім числі екземплярів (2—5 на повіт) найбільше з страху, ба й з непривички виписовать соціалістичну газету (треба вперед сумління поспитати, чи можна) — та за те тоті екземплярі кружат вже з рук до рук и всі єго радо читають, ба й заучують особливо Ваші статі, котрі мають мати великий вплив (на Вашу статю в 1. Н^{іомелі} с[ього] р[оку] підписуюсь; я в нім ні словечка не найшов, з котрим би не годив ся), ба й одні голосно, другі по тихо стають по боці радикалів. Найбільше им подобає ся „ясне ставлене питань“ и „гострий тон“ — без згляду на особи. Мені й здає ся, що в спосіб такого катехизу, як Ваші „Малі заміти й запити“ можнаб наших людей багато навчити. И в загалі найважніше значене яке може мати для нас історія з угодов (на ділі не знати, чи она заключена формально чи ні?) того, що наші люде починають політично думати. З сего не виходит ще, щоби тепер вже прояснювались ситуації поодиноких партій — противно тепер як раз найбільша темрява, бо розумніщі люде з амбіції прут ся між радикалів, а так як они до того приміром попи, то реформують радикалізм по своєму и т. и. и як би они стали писати програми, то у нас найшлось би з 20 ріжних партій, а якби они схотіли за себе сказати правду, то вийшлоб, що кождий з них належит фактично що найменче до двох з тепер існуючих партій коли вже не до всіх трьох... Та діло в тім, що посьлідні події вирвали их з рутенської апатії.

Тепер же я попробую подати Вам кілька характерних фактів: у Коломиї збирал підписи признаня для Ром[анчук]а⁵⁷ учитель зі Львова Грушкевич⁵⁸, що давно був учителем у Коломиї. Єго нароком посилали того в К[оломи]ю. Так як він далі кожного чоловіка у К[оломи]ї знав, то

зібрав тільки підписів всяких людей, що я за голову брав ся. Тих самих людей знав я дуже блиско, коли сам був 2 роки учителем у Коломиї, та мені й на думку ніколи не приходило, що они Русини. Вітак (росказує приїзший товариш) була в Коломиї в товаристві „Родина“⁵⁹ дебата над тим, щоби виписати „Народ“. Противив ся піп, та его голос був однісенський, бо на него всі напали — ба й другий піп катихит гімназії, що підписав признане Р[оманчук]ови, а другі просто покликувались на те, що пісьля угоди лишилися одні радикали ще не скомпромітовані. У другім повіті мало не всі попи сами москвофілі. Один з них випикує „Народ“ и дуже много их читає. Про радикалів они кажут, що то „атеїсти“! и тим кінчат все своє розумованє, але позаяк по їхньому их орган „Черв[она] Р[усь]“ втратив давну відвагу, ба й стхрив перед митрополітов, то они радо читают орган радикалів, що ще найбільше сьміливости показує. Дуже характерно, що „Народна часопись“ не найшла ніяких прихильників и хоть щоденна газета коштує всього 20 кр[ейцарів] в місяць и хоть накидають ю старости, котрим у нас буває небезпечно опонувати, звертають ю и мужики (навіть війти) и учителі народні и попи.

„Народ“ випикують в многих місьцях учителі. Прото все угода має й немало прихильників, та лиш они „стамбуловці“ и гадають обдурити й уряд й Поляків. Они ніяк не могут повірити, щоби такий чоловік як Романчук (в краю ему приписують великий розум) міг щиро говорити те, що говорив про „князів церкви“ та „католицизм“ (з котрим крім Бобровичів⁶⁰ у нас ніхто без повної ненависти не сходит ся) в які инчі цілі, крім одної, щоби щось видурити для Русинів, а видурити щонебудь у Поляків, то у нас все таки геройство. Лишають ся ще два боки сего питання: стосунок угодовців до москвофілів и стосунок их до Поляків „міродательних“ себто офіціальних. Що до першого, то всю правду написали Ви по моему в свої статі. Як би не було а наша публіка не даст ся зфанатизовати до круціати проти москвофілів (хоть одиниці такі є) котрих она все таки вважає за своїх, та ще в сою[зі] з Поляками, котрих всякий Русин бодай скрито, та щиро ненавидит.

Уряд знов не дурний их розярювати и відбирати им приміром „Народний Дім“⁶¹, а рублі все таки тепер борше будут, як коли. Що до другого знов, то вірте собі або не вірте Антоновичови⁶², котрий від двох днів у нас в Кракові и впевняє, що польські сфери, з котрими він в стосунках, дають ему на те іваранцію. З его бесід додумуюсь, що він хотів би зладити завзяте радикалів на народовців. Від его побуту у Львові начало „Д'їло“ багато оглядніще писати. Він каже виразно, що він стоїт по боці угодовців „бо они добрі на „тепер“, а з радикалами симпатизує, бо они добрі на „будуще“. „Громаді“ він тут говорит гимни за єї „уміркований“ протест и завтра зійде ся з „Громадянами“ на приватні збори для „поясненя принципів“. Запитував мене, як я гадаю, чи Ви би відписали ему, якби він Вам написав для „поясненя принципів“? Я его впевнив, що Ви відпишете. Звідси він поїде до Відня и вітак до Білграду, куди може схоже визвати Вас (ему в Болгарію небезпечно їхати задля російського уряду) на личне свиданє. Мені здає ся, що в него думка така. Дома допікають им радикали (якісь дописи Арабажина⁶³ в Київскім Слові⁶⁴) — у Львові хитає ся угода з походом Заходу на Вскід, Драгоманив розвоював ся — от и саме пригідна хвиля до дипломатичних переговорів. „Громадяне“ его тут розчаруют, „Січовики“ у Відни також, а вже з Вами не знаю, що буде.

Газети я Вам вишло. „Громада“ пробує позбутись Поляків. На черзі два процеси соціалістичні: перший за торічне „Ognisko“ другий за дурний „Ruch“, до котрого й мене потягли за вступну статтю. Один з моїх товаришів так боронит ся. Завязоватъ тайне товариство в купі з Поляками ему ніякого діла нема, бо оно легко моглоб статись шовіністично-народним ему ненависним, а він яко студент має „Громаду“, а яко Русин соціяліст свою „Радикальну партію“. В додатку на Руси се вольно, а в Польщі небезпечно. Зі Львова я все ще не мав ніяких звісток, а з сего що Вам пишу виходит все те саме: „Народ“ треба вдержати и треба видавати газету для мужиків.

Бувайте здорові!

Ваш Яросевич

[P. S.] Случайно не вислав я сего письма и могу тепер додати до него деякі замітки особливо про свиданє з А[нтонович]ом. Результат сего свиданя був такий, що Громадяне казали ему сказати від себе, яко групи людей, що „они зовсім не думают задля радикалізму жертвувати відрубности Українців від Москалів, але що им здає ся, що ідея лученя ся з поступовими гуртами московскими навіть тоді добра, колиб справді тепер (як казав А[нтонович] не було таких гуртів, котріби схотіли признати відрубність нашу народну, бо в той спосіб викличе ся творенє таких гуртів. Тому й сьлід тоту ідею пропагувати. Що до російської культури, то они казали, що ніяка культура не може бути лиш російска, але мусит бути люцка и им не сьлід замикатись перед російсков культуров як и перед ніяков инчов приміром англійсков. А то вже буде завданє українців приймати з чужих культур то, що для них найліпше“. Инчі річи лишая на боці додам ще лиш, що домагали ся, щоби Українці впливали на Львівян, щоби они печатали більше науково обдуманых статей, як тепер и не замикали друкарні Шевченка для радикалів. З обох сторон поробилось деякі уступки а радше одні другим признали багато рації и прийшло менче більше до порозуміня. Писав я Вам, що Ваші „Замітки“⁶⁵ катехізис добрий, а тут говорилось, що то може довести до войованя дрібницями без розуміня цілих принципів, з котрих складаєсь ціла суть політичної віри партий и що то зле. Я й на се годив ся, та лиш якби Ви розказали Ан[тонович]ови, що я писав тамто, а він нагадав собі, що я годив ся на се друге, то вийшлоб, що я що инчого говорив, а що инчого писав. Обі сторони бажали, щоби в органах обох партий менче було завзятости доводячої иноді до лайки. Та я все своє: Вас боятсья и в Києві и у Львові и з страху говорят багато гарних речей, та лиш не робят их...

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 93—98 зв. Автограф.

№ 18

16/II [18]91 [р.]

Дорогий Земляче!

На другий місяць поїду до Києва з книжками. Якби Ви мали тудя які діла, то приладьте. Перед виїздом кількома днями ще до Вас напишу. Сегодня їду в Коломийщину и Косівщину на виборчу агітацію. Пісьля

найновіших вістей шанси наших кандидатів щораз менчі. Зараз по виборах верну до Кракова.

Бувайте здорові!

Яросевич

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 99. Автограф.

№ 19

14/III [18]91 [р.]
ul[ica] Tomaszka, 2

Шановний Земляче!

Борше я Вам написати не міг, бо у мене такі були розстроєні нерви по виборах, що все крутилися по голові пляни зовсім вже не надаючі ся на папір пр[иміром] я бувби радо вистріляв всіх попів або що таке инше. 2 неділі кидав ся я там у двох повітах и між мужиків и між попів возом и пішки мерз и не спав цілими добами и довів всего на всего до того, що придбав 4 мужицкі голоси, одного попа вздержав від голосованя а щось 3—5 наклонив голосовати на Тафого Пелеша та Білоуса. Як бачите результат троха замалий, щоби не денервоватись, та тепер коли в мене горячка виборова вже пройшла я зовсім не песимістично дивлюсь на нашу кампанію виборчу. Ми могли й побідити, колиб були від разу пококстовали з попами, та моральний бік такої побіди бувби дуже поганий. А так пропав наш кандидат через те, що в коломиїскім повіті попи воювали з нами на жите и смерть — вели хрестовий похід — кромі одного зовсім солідарно, а однакож в посьлідних днях просто теряли голову, боялись до посьлідної хвили, а хоть нас так сильно побили, зовсім тим не радовались, ба й шептали: „а все оно ліпше би було, як би Д[анилов]ич ви-йшов“... З другоґож боку примусили нас вести отверто антипопівську про-паґанду и ми маємо багато фактів, що нарід годен таку пропаґанду, як и пропаґанду соціально-економічну розуміти и що ті, котрі хоть з грубоґо порозуміли о що ходит, устояли при нашім кандидаті мимо пекольної [пресні] уряду, панів и попів. Наш спосіб голосованя через правиборців и виборців надає образу переконаня мас. Я мав нагоду переконатись, що маси дуже живо відчували нашу пропаґанду. Вітак я не стрітив ні одного противника, котрий би посьмів отверто виступити протів нас (попи мовчки свое робили — інтеліґенция сьвітска явно ставала по нашім боці — навіть двох жандармів постаралось показати, що они нашу справу уважают за слушну) — сам контркандидат, коли я став проти него (тут не було мужиків, бо попи не дали мені перед мужиками в своїм комітеті говорити) и спитав, як може інтеліґентний чоловік таке говорити, як він говорит мужикам? — утік и не боронив ся. А однакож ми дістали ледви третину (з уневажненими) голосів!.. Тут сталось щось такого, чого ми ще сами не порозуміли. Купка мужиків посьлідної ночи просто зробила зраду переходячи тайком до противної сторони ба й потєгаючи ще й других за собою — відай з особистої мести до Д[анилович]а.

Вітак показалась тут стара правда Ваших давних висказів: не маєм людей на ґрунті між мужицтвом працюючих и наша програма не вилоче-

на мужикам в мужицкі газеті — а при таких обставинах одна 1¹/₂ місячна агітація и так ще дуже багато зробила. Як думаєте: чи не слідовало би пункту о вірі в наші програмі змінити або покинути? Щож А[нтонов]ич — чи був у Вас?, бо виїзжаючи казав, що певно буде. До Києва не поїду, бо мої заняття мені не дають хіба аж в літі. Може поїде хто другий, та ще не знаю. У Львові я не був. Будьте добрі написати! и Бувайте здорові

Ваш Яросевич

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 100—101 зв. Автограф.

№ 20

26/III [18]91 [р.]
[ulica] Tomasza, 2.

Шановний Земляче!

Через кілька днів поїду в Київ. Коли маєте що тудя, то пишіт відворотнов почтов.

Бувайте здорові!
Яросевич

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 102. Автограф.

№ 21

Кр[аків], 2/4 [18]91 [р.]

Шановний Земляче!

Ваші письма мене ще застали. Відай я ще й неділі дві не виїду; все здержуют мене ваганя, куди й як ліпше проїхати а до того й так маленько часу на все те, що приходит ся нераз роздумовати, чи не ліпше поки що кинути все — покінчити вперед з собою а вітак вже взятись до партійних діл и повести их як небудь солідно, а то все плентаєсь одно з другим. Партия стає чим раз більше політичнов — треба нових сил, а тут Павлик вже лиш стогне и при слабім здоровю не довго й стогнатиме. До того всякі нові проєкта зїздів з ліпшими елементами народовскими й москвофільскими — пактованя з молодочехами о заступництво (за них ще не мож знати, чим они будут в парламенти?) проєкта — котрих я здалека добре не знаю, а котрі наводят на мене страх, що роботи набересь тільки, що наших сил не стане и начнут ся промахи. До тепер то ми их ще не робили. Мій товариш, що вів агітацію за Ок[уневськ]им привіз багато фактів, що пропаганду між мужиками вести легко. Чи не ліпшеб було, на тім однім т[о] е[сть] на „Хліборобі“⁶⁶ вічах etc. тепер стати, та перемінити програму? На всякий спосіб, коли мені удаст ся проїхати на Україну т[о] е[сть] коли мене в дорозі не зловят, буду силував ся там добути фондів для „Народа“, а опісьля літом післати там нових книжок. Так виробляв би ся поволи для партії міцний ґрунт и тут и там, на котрім моглаб опісьля вже легко переводити свою політику, а то з „високої політики“ вийде те, що вже у нас нераз виходило з неї.

З всього, що пишете найважливіше, що з Вашим здоров'ям справді дієсь те, чого я давно бояв ся. Ну який там я ще медик!... але всеж знаю на певно припадки багато гірші Вашого, що дались зовсім добре вилічити. Змилуйтесь лиш озьміт ся серйозно до Курації. Сірчані купелі робят просто чуда в таких случаях. Поки Ви маєте в Софії свій грейдар лічіт ся сего літа и нарік! — Ви можете зовсім поздоровіти. Павлика то я вже на силу замкну сего літа в горах и лісах, хотьби й „Народ“ мав через той час стати видаватись, а то ми згинем ще на перших ступенях драбини и вийде новий доказ, що наші мужики стоять лиш за народовські ідеї...

У Кракові сталось диво дивне, що нам недавно приходилось робити сьмішний експеримент: скликати громаду, щоби дізнатись, чи она ще є на сьвіті. Забрали одних до війська, другі з браку фондів забрались на літо на село, треті испитами заняті и далі нікого нема. Та все ще зробили Шевч[енк]о[в]і вечерниці. Співати буде Мишуга⁶⁷ з Варшави (Лисенко бояв ся їхати до нас) щоби показати сьвітови, що він Українець (его при процесі Бартенева⁶⁸ хотіли вважати за Москаля — він чомусь не захотів, та его прогнали з театру за те — вітак назад приймили). Тепер же він стає им на злість Українолюбцем — ну а тут на лихо прийдесь ему ще й партию для себе вибрати. Цікаво чи він те все нараз зможе зробити? Бувайте здорові!

Ваш Ярославич

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 103—104 зв. Автограф.

№ 22

29/V 1891 [р.]
у Кракові ul[ica] Tomaszka, 2

Шановний Земляче!

До Кієва я не їздив. Мені відписали з відти, що они тепер боят ся и волют не дістати зовсім книжок, як ризикувати; має там тепер бути непевний час.

Ваші письма постарав ся я там переслати. З Одесси пишут мені, що вже статя в „Народі“ „На увагу“ etc. викликала там великі спори и що є надія, що нам прихильні люде з часом озьмут верх. Тепер ще прийдут там и до Кієва Ваші письма. Антоновичови я післав копію того уступа з Вашого письма, що до него відносив ся и написав разом, що про него думают Львівські Краківські и Віденьські студенти. Біда, що ему не мож доказати, що він ту и там говорив, але я Вам писав про розмову з ним під сьвіжим враженням, то Ви й будете з того знати, чи було там що таке, з чого би мож укувати зброю на радикалів? Конгрес у Празі⁶⁹ тим був мало інтересний, що брата Славяне прийшли не приготовані до конгресу (випрацьовані резолюції мали лише Русини и Поляки майже однакові — и в загальних зарисах Чехи).

Нашу резолюцію брали за підставу до обрад, та другі делегати говорили в дебаті комерсові бесіди, або як при дебаті над економічними справами витягали передпоставові аргументи, на котрі скучно було відповідати. З поворотом були ми у Відни. Тут застали й Вашого [И]каловича⁷⁰. Він був на раді над тим, як ратовати „Народ“? Єго погляд: Ви всі ідеалісти и

з Вашої робо[ти] нічо не вийде. На питанє, що и як по его думці ліпше робити?— він не відповідав. Правда обіцяв дати гроші. Другі у Відни и Кракові також обіцяли гроші и коли хоть в части здержат слово, то на разі буде „Народ“ уратований. Разом пропоновано на тих радах, щоби партія мала на оці лише Галичину и печатала лише такі статі, котрі могут Галичан інтересовати. Статі про Україну лишень тогди мож допускати, коли они з принципиального боку будут мали значене як посьлідні Ваші статі. Також власність „Народа“ має бути змінена в той спосіб, що партія має ю разом з довгами взяти від Павлика на свою власність. Говорено ще про організацію партії, але до позитивних постанов не доведено. У Кракові за весь час, від коли я Вам не писав нічо не змінилось. Трохи живіщий рух в „Громаді“ та на ново заложені торік розв'язані „Czytelni“-и от и все. Від [И]каловича не міг я ся нічо дізнати про Ваше здорове. Чи поїдете на купелі? Якбисте мали бути перед 15^{тим} липня у Відни, то напишіт. Може би я ся міг там з Вами стрітити.

Бувайте здорові!
Ваш Ярославич

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 105—106 за Автограф.

№ 23

18/VIII [18]91 [р.]

Річка, п[очта] Соколівка коло Косова

Шановний Земляче!

Не знаю, як Вам здає ся? — а у мене совість чиста за сей рік „на щет“ писаня до Вас. Я все старав ся писати, коли знав що такого, що Вам сьлїдовало знати и послав Вам газети, як було що интересного для Вас, не знаю лиш чи Ви их діставали? Та все таки рад би а я Вам тепер дописати, коли що в мої памяти найде ся. Від партийних діл стояв я подалеки, бо від партийного візду був у Львові всего два рази — раз по повороті від Вас, а другий раз аж перед двома неділями. Павлик знов такий скупий був на письма, що про фінансову катастрофу редакції дізнав ся я аж тогди, коли через ню видаване „Н[арод]а“ було вже застановлене. У тім лежить причина не одной хиби в політиці партії, що ми так мало з собою порозуміваем ся усе через то, що у людей партії мало грошей и часу. От я відчисливши дорогу на Україну, на виборчу агітацію и до Праги був в Кракові всего не цілих 6 місяців, за котрий час мусів поробити ригороза, відходити два курса на клініки и мало не замітати хату в „Громаді“ бо там привикли усю роботу здавати на мене. Колиж тут було щонебудь написати для „Н[арод]а“? Про політику писати я не міг, бо замало нюхав політичного вітру живучи далеко від львівських політичних сплетнів а Павликови я казав завдавати собі теми або казати писати справозданя з вказаних книг. Та він сего ні разу не робив и я все був тої думки, що в редакції радше забагато матеріялу чим замало. Писати на те лише, щоби писати я не годен, а конечної потреби писаня чогось я не видів то[ж] я не чув себе ніколи спосібним написати щось, що мусіло бути написане и чого хто инчий писати не годен був ліпше мене.

Не знаю, чи така моя філзофія не є як раз причинов того, що я не пишу, та тільки я від сеї філзофії ви[г]манциповатись не в силі а взяв ся нев Вас нудити тому, що у Ваших письмах до Павлика є наріканя, „що „Н[ар]од“ від заложена партії не став літературно ліпшим“. Короткі замітки до поодиноких Н^{пв} „Народа“ я посилав мож не по кождім числі. Тепер перечитуючи Ваші листи бачу, що ми далі що до йоти все оба сходились у своїх думках о редагованю „Н[арод]а“, та нас там не слухали, через що я й перестав посилати замітки, бо думав тогди, що може я сам лиш так відмінно від других думаю — ба й не хотів дразнити Павлика, бачучи який він обидчивий. Подумайтеж, що він проти мене покликував ся на Вас! — а тепер бачу з Ваших листів, що найчастійше нас обох не розумів и воював з нами нераз, думаючи de facto сам так само як ми, та тільки з великого пересердя пишучи в имени редакції напускав на себе таку страсть проти всіх ворогів „Н[арод]а“, що й нас робив ворогами и далі „w ieb maszuga“. Далі довідую ся тепер від него, що він мене вважав за єдине джерело всіх дописів з Галичини, на котрі Ви покликуєтесь пишучи проти нему. Ну вот Вам штука вийшла — а всему винні его хорі нерви, та на деталі я перейду в дальші части сего а хоть в другім письмі.

На П[авлик]ові нерви придумав я був курацію — хотів его взяти в гори. На все вже був ся згодив. Тепер же я пишу їдь, а він не хоче. В него знов нервові скрупуги, бо се місце в повіті де старозтов звісний Сабат⁷¹, а він каже, що їхати сюда, то значит кланятись старості. На лихо той Сабат мені вуйко и я ручаюсь П[авлик]ові, що до него староста хиба через мою шкуру міг би ся дібрати — значит ся даю ему середновічний желізний лист и до того весь можливий галицкий комфорт житейский. Та він процесуєсь зі мною — я процес програю — він не приїде и лишит ся вірний принципам ну и хорий як був — а его здоровля дуже погане...

Тепер же я начну від свого побуту у Львові а вітак перейду до Ваших листів.

До Львова завізвав мене П[авл]ик ставити ся на засіданє комітету. Я й приїхав замельдував ся рано а вечером прийшов на засіданє. Не прийшов Левіцкий. Чого ж его нема? Пізвали Ви его? — Ні. — Чомуж? — Не знаю де сидит? — Не вжеж Ви не знаєте де сидит член комітета? — Та не знаю, бо він иноді сам приходит... От Вам рутенсько-галицкі порядки. Пішов я его відшукувати — на силу за які дві години зібрались. Взались ми укладати програму зізду — зійшлись другі й не комітетові завели спори об тім, що таке „організація“ а що „тактика“ такі вже студенчески за самі слова, що аж слухати противно. В той спосіб втратили многу часу и майже ничо не порішили.

Була тут бесіда по ультіматумі Краковян и о тім, що Ви на се писали. Озьму ся вперед розказати, як було у нас в Кракові. Кілька виступів „Д[ѣ]ла“ проти нашої партії, в котрих „Д[і]ло“ чіпало ся нещасливої аргументації як в „Радикальний посол“⁷² або деяких фраз з чистов уличнов лайков на „Народовців“ як „свиньство“ „шмата“ и т[ак]е и[н]ше обурювало наших, „dass die Partei sich solche Blößen giebt“ а по звісних штучках Антоновича були вже люде мало не розярені, що не веде ся „Народа“ так, щоби „Д[ѣ]ло“ коли хоче з ним воювати мусіло здобути ся на розумну принципіальну аргументацію (що разом причинило би ся до розяснюваня думок нашої публіки) и не могло більше вказаням на кілька нещасливих дописків Павлика до чужих статей як викрикованє: „народовскої молодежи

нема лиш радикальна“! и т[аке] и[нше] дурити нашу публику. Об тїм писало ся приятельскї ради в редакцію мало не цілий рік, ба й перестало ся писати, коли відповідали на них завше — добре-добре... а своє робили. Наконец коли Левіцький⁷³ був в Кракові, переказали через него такі desiderata: 1) Стоїмо за як найгострішов полеміков пр[о]ти „народовців“, коли та політика буде ся вести розумнов аргументаціов як в статях Драгоманова и Л[евецьк]ого, та лиш ми рішучо противні всякі лайці, бо то нас дискредитує перед публиков и дає „Д[ѣ]лови“ зброю в руки 2) Про Україну мают ся поміщовати лиш такі статі, котрі мают принципіальне значенє як статі Д[рагоманов]а; ми противні статям, в котрих подані лиш льокальні історії з урядниками російскими 3) Перерва видавництва „Хлібороба“ підрива наш кредит у мужиків, проте ми домагаєм ся, щоби партия старала ся вдержати „Хлібороба“ навіть, еслиби через те мав „Народ“ на якийсь час перестати видавати ся. Найблище число „Н[арод]а“ по відїзді Левіцького принесло нам статі ІЙ—ІЙ-А и Охримовича ба напад Франка на руских послів, що в Відни ходят на пиво и відповід „Д[ѣ]ла“ ІЙ—ІЙ-ова, причім „Д[ѣ]ло“ змогло фактичні аргументи ІЙ-а дуже а дуже ослабити, а уличну лайку виставити на верх. До того ще й статя П[авлик]а об ювілеї „Ак[адемїчного] кружка“⁷⁴ прескучна ба й предурна з тим, на яке его місце посадили и т[аке] и[нше] чей на поївському празнику — а що найважніще предовга — а на „Н[арод]“ складає ся надзвичайні запомоги и рішає ся видавати 1/2 аркуша!— Тоді ми порішили, що П[авлик]ови приятельских рад замало, а треба щонебудь твердшого. У нас були гроші, а „Н[арод]“ вже не вмирав бо з України прийшло 250 р[ублів] — ми начали від грошей и заповіли дальшу борбу проти редакції на „легальних“ дорогах. Ну гроші не помогли, то ми их вже дали и будем шукати инчих твердих аргументів. От и все. Павлик відписав, що на тїльки и на тїльки букв не маєм рації, а „тону“ писань Охр[имович]а він не годен змінити. Та мені Охр[имович] сам казав, що він до „тону“ зовсім не привязаний и змінит го, коли схочем. Тут П[авлик] показав себе просто безтактним. Не булоб то діло з люд[ми], що не менче від него привязані до Народа, то він би их всіх відогнав від себе, своим письмом „Gegenargumenten“. Та він и Вам писав об тїм и Ви відписуючи сму забули, що Ваше слово для молодежи мало не „Orakelspruch“ и не вважали, що сим одним словом Ви могли довести краківску групу до вічного мовчаня, бо коли Д[рагоман]ови то не подобалось, що ми „nach Wissen und Gewissen“ говорили то ми дурні и нам слід мовчати и повинуватись. Ну волїйте Ви собі таке, а я волїю мати діло з живими говорячими и думаючими групами ніж з німими и мертвими. До того Ви зовсім помилились и цілком не маєте рації. Я все буду стояв за Павликом, бо він один чоловік, що може весь час віддати на працю для партії — до того справді твердий в принципах. Без него не булоб ні „Народа“ ні партії. Та его ніколи не поставлю на верх пірамідальної організації лиш збудую голову цукру тончим кінцем на долину и его поставлю на гору на широкім кінци на побіч него купку людей кріпших від него розумом-нервами — ба й досьвідом в житю и політиці, а точний конец обложу рухливими групами коріням, щоби голова цукру и хиталася и не переверталась — а жила...

А то я не буду міг спати спокійно, бо в ночі пришло Павлик депешу: „їдь на вибори“! тогди коли в мене ригороз перед носом — ні грейцара в кишени и певність, що коли мужик такого агітатора не викине за двері, то лиш тому, що ми ще его не перемінили з індо[лент]ного бючого покло-

ни перед паном на инчого. Та слухати пройдисьвіта агітатора він не буде. З тими виборами, то справді було наше нещастє. Задля Даниловича ми мусіли до них мішатись, та коли по теорії „непропащої сили“ взяти на увагу, що енергія партії переводячої вибори може лиш вийти яко результат переміни енергії „кінетичної“ в „динамічну“ а у радикалів кінетичної енергії нема, бо в их черевах задля голоду хемічні процеси не відбувають ся, то в виборах не могла проявитись ніяка енергія радикалів, а та що проявилась, проявилась яко результат висання всіх соків з одних, як Павлика и обдовженем других як Даниловича, на котрого грошевий стан Ви хибно дивитесь, бо в него 50 зл[отих] в місяць на жінку и дитину.

Політична робота партії начне ся аж тогди як з студентів повиростають люде, та се впрочім нераз и не два Ви вже сказали.

Що до 1го мая то 3го мая, то тут була перш усього якась особиста штучка Даш[инськ]ого. Єму могло возитись по голові, що він встигне відбити Левіцкого et cons. від рад[икальної] партії для свої робітницької. Бодай він не сьвів проти мене в Кракові серед тамошних соціалістів боронити принципіального боку того виступу и між Краковянами сам багато втратив з свого давного ще значеня, про котре я Вам ще давно писав в Женеву.

Та він небавом виїде на довго зі Львова за границю а з тим и скінчит ся все. Мучу ся написати для „Хлібороба“ розвідку з природознавства та дуже тяжко. По німецьки борше би написав и замало в мене часу, щоби вперед переговорити тут на селі з мужиками и так вперед від них навчитись, якими словами они говорят про природу.

Ваша хороба, за котру я децю звідав ся а децю розібрав з Вашого письма, здаєсь мені сериознов. Проти Вам не оден цар та Барвінські але й Панбїг и его сьвятї видумують штуки. Небавом знов напишу, а за здорове пишїт Павликови, та я від него дізнаюсь.

Був[айте] здорові
Яросевич

[Внизу на розвороті арк. 107, 108 зв. дописано]: Через ті дороги (агітація коштувала 10 зл[отих] „громадских“ и 25 зл[отих] моїх власних) а вертав звичайно такий бідний до Кракова, що їсти не мав що и до тепер не в силі заплатити партійної вкладки за кілька місяців.

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, стр. 86, арк. 107—112 зв. Автограф.

№ 24

20.VIII. [18]91 [р.]

Річка, п[очта] Соколівка коло Косова

Шановний Земляче!

На „счетъ“ Вашого пірамідального строя партії хоче ся мені зробити ще деякі замітки. Певно ніхто з нас ні словом би проти тому не виступив, колиб на верху піраміди могли стати Ви сами. Та коли тут приходит ся між нашими вибирати, то у нас покищо такого чоловіка нема. Найбільше годив би ся до того Терлецкий, та через те, що він від давна запліснів, ні Він би сам не мав тепер на то відваги, ні громада би его не схотіла. Лишають ся

Франко и Павлик. За першим Ви сами би не стояли и я его лишу в спокою — за другого прийде ся мені з Вами ще нераз говорити и тепер попробую.

От як раз був у мене Окуневский (коли за него згадка, то він просив мене звістити Вас, що на агітацію за ним редакція не дала ні грейцара — о чім є натяк в однім Вашім письмі) и розказував, як після статі „Радикальний посол“ цілу днину натискав на него П[авлик], щоби він при замиканю сойму промовив попри Чарториского⁷⁵ и Романчука в имени „рад[икальної] п[артії]“ дякуючи маршалкови за провід. Ну судит, як би то виглядало: в имени сьвіто креованої партії говорит сьвіто креований посол а разом хіба вже и голова радикального Клубу (таки хіба посьлідної днини заложеного), котрого ще ніхто в партії не уважає за свого чоловіка!... и то ще при такі чисто формальні нагоді, як замкнення сойму. А Павлик як чого ся вчепит, то з ним ради собі не мож дати и коли Ок[уневський] его не послухав ся, то зараз и розрив вийшов між ним и П[авлик]ом. Або Левіцкий не годив ся з П[авлик]ом що до робітницької партії. Ну и гаразд — мав він там свої резони и висказав их. Павлик вже тепер обидів ся на него и вже его більше не хоче знати. Твердість в принципах я в Павлика ціню, та лиш проводити політичній партії, що не підтримувати вічний литовський чи римський огонь, до чого П[авлик] як принципіально чиста весталька дуже би ся нам давав и до чого в партії й буде ся надавати, та лиш не яко верх піраміди.

На посьліднім засіданю комітетовім, казав я, що я и мої краковяне будем ся на зізді домагати такого устрою партії, щоби ми могли мати якунебудь певність, що не повторит ся більше таке, як до тепер було, що коли питати Франка або Левіц[кого], чому те або те ся стало? — они відказуют: то зробив Павлик, а коли знов Павлика питати він відказує: „то они того хотіли“, або „я их кликав на раду, та они не прийшли“. Мені казали тепер у Львові мої desiderata класти на комітеті, щоби ми до зізду вже ся порозуміли. Я й казав: Най „Народ“ буде або лишень в руках Павлика, але най не називає ся „орган партії“, хоть ми его всіма силами будем попірати, або най він ся лишит органом партійним, але в такім разі най має комітет редак[ційний] вплив на его редаговане. Я хотів так: 1) Не вольно ничего помістити в „Народі“, чого Павлик не запроєктує (через то я хотів Вам через Павлика лишити ініціативу) 2) Не вольно Павликови ничего помістити, чого комітет більшостев голосів (при чім Павлик має оден голос) не прийме. Через те я хотів и комітет змусити, щоби він мусів ся збирати хоть раз перед виходом кожного числа — а то інакше не всилувати наших людей до того, щоби стало займали ся одним ділом.

Поодинокі групи знов були би обовязані по виході кожного числа подати свої замітки до редакції о справах, котрі там були порушені. Що до „організації“, то я знов був тої думки, що коли би ся мало так лишити, як було до тепер, щоби вибирало ся комітет, котрий лише случайно часом має ся збирати и без відомости котрого могут ся рішати такі справи як даване грошей на вибори, то я буду стояв проти вибираню комитета. Най партія лишит ся без всяких начальників — більше фікційнов — най лише письмо впливає на вироблюване в публиці того напрямю — най партія буде не політичнов але більше культурнов — най впрочім поодинокі люде скликают собі віча и робят яку хочут агітацію и пропаганду — а там вже коли треба буде виступити до якоїсь політичної акції (хоть би при других виборів) — то само собов, коли лиш будут люде одної думки, організація ся зробит. То значит: я хотів домагати ся розвязаня партії яко

такої — такої, яка она є тепер. Від такого домагання я готов відступити лише в такім разі, коли поставлять фактичну організацію з комітетом на чолі — и коли заведе ся певна партійна дисципліна и фонди. Як би поставити питання: чи партія ся розвиває? — то требаби відповісти: Ні. В найліпший час через угоду партія не дістала ні одного здекларованого Parteimanna, хоть радикалізм між наших публікатор розширюєсь, и я вернувши тепер на нашу провінцію нераз мушу дивоватись, як може наша публіка не тільки толеровати недавно для неї ще пугало „ізм“ — але й прихилитись до неодних думок, за котрі перше рівнала людей к чортам.

Причину того, що партія являєсь яковсь кастов людей відділенов чимсь від живого народа и чим дальше щораз більше відділюючов себе, бай викидаючов з поміж себе деяких до тепер своїх людей — причину того мож таки вбачати в характері людей складаючих тепер Oberleitung. Ви й сами звертаєте в однім своїм письмі увагу П[авлик]а на те, що з многих місьць Галичини пишуть до Вас негарно про „obere Parteileitung“ и що на те треба звертати увагу навіть и тогли, колиб скарги були не слухні. От того як раз хибує П[авлик]ови. До того він яко особа цілком а цілком немає симпатії у нікого в Галичині крім малої купки своих найблисчих. Він каже „дайте мені и 10 Франків — я з ними погоджусь“ а з другими не могу — а я мушу відповідати, що мене 10 однаких хотьби найліпших замучилиб и занудилиб, а в політиці треба конче обертати очи и уха на всіх и на всі боки. В мене є у Львові купка молодих адвокатів, котра дуже прихильно відносит ся до партії — підмогає ю грішми и бе ся за ню у всіх інституціях народовских, куди інакше радикальний дух и не завів би. Тота купка перш всего обходить з далека навіть вулицю, на котрі редакция „Народа“ и ледви може видіти Павлика на партійнім зізді раз у рік. П[авлик] их має за ничо, а они П[авлик]а. Ну колиб до комітету притягнути пр[иміром] Терлецкого найшли би ся деякі гурти людей, що взялиб живіщу участь в партійних ділах. Тому П[авлик] конче треба буде посунути о одно місце. Та лиш єго ніким немож заступити в тім, що він від раня до вечера може сидіти в редакції и вести всі редакційні діла. Треба годити тамтих з ним. Та він хоть пристав був на те спершу, тепер пише, що він хоче все покинути и займитись сериознов літературнов работов — а „Народ“ най собі редагуют други. О тім я ще поговорю з Вами в дальших письмах.

Ваш Ярославич.

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 113—116 зв. Автограф.

№ 25

26/VIII [18]91 [р.]

Річка, п[очта] Соколівка коло Косова

Ша[новний] Земляче!

В однім з Ваших письм переговорюєте о перенесеню печатні з Женеви. Не знаю на чім стало? — та коли би була можливість начати то діло на ново, то я би [...] беспечного чоловіка, що міг би ся тим займити [...] З другого

* Тут і далі пропущено текст листа, який є заплямлений чорнилом.

боку поза краєм преса могла бути й збаламучена, бо [чіж] єї було знати, що то оно таке тота партія, котра тільки стосунків політичних удержує на всі боки? А вже тото самохвальство було мені таке противне, що іноді не міг цілого Н^{ра} прочитати з нервности, що солідуюча перевернена картка знов мене чим таким вколе. Друга річ з тим „наша партія“ у себе дома и я де могу, там вступаю ся за-тим, щоби наші люде розширювали „Хлібороба“ від села до села [...] Тут у мене діло знов не [в тім], щоби „наша партія“ яко така пішла [...] (П[авл]ик раз писав мені: наша амбіція повинна бути не в тім, щоби річи поставлені в нашу програму були переведені, але в тім, щоби все, що буде переведене, зроблено було „нашов партиев“), але в тім, що коли би радикали навіть зовсім не змінили теперішного нар[од]ництва нашої публіки а змінили лише то, що маси тепер ще так пасивні, що інтелігенція думає и говорит о „социально-політичних“ справах лишень „отъ ничего робить“ — але не з почуте важности розуміння тих справ [...] От тому мені здає ся, що що небудь такого в чім є натяк на „нашу партію“ — яко внутренно організація — навіть з певними „ексцеленціями“ яко начальством — ба й дисциплінов певнов партийнов и певнов формалістиков діловодства є конче потрібне, щоби зробити маси здібними до солідарного виступованя за свої интереса. [...] „Нанумеруєте 999 партий, а сами останеться одни“, кажете П[авл]икови при случайности, що він не хоче помістити „державного права“ січовиків. Я Вам се місце з Вашого письма нагадую, бо й сам думаю (об чім я Вам писав в попереднім листі), що в Павлика велика хиба, що він радикальні „святощі так вже хоронит перед цілим сьвітом, що мало кого вважає достойним до них припустити. Ви неслухно бороните Ок[уневськ]ого, що він не підписав виборчої відозви, бо она не[че]сна и не зачіпа мужиків. Він не підписав єї з крутіства собі властивого, або як попи про него кажут: „він не підписав, бо він політик“!... Слово „радикал“ нашими мужиками вже доволі приймало ся и они єго знають як термін не розбираючи єго з фільольогічного боку.

І Ви нарікаєте на неправильність в експедиції. Що до порядків в адміністрації, то я нераз переконувавсь, що ні в записованю присланих предплат ні в [с]віденції адрес ніколи не було порядку и до Кракова напр[иклад] висилав ся „Н[ар]од“ людам, котрих ніколи на сьвіті не було и висилав ся цілий рік, хоть я сам нераз писав об тім в редакцію. Так и тут без контролі над П[авл]иком обійтись не може. Я кілька разів обертав ся до него, щоби вислав деякі статі знакомим людам, котрі інтерисувались деякими питаннями, а я в розговорі з ними (на провінції) вказував на статі в „Н[ар]оді“ — звісно се найліпша пропаганда та він не має до того нюху — и ні разу не вислав. В спорі про статю Дашиньського об Кр[ейцеровій] Сон[аті]¹⁶ годив би я ся з Вами — що она мало варта и здаєсь мені неяснов фразеологієв добра до читаня в сальоні в кружку дам — та ще й наших дам — она й була зладжена відай в ті ціли, бо була читана в „Читальні“ а автор дуже легко міг рефлексивати на тамошний кружок жіночий. По моему Толстой так и вибрав собі несупругів, бо людей ні не знаючих через що они ся побрали, ні не відповідаючих собі взаімно, тож показав хиба, що так люде нераз побирают ся и тоді оно так им живе ся як в єго „Сонаті“ (або знов и дуже добре іноді та все случайно). Те саме вийшло би з ними як би они не вziali ся шлюбом а жили в вольні любви. Значит ся щастя й нещастя в жизни самця з самицев зовсім

незалежне від того, чи они ся звяжуть шлюбом або ні — [лише] в чім инчїм. А в чїм? Се не легко сказати и об тїм и сьлїдовало Толстому и єго критикови пофільзофовати. Та лиш проституція тут при нічому. Она у всяких формах є в суспільности як результат того; що чоловіків та жінок не вяже любов — що они до люцкої любови неспосібні. Тут знов проповідане вольної любови ні добре ні зле, бо й вольна любов у гарних людей вийде гарна а у негарних негарна и вийде така и виходит и без проповіди. Є лиш яка небудь причина у суспільнім ладї, що так часто виходит негарно в любовних стосунках и над сим сьлїдовало б роздумувати и борше з пункту медицини, як з пункту євангелїя як у Толстого — Кр[ейцеровїй] Сонатї.

Тому й не було рації печатати в „Народї“ статю Д[ашинськ]ого, за котру він ще посьмїв менї сказати, що се єдина наукова розвідка в „Н[ар]одї“ від часу угоди. Що наша публіка під словом „вольна любов“ похопна видїти безплатну проституцію лїпшу від платної, бо вигіднішу — в тїм Ви маєте рацію. Росийска публіка в тїм зглядї лїпша нашої.

Проте що від „угоди“ мало „науки“ в „Народї“ говорили щей другї кромї Д[ашинськ]ого — вже свої, та ми Краковяне не скучали ніколи від того, що забагато політики — хотїли лиш політики розумної — наукової, як Ваша, а не такої яка попадалась. Я вже Вам натякав, що П[авл]ик покликав ся на Вас, що Ви хочете лайки на Народовцїв. Як бачу з Ваших письм він проти Вас знов на нас певне покликав ся, що ми не хочем полеміки з народовцями и хочем науки. От в чїм баламуцтво.

Як бачите немало є резонів, щоби П[авл]ик[а] не класти на чолї пірамі-дального строю партї. Годжу ся що такий стрїй найпрактичніший в ви-робленї політичн[о]ї партї, та не в наші слабенькі початкові, де особистий такт и практичний нюх чоловіка більше варта, як розум и розумінне принципів, з другого боку однакож не мислимий „Народ“ без Павлика як робїтника. Тому треба се все на зіздї так погодити, щоби лишив ся й Павлик и щоби був редакційний комітет, розумїє ся зложений з самих місцевих людей, котрі би ділом займались а не як тепер з мене и Данило-вича, котрі не моглим навіть знати, що в редакції діє ся? Роздумайте ласкаво над тим и напишіт свою думку Павликови. Він конче хоче (знов писав менї) від всего відсунутись. Може схочете на него вплинути? Він Вас послухаєсь. Мушу іхати, та як скоро верну напишу Вам ще про „Чудацкі Думки“.

Був[айте] зд[орові]

Ваш Яросевич

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 117—120 зв. Автограф.

№ 26

[3]1/VIII [18]91 [р.]

Річка, п[очта] Соколівка коло Косова

Шановний Земляче!

Лиш раз ще про „авторитет“ и „геометрию“: Не можу бути певний, чи того в моїм листї нема, що Ви вчитали, бо в мене вже така листова хвороба — писати дуже скоро а подавши лист на пошту кається, що там

може не одно не досказане... Так може там й не ясно сказано — та тільки я ніколи не думав про Вас, щоби Ви воліли „мертве послушеньство своєму авторитету“ — а я так розумів: Ви маєте великий авторитет (се Вам слід знати — для переважної частини нашої молодіжї Ви найвищий трибунал и від Вашого суду апеляції нема) — тож припадок, що П[авл]ик визвав Вас на слово об звиснім ультиматумі не розказавши поперед усього могло бути причиною мертвого мовчання певної групи — а я волю групи говорячі etc. etc.

З геометриов так би я зладив: Се є фігура, що в польські г[еометр]її зве ся „Wo[c]zek ścięty“ як мене учили. Она безпечніша, бо й не переверне ся и на горі є місце для більше як одного, доки не виробит ся оден добрий. Та лиш у нас так само трудно найти кількох недобрих таких, щоби постійно сиділи у Львові. Дипломатичні мої таланти, про котрі Вам пише Тр-(льовський?) треба так розуміти: у мене є більше особистих стосунків з людьми, як у других и через те я можу з більшим числом людей переговорювати и почасті вирівнювати деякі історичні ворогування на себе радикальних земляків, котрі „во время оно“ пішли приміром з того, що П[авл]ик написав лист до Бісмарка, щоби перестав гнати Поляків з Познаньщини, з котрого Терлецький насміяв ся, а Терлецький засівши писати біографію Навроцького написав „Історію культурного розвою Русинів“ за сотку років“, котрої ему не випечатали, бо мали місце лиш на коротку біографію.

Вітак П[авл]ик сказав, що тота „Історія“ на ничо не придала ся — а Терлецький: що всякі літератори рік річно крадуть з его „історії“ пишучи статі и их статі печатають ся, а его ні — и що він тепер не дурний другий раз писати щонебудь мишам на снідане...

Кружок адвокатів у Львові складає ся з Шухевича Миколи⁷⁷, Петрушевича⁷⁸ Коса Андрія⁷⁹ Терлецького Кулачковського⁸⁰ и кількох инчих. Всі они хотіли би бачити в комітеті Терлецького. Тепер я заїхав в Городенку до Окуневського. У него є помічник Д[октор] Дорундяк⁸¹ здорово попрацювавший над мужицтвом в Косівщині. Він тому не може пристати до партії „бо Павлик пише до статей в Народі прольоги — ме[зо]- и епільоги“, котрі ему не подобають ся. Окун[евський] знов хотів би до комітету Терлецького. Павлик знов пише: вступлю ся з редакцій, най робят ті, котрим я заваджаю пр[иміром] Т[ерлець]кий — зробю му місце и т[ак]е и[нше]. Ну й будь тут дипломатом!

В Коломиї знов робят радикальні мужики віче хоть не мають над чим радити а так просто, щоби по скінчених жнивях „дати собі волю“ и для них розуміє ся зовсім байдуже, хто стане на чолі партії? — Піп з під Коломиї скержит мужиків, що они називали Марію К-ов, а Исуса байструком, хоть они сего не робили и буде далі горлав, що радик[альна] партія підкопує віру у мужиків, хоть робит се він же сам.

Додайте до того таку форму радикалізму в практиці, що від завязаня партії хазяйки по селам маючи багато гостей хочут всім догодити и в пісні дни укладають особний Speisetzettel для „радикалів“ (до котрих впрочім в сім припадку и попи радо себе зачисляють) и при обіді виступають проти себе дві партії: 3/4 стола рад[икалів] їст мясо а 1/4 москвофільно-народовців постит... ба ще й то, що по селам радикальна молодіж любить себе маніфестувати „радикально“ як сама каже про себе в той спосіб, що

пише на попів на брамі церковні пашквілі а вїйтів обкладає буками або вимазує им уста мастев, котра в народні терапії зрештов уживана, про-дукованов люцким жолудком... то будете мати наш радикалізм у всіх его формах від гори до долини...

На те все Ви „опускаєте руки“ и кажете, що свої ради берете назад а мені „робіт, що знаєте“. Ну я ничо не знаю — та лиш, коли вже зізд перед носом беру ся так порядкувати, щоби зложити якесь представителство партії и єї органу, коли вже на папери є партія и орган. Найби тото представителство не робило ніяких скоків ні до малоконтентів народовців ні до москвофілів без згляду на їх „благонадежність“ — ні до молодочехів (так я буду на зізді реферувати політику) най собі тоті скоки робят віденська та львівська група. Радикалізм у краю ширит ся, спорадично як іскра затліває у однім то другім повіті в околицях від себе далеких (посилаю Вам письмо мужика для характеристики таких проявів — на кінци письма знайдете поясненя) мало сьвідомий — ба й сьмішний нераз і між інтелігенціов і мужицтвом; та все таки ширит ся. Про те я вже писав в попереднім письмі, що від начальства партії я хочу такого впливу на той проявляючий ся радикалізм особливо провінціональний, щоби з него виходило щонебудь цільного — певна організація під певнов назвов пр[иміром] „партії“ и начальством пр[иміром] „комітету егзекутивного“ (блисче того на разі не можу означити, але в тім напрямі треба робити проби).

Най комітет більшостев голосів у всім рїшає, то хоть би й робив дурниці, та всеж санкціоновані и не мож буде людям нападати на одного П[авлик]а; для негож з тим буде ліпше. Чомуж він того не хоче? Такий комітет мігби також заслонити „Народ“ від таких дурних статей як повістка „5.V.“ у двох посылідних числах — від безтактних статей політичних („Рад[икальний] пос[ол]“ „Аби лиш по руски“ etc.) и від партійної лайки та заміток П[авлик]а.

Перш всего треба вдержати П[авлик]а и Франка и додати им ще трех Львовян, щоби могли перед виходом кожного числа відбувати ся засіданя. Чи Терлецкого брати? — через него обернулись би до партії и до радикалізму бувші „Січовики“ и деякі кружки молодежи.

Виджу, що я все ще не сказав того, що хотів. Одной пропаганди певних ідей в „Народі“ замало, щоби ся витворила політична партія. Так само замало одних проб а радше говореня об організації партії політ[ичної] особливо начинаючи з переводженя виборів (годжусь з Вами, що й то має добрі боки и ніколи инакше не думав) та переговорів або полемік з по-слами чи другими партиями без розумних статей в „Народі“ обговорюючих те все з принципального боку. Треба одного и другого. Комітет стало тим займаючий ся и складаючий ся з 5^{ти} голов чей же щось видумає и в однім и другім ділі, а як він буде вів себе хоть троха з тактом, то все, що на провінції знимаєсь, буде ся порядковало около него яко центра.

Залучений лист відошліт на адресу Д^{іектор} Михайло Дорундяк концип[ієнт] адвокат, Городенка.

Ваш Яросевич

Киданче*, 16/8 1891 [р.]

Високо-Поважаний Добродію!**

Зачинаючи сей лист писати мушу насамперед Вас перепросити за то щом так довго задержав ся вітповідати на Ваше письмо з 17/7, котре я дістав 27/7. Дуже утішив ся я тим що Ви мені написали що будете у Коломиї коло 30^м/7 і я хотів конечно з Вами зійтиса і дещо поговорити та не позволяла на то косовиця, котра придержалась так до пізна, що годі було від неї відорватись, а друге і то головніше що я не знав на певно коли Ви будете у Коломиї так як Ви написали лиш що „коло 30“ отже виходило з того що Ви самі були ще не певні, а третє знов що я не міг знати ци Ви будучи у Коломиї, матимете час зо мною говорити. З тих отже причин я не міг бути у Коломиї. Той вітписувати Вам вірьте не було часу, на поли при роботі змеркне ся, нім прийду до дому зробится цілком пізно, що лігав би і без вечері а не то щоби ще хотілося писати. В неділю прийшовши з церкви відпідни треба іти до „Спілки“ бо будут спілники мариковати. Мені самому було досадно за таку мою роботу. Тож ніні замикнути ся у стодолу, пробую писати Вам де-що з поведенції Киданецкої. Ви будучи у Коломиї на великодні свята доста того наслухали ся. Але понеже тая історія тягне ся дальше, то мусит ся єї призначовати так як є. Коротенькій Ваш побут с[ього] р[оку] у нас приніс нам від попа доповнене титулу до еретиків аریان бунтівників радикалів прибав[ив] ще нам титул „фарисеїв“ та „садукеїв“, котрі ходят лиш того до церкви аби люде виділи, а науку обертают та накручуют по-свому. І якаж то наука? Ви читали у Хліборобі що у нас голосилося у церкві що через радикалів грім ударив у Корнецку церков, а 2/8 розказав піп на казаню що давно ще зза Унії за гріхи і бунт народа не було дощу півчварта року. Так і тепер за то що люде бунтують протів свої старшини упала ржа на кукурудзи, мандибурка гние громи убивають людеї палят їх добутки. Або каже озмім сей непоказний случай у Ілинцях, там каже заслабла дівка на якусь то слабість (він казав але я уже забув) в тій слабости здаєся що людина умре, а она не умирає лиш так зслабне що здаєся бути мертвою. Коби ви були учені абисте читали газети Ви би чули що такі случаї случаются не дужето й рідко. Але Ви темні нічого не знаєте, то й як учули що там дівка умерла і воскресла то уже ні за що не говорят лиш заню і їздят до неї і питают єї що там чула на тім світі і виділа (у нас говорят що і він їздив до неї а она ему казала щоби лишив ся пустих теперішних своїх думок і перебрався на інчу парафію, то буде ще добре стояти. Може за се він на ню і злий хто знає). Люде — говорив дальше — а дежто може бути аби Бог з простою дівкою говорив. Коби з яков паньсков або попівсков, то она плите небиліці а ви темні вірите: / Порівняйте до сего то що апостол Павло писав до кор. друге посланіє глава 12 стих 2—4, що знав одного чоловіка що був підхоплений до третого неба а друго що був підхоплений до раю/ та зараз Вам стане видко як піп кинув каменем на св. Павла. Але мені дивно що ржа паде на кукурудзи і мандибурка гние і у толерантних і у самісінького попа, а дощі кождому однако докучували видко що ржа,

* Ніні село Киданці Збаразького р-ну Тернопільської обл.

** Лист, доданий до листа Р. Ярославича, належить І. Андрусякові.

гните, дощі, громи, гради, і т[ак]е і[нше] не знають ні радикалів ні клерикалів, ні инчих алів, але повстають для того що є до того обставини і розвиваються цілком на сліпо, а нас лиш дурат що се за надгороду або за гріхи. Мені дальше дивно чом[у] би Бог не міг говорити з простою дівкою, і що попови се не встидно говорити коли інчим разом говорит що Христос народився з простої дівки з простими бідними р[и]баками товаришував а против но богатих наказував у[коряв] і т[ак] д[алі] і скажіт мені як же такі науці сліпо вірити і до сего не приложити свої думки. Такі казаня мусят будити сумніви підозріня у кожного чоловіка яко тако мислячого. Ми отже не маємо резону церкві сліпо вірити і пристрасно єї держати ся, а користи не багато бисьмо осягнули єї зневажаючи, воліємо се лишити попам і розумови свого, кождому чоловікови, так як Ви кажете, але лиш о стілько се буде можливо. Добре що ми на великдень трохи порозуміли ся. — Признаюсь що до того часу я не знав Ваших поглядів на релігію/ і я мушу сказати що Ви нас мало знаєте. Коли радите нам стеречися анти-релігійних демонстрацій Вашого погляду на Бога релігію і т[ак]е і[нше]. аби ясно не сказав і при наших найбільших радикалах, для того щоби не дістати нагану, я не маю найменшого інтересу се їм представляти і доказувати до того я зрештою і за слабій. Признаюся що я дуже мало проводжу радикалами, я лиш разом з ними тримаю, я крапельки води у ріці перечити їм не потребую бо виджу що мают слухність, а ділитись від них нема чога. Хіба бим хотів сховати ся у шкаралупку, до сего я не здібний і Ви сего би не хотіли, пристати до клерикалів не можу для того що они лише через то клерикалами що не хотят школи видіти у нас і нас лиш через то охрестили радикалами, що ми хочемо школи читальні і просвіти. А знов тяжко забобон викоренювати не зачипивши церкви а з сего уже і готово, антирелігійна демонстрація. Нагадайте лиш той хліб*, що держит ся на плечах, то побачите як то противне і святощі церковні заховувати і забобони викореняти. Бо через що ми загризли ся з попом, як не через то що треба було попови трохи панірувати людей а не двора і свого черева, попови треба було читальню підтримувати, з читальниками радитися і їм по трохи попускати, особливо у відправах в нашій церкві, не сердитися на нас за то що було мало „Петрівщини“ і через то після Петра шість неділь у нас не правити служби, а через ласку паньську, не привертати людей до читальні, бо через читальню станут тверезіші а то відобе ся на паньській кишени. А піп робив так нерімною аби і пан [...]** і люде, а се не можливе двом богам служити. Ми зачали ся свого домагати, ну і війшла суперечка, меже нами котра не зараз утихомирится. Загиривши нам статут читальні не скликував зборів [...]*** аби ми могли собі вібрати голову і виділ і своє далі провадити. Відвертав від нас людей гадав що ми упадемо. А ми таки дихаємо і піддавати ся не гадаєм. Ми маємо у нашім селі чотири члени Просвіти а мешканців у нас коло 800,

* З тим „хлібом“ відбуває ся осібна церемонія при шлюбі и за то платит ся осібно [90] кр. чога сей опираючи ся на требник не схотів робити. Він відступив також від весільних звичаїв и зараз по шлюбі пішов з жінков в поле робити. (Примітка Р. Ярославича).

** Одне слово не прочитано.

*** Піп був головов читальні и яко такий мав сам лише право скликати збори, чога він не робив, щоби в той спосіб довести читальню до упадку.

Автор листу кінчив 2 кляси в сільські школі — пише до свого брата Д[октора] Дорундяка. Таких мужиків у нас всего 2—3, а другі багато менче тямучі. (Примітка Р. Ярославича).

значит на тисячу припадалоби 5 членів, се не багато але поступ е. Подумайте як би так було всюда меже Русинами, то на три міліони Русинів мала би „Просвіта“ 15 тисяч членів, а ци має тільки шкода і говорити. З сего видко що ми не послідні хоть і не перші меже русинами. Кажут що десь був у Пістини Д[окто]р Кость Левіцькій і допитував ся за Кидачче, видно що нами ся интересуют більші круги. Мені признався недавно Петра Дмитрового парубчак, що его торік уговорювали церковники аби він мене відси перетягнув на свою сторону, а відтак до церковщини. Але він ім сказав що мене ніхто не підробит. Тогда они казали ему аби він до них пристав а они би заложили читальню другу проти нашої. Він каже що нераз хотів мене радити ся ци приставати до них на службу але отачав ся. Я ему вітповів що шкода що мені сего не сказав, я був би нічо не мав протів того плану. Воліли би сидіти у свої читальни як у корчмі, а сего року при сповіди він казав попови аби заложили другу читальню а ніж ему сказав. Та ми би заложували, най они заложуют, а ми ту уже маємо відобрати. Та якось не можут ся ще зважити відбирати у нас. Якось оногди здибав ся той парубчак з сопівским професором, а професор его питає: а що там Андрусак ти радикал таже радикаль добре, каже професор, от і є иноді чим ся потішити. Ми би нічо не бажали тепер від попа як того аби він нам дав пок[і]й, та нас не дражнив своїми казаньями, а що его нема у читални то нам ще і поручніше, бо не маємо свої цензури домашної так [як] у Сопові, сам дістали від нас З. Ч. Хлібороба і читали собі у читални се так осердило дяка що хотів бідного подерти, але на него скричали не руш, і тим оборонили бідного Хлібороба від погібели. А у нас того нема ми вільні хоть бідні козаки. Хотіли читальню розвалити, ми самі покинули. Книжки забрали до спілки а титул най собі берут, алеж бо що коли піп боїт ся що аби і яка читальня то все такі там ся чоґось дочитают, а се ему не по нутру. Ваше пророцтво сповнилося що до попа і спілки⁸². Скликуючи перші збори ми попа не просили, але то найбільше через то що в него у той час умерла жінка то ему було не до зборів. На зборах був Корчиньській⁸³ Гарасимовичь Голейчук⁸⁴ оба Печер[ські] і хор коломийській. Збори відбули ся велично, головою вібрали Іосипа Твердовича, заступником Ткачука Гната, секр[етарем] мене, бібл[іотекарем] Іосипа Іурчихі Федришиної, касіром Ілька Василя Юрчикового, а до шпихліра Федра Івана і Прокопа Ткачука. Членів вписалося 32, вкладки позложували всі на рік 50 к[опійок] і першого року оден зр. і [Г]ілетку Кукурудзів. Членів вписалось 32 а се значит що ми слабші ще але прирівнавши до сопівської читальні то показуєсь що ми не слабші від них, там є до 500 нумера, а членів є у читални 70, а у нас до 180, а членів 32. Треба мати на увазі що там і піп і професор і [дяк] і братство прихильні, а нам зборах, [лиш] при-слали свого відпоручника в особі Андрія Грицишиного ци дійстно він був їх відпоручником на се не присягнувбим, але другої днини ідучи з церкви ім розказував справоздане, а дома казав що там (у спілці) нема і одного газди. Шож тяжко святих набрати. Коли они вже померли, а сучасні люде

ніколи не суть святими і за таких признані від загалу. Як Ви казали критиковати легко але самому щось зробити то є штука.

Громада наша роздвоєна, і напевно сказати не мож хто дужшій, ради — ци — кліри-кали сили рівно важатся, „Підсіданя“ ради громадскої бувають бурні, рада шкільна окружна заперечила тому аби організувати школу у Киданчи. Та інспектор казав аби шукати хати і учителя а він сам діти відлучит від школи Сопівскої та най каже мене позивають. Ми подали проти ухвали ради окружної до Краєвої ради шкільної протест і заявлене щодо Сопова діти не пішлемо і гроші ніякі не дамо, після ради инспекто[ральних] коломиїських радикалів, що з того вийде побачимо.

Федір і Дмитро суть членами спілки. Дмитро хорус, но тай я і Василь спільниками. З ґрунтом під школу згодженим ще нема кінця, а якби школа не була у нас з'організована то ґрунт думають купити спілно на „Спілку“. Спадкоємцям суд роки уповнив. Написав я Вам тут багато дрібниць, котрі Вас будут може нудити, але не гнівайтесь за то, чим хата богата тим і рада щом умів то написав. Оно би краще поговорити було бо то щоби віговорив на папір не мож віслати, але щож коли треба і паперам послужити ся, а може коли поговоримо. Поздоровляю Вас сердечно і прошу щоби сте ся не гнівали на мене за моє лінивство що до відповіді.

Іван [Андрусак].

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 125—127 зв., 121—124 зв. Автографи.

№ 27

20. IX. [18]91 [р.]

Шановний Земляче!

Ваше письмо дістав я аж сьогодні, бо я все ще в дорозі.

До Терлецького я написав долучуючи то, що Ви про него пишете и вказав ему на те, що пора вже не лагодитись робити, але справді робити. Як він ще й тепер не захоче, „so werde ich über ihn den Stab brechen“ — тоді він назавше „руїна“, як Франко за него каже.

У Коломиї відбула ся передвічева нарада мужицка, на котрі и я був. Вами проєктованих справ не мож поставити під обради через те, що віче збере ся аж по синоді.

Мужики, котрих я бачив, дуже мені ся подобали найбільше тим, що они не крикуни а розважно думаючі люде. Проект є поставити під обради:

- 1) громадску уставу, що має бути внесена в соймі и запротестувати проти неї.
- 2) організацію церковних брацтв и еманципацию их від своєволі попів
- 3) загальне голосоване
- 4) промислово-торговельні організації

Нова буде при тім процедура, бо референтами поодиноких справ будут самі мужики. Сего місяця буде ще одна передвічева нарада, на котрі референти будут вже мати свої реферати, щоби мож их поправити, а опісьля відбуде ся віче аж по скликаню віденьского парламенту тому, що в часі засіданя парламенту власти провінціональні багато смирніщі. Наради вели ся супокійно и розумно. Я старав ся пояснити, як то сила робітників у тім, що они організуют ся по всім сьвіті и що й мужики

повинни так само робити лишаяючи при тім такі речі, як національність і релігія зовсім на боці. Нароком казав я, що сам у ничо не вірую, щоби переконати ся, чи правда, що мужики за те гнівають ся? Они мене і розуміли і зовсім не гнівались.

Та найбільше заінтересованя було, як один з них порушив, що кривда мужикам через те, що им не дозволяють мочити ко[нопель], (санітарний і рибацький закон) — а однакож закон має свою рацію.

Статю, про котру пишете допевно Вам зладжу — лиш наперед напишіт, де онаби мала бути печатана, щоби я знав, як писати?

Вашу статю в „Хліборобі“ читав. Тим, з ким я про ню говорив она не подобалась з першу, та коли я им розказав Ваш плян, признавали, що і плян розумний і що дав би ся перевести. Я з Вами зовсім годжуся. Що до самого стилю і добору справ мав би я дещо сказати, та не маю під рукою статі. У себе дома дав я ту статю мужикам, то й респитаю, як она им ся подобала?

З Герасимовичом придумаєм спосіб щоби статі продовжати. Процес не варт провадити, бо не вдаст ся.

Бувайте здорові!
Ваш Яросевич.

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 128—129 зв. Автограф.

№ 28

7. XI. 1891 [р.]

В Кракові ul[ica] Tomasza, 2.

Шановний Земляче!

Хлопоти особисті і заходи коло вечериць Шевченка не давали мені борше до Вас написати.

Хотілось би мені подати Вам дещо з того, що я бачив в Києві і Одесі. Приходить се мені доволі трудно, бо з грубшого там все однаково і я Вам то передав вже торік устно, а тонкости не так легко замітити...

Найголовніше вражінє і найсильніше зробили на мене Ваші прихильники і приятелі особливо Ков[алевський]⁸⁵ і Гал[ін]⁸⁶. Ваше хворанє прибило их так сильно, що поза тим их сумованєм про ничо майже більше і не говорилося. Я Вам вже передав, що К[овалевський] казав Вам написати, щоби Ви удались зараз до него, наколи Вам особисто потрібно буде грошей. Далі просит він Вас, щобиście дали ся зняти у якого доброго фотогрифа на суму 60 карб[ованців] за 12 образків і переслали их Павликови звідки він их забере і куди пришле гроші. На жаль я не міг подавати бюлетинів про Ваше здоровя, а в цілі дорозі мене зі всіх боків найбільше об тім запитували і старі і молоді...

В Києві кромі згаданих бачив я ще родину Арабажіна, котрий тепер в Петербурзі вчителем Лисенка і студентів. З тими я й говорив і бачив на коротко Тригубова⁸⁷ і Науменка⁸⁸, котрі зі мною не радо говорили впеvняючи мене, що жандарми так пильно мною интересуют ся, що им не легко зі мною говорити. Мене зовсім певно сьлїдила улична поліція, а що до жандармів, то Антонович переказував мені, щоби я не їхав, бо торік

по моїм виїзді жандарми допитували, чого я приїздив? а Кониський⁸⁹ казав на другий день по моїм приїзді Тригубову, буцім жандарм питає його, чого я заходив до Галіна? Не розбереш, що оно таке? Певно, що хтось набрехав, але чи з переляку, чи нарочно, бо моє ізджене може декому бути не на руку — годі знати. До того там люде з собою так на ножах, що навіть підозрівають себе взаємно о стосунки з жандармами! Мені осталося лиш бути гордим на своє австрійське підданство и вихати скорше, щоби не жандарми але свої земляки не прогнали мене часом...

Ант[онович] справді багато втратив на повазі у загалу. Та тільки більше вже не втратить и певне доста ще велике значіне буде мав и дальше, бо він держит ся особистими стосунками удержуваними з таким спритом, що й не думати переказати то, що він не знати як и де наговорит. Ков[алевський] їздит и ходит з комплетом „Народа“ и всіх невіруючих заставляє так довго читати, поки не увірят. Ваше письмо писане до мене про Ант[оновича] а заслано мною в Одессу — замьяв наконєц не знати чому Галин и з Кіян ніхто більше го не бачив. Днинов перед моим приїздом збирались у Галіна Ант[онович] Андрієвский⁹⁰ Ковал[евський] Окуневский. Була розмова о „Народі“ Ант[онович] сказав: „Поки „Н[арод]“ кокетує з москвофілами, я буду старав всіма силами єму шкодити“, на що Г[алін] замітив, що він вважає А[нтонович]а за чоловіка науки и дуже дивуєсь, як може він яко такий погодити симпатії (ним висказувані) до провідних думок партії и особисте воругованє — „Чому не напишете статі з критикою, а поступаете так, як перший ліпший агітатор“? питає він Ант[онович]а. Тоді Ант[онович] сказав, що най они покинут політику, котрої они не розуміют а най видают книжки, то и я гроші дам. Тут вже Ков[алевський] взяв го за слово при сьвідках и обіцяв на его гроші видати Кенана в переводі. Якби мож людям вірити на слово и не підозрівати их, що они лиш передомною такі на словах прихильні партії, то виходилоб, що кромі Кониського и Вовка⁹¹ ніхто більше з знаних Громадян не похваляє „угоди“ и А[нтонович]а. З Павлика недовольні (слова в однім Вашім письмі не вірні, будьтоби вразі уступленя его з комітету чи редакції „буде смятеніє умов в Росії“) — не знаю на чім опираючись покладают они надію на Терлецького и допитовали, коли він начне в партії робити? На тепер обіцяли Павликови 500 р[ублів] на сьлідуючий рік — Франкови доплатити до 500 р[ублів] за минувший рік и посилати по змозі гроші комітетови до его розпорядимости.

В Одессі був я на двох зборах „старих“ и однім „молодих“ (студентів и дівчат). „Старі“ стару пісоньку поют. Я розгорячив ся и в спорі з ними, чому они на звісну статю „Українолюбцям в Росії на увагу“⁹² — не скажут сяк або так“? — коли показалось, що кромі Комарова⁹³ ніхто з них ні „Народа“ взагалі ні статі не читав — наговорив им грубостей прямо компромітуючих мене як Європейця. Та они показались віжливими земляками для гостя и говорили зі мною дальше, хоть доволі гостро.

В кілька днів надїхав Окуневский. Я попросив его розказати позакулісові справи клябу соймового. То зробило таке враженє, що Комаров висказав ся, що сьлідує партію „радикальну“ попірати на рівні з „народовсков“, а Смоленський⁹⁴ обовязав ся на найблисших офіціальних зборах „Громади“ поставити діло грошевої підмоги для „Народа“. Антоновичу по его повороті з заграниці прийшлось в Одессі доволі круто, бо найшов ся студент, що списав его розказ и казав єму на другий день доказувати „по

пунктам“, при чім він половину мусів відкликати, а з студентом довгий час ніхто не хотів здоровитись. Молодіж в Одесі дуже молода и малоначитана — палка — горяча в спорах а деякі з неї фанатичні прихильники партії. Вговорились ми з собою, що кружок буде себе вести осторожно — повитинає значки з книжок кружкової бібліотеки — знищит каталог кружкової бібліотеки — перестане переписуватись з другими кружками (була одна ревізія в Москві, при котрі переписка така попалась жандармам — та они лишили діло без послідствій) и кождий член кружка запернумерує „Народ“. Вийшла між нами думка, що колиб бережно вести діло, то можнаб поволи розсіяти такі кружки по всій Україні (в Полтавщині, и Чернигівщині маюť бути кружки). До Семиренка⁹⁵ не міг я дібратись. Мені ніхто не міг дати рекомендації до него, а всі казали, що він чоловік не любячий, щоби его тревожили. Я й сего року тої думки, що торік, що з кружків молодежі може вирости на Україні поступове українство.

В Києві кружок розбив ся, бо 7 членів кружка розійшлося на службу по цілі Росії, але лишилось все ще кількох — між ними двох справді розумних людей.

Знаю, що Ви невдоволені з змін в партії и ухвал зізду. На Україні дивились на то симпатично. Терл[ецький] сам не вступив, але дав на своє місце Калітовского, дуже симпатичного, працєвитого и розумного чоловіка — а через те и сам посередно втягнений в справи партії. Я сам не рад з комітету, бо Сельский⁹⁶ и Шухевич відносять ся до всего апатично.

На Павлика я знов лихий. На відізднім казали мені написати статю, котра була печатана. П[авл]ик додав лиш одно слово „поступовців“ побіч „москвофілів“ — з чого вийшло, що „Г[алицкая] Русь“⁹⁷ орган поступовців. „Дїло“ дало мені за те лекцію льогіки, а я мушу мовчати, бож не заперечу того, що чорно на білім випечатане в часі мої дороги.

„Громада“ тутейша покористувалась переїздом Мишуги и тому устроїли вечерниці Шевченка вже тепер.

Бувайте здорові!

Ваш Яросевич.

[P. S.] Як Ваше здоровя?

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 130—133 зв. Автограф.

№ 29

у Львові 16/XI [18]91 [р.]

Шановний Земляче!

Пишу на скорі, щоби Вас хоть о дечім повідомити, що у нас ся діє, бо ми серед навали дрібних занять не маєм часу на писаня.

Зізд порішив лишити редакцію в руках Павлика з тим, що комітет має право и обовязок через свого делегата котрим вибрано Франка порозуміватись з ним. „Народ“ має бути редагований по сталим рубрикам: Політика красава и загранична

2) Справи економічно-сусп[ільні]

3) Полеміки й дописи

4) Наука штука 5) Критика літературна и Бібліографія

б) Жіноча справа. Другі ухвали малозначучі.

Радісний обяв, що „марксісти“ заховувались так, щоби не дати нічим причини до ослаблення єдності в партії. Вибрано осібну комісію, котра має на сльідуючий візд прилагодити и зредаговати нову програму. До комітету вибрано: Франка Терлецького Сельского Ганкевича⁹⁸ и Шухевича. Вчера було перше засідане, на котре перший раз прийшов Терлецький до Павлика. Та Терл[ецький] а за ним Шухевич заявили, що не приймают вибору. Мені Терлецький сказав: „Кленусь Вам, що по зробленю докторату сам до Вас прийду, а тепер прошу Вас о урльоуп и обіцяю приватно робити для партії“. [Та] вчера не постарав ся вдержати Шухевича. Комітет має право сам ся доповнити. На візді була Кобриньська и просила о утворенє в „Народі“ рубрики „Жіноча справа“.

Я іду до Кієва.

Бувайте здорові!

Яросевич

ЦДДА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 134—135 зв. Автограф.

№ 30

31/XII 1891 [р.]

Kraków, Tomasz-gasse, 2

Шановний Земляче!

Ваше письмо найбільше тим мене вдоволяло, що тепер бодай знаю певно, що до Вас мож писати — а то як Ви так довго нікому з нас не відписували, то приходилось думати, чи може Вам через хворобу зовсім не хоче ся обертати уваги на кореспонденцію... От я післав се письмо своим тугейшим товаришом до Кієва. Галін як медик прочитавши его буде міг всім добре розказати про Ваш стан. Мені здає ся, що коли за так довгий час хвороба не то не поступила, а може й поліпшенє прийшло, то хіба даст ся тягнути довгий час. Єж описані припадки, що й поверх 20 літ мож жити з аневрізмов. Тільки не знаю, що Вам та велика сила йоду помагає? А як при тім загальний стан сил? Чи похудлисьте? Не малиб Ви відваги попробувати ліченя гальванічною струєю? То так: вбиваєсь галу в аневрізму и пускаєсь гальванічну струю, щоби від того кров скипілась, то она в дальших переминах повинна заповнювати яму аневрізми и робити грубшими стіни аорти. Пишут, що роблено італійськими лікарями кількадесят проб и в 3/4 припадків були значні поправи або виліченя. При тім не було злих наслідків, хоть теоретично така курация здає ся бути небеспечною.

З Одесси пишут мені, що „Громада“ порішила 100 р[ублів] для „Кієв[скої] Стар[ини]“⁹⁹ а для „Н[арод]а“ ничо. Тамошний кружок молодежи мав збільшати о двох чоловік и є надія, що з „Громади“ старих відділят ся радикали в осібну групу. Про молодіж тамошну я Вам докладного ничо не годен сказати. Пізнав я з них 7—8 ба більше 10—12 студентів и дівчат, та говорив з ними мало. Их сходини мают характер: „для самообразованя в українофільстві и радикалізмі“ — при чім дуже багато фільозофуют, а

иноді пессимісти беруться боронити тези, що так „як ми не в силі нічого великого ні для України ні для радикалізму зробити, то наш кружок на ніщо не здав ся“. Інчі знов ентузіасти загорілі і через кружок занедбують всі другі занятя. Пише мені один з них, що дістав письмо від Кистяковського, з котрого виходить, що в Дерпті є найбільший і найповажніший кружок на всю Росію! — се именно оден з ентузіастів — то може й пересадив. Він має в сьвята зіхатись в Кієві з Арабажіном; я писав ему, щоби постарався для Вас о докладну реляцію з всего, об чім дізнаєсь. Може і мій товариш их подибає і привезе вісти? Про московский кружок, про котрий мене питаєте, я Вам ніщо не писав і ніщо не знаю.

За себе і своїх товаришів мало Вам могу сказати, бо я тепер жию „під землею“ — як я кажу то є в шпиталях по 10 годин щоднини і серед того не бачу сьвіта. Організація партійна у нас відповідно до ухвали зізвали відділилась від тов[ариства] „Ак[адемічна] Громада“ і зорганізована яко осібна „група“ партії, з чого може вийти той хосен для партії, що буде до 20 примірників „Н[арод]а“ заперенумерованих. З Поляками у нас майже ніяких зносин нема, через що вечерниці Шевч[енка] були безбарвні. Давні „Ognisk-овці“ пішли в социалізм і тепер солідаризують ся з Przedświtom¹⁰⁰ в котрім Дашинський зганьбив мене по вуличному за відзив мій о робітницькій партії, і на Вас так накидаєсь.

Що дієсь в центральноім комітеті? — не знаю. Відозва недавно видана не подобаєсь мені; надто она вже „льояльна“... а впрочім і я чувствую нерви централів, бо приходит ми ся діставати від них то грубі лайки, то наріканя передомною одного на другого. Може то вже так мусит бути в центрі? Хто его знає! Будьте добрі прислати мені мої документи, що я Вам давно післав, они десь в Ваші міністерії просьвіти. Почта буде багато коштувати, та може Вам потрібно якої книжки з відси? — то напишіт, та я Вам знов купю. Напишіт в Женеву, щоби мені вислали 2 комплети всіх видань, бо ті вже пішли на Україну, а небавом знов буде треба.

Ваш Яросевич.

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 136—137 зв. Автограф.

№ 31*

Краків, 27/3 [18]92 [р.]

Шановний Земляче!

Отсе письмо писане одною дівчиною з Одесси в відповідь на Ваше письмо, котре там посилав П[авли]к. Тяжко все порозуміти, об чім в нім бесіда — перш всёго — о яким „протесті“? То, що в нім говорит ся о компанії — каже Сінявський (Хома Ск.)¹⁰¹ о котрім я вже Вам писав. Компанію ту бачив я посьлідний раз зимою с[ього] р[оку]. Мене покликав був Arbeitergeber на збори, як сьвідка проти якомусь крут[яр]ству, котре ему закидали. Та на вступі поставив Комаров до мене жадане, щоби я обовязав ся словом чести держати в тайні особливо перед Драгомановим все, об чім там буде говоритись. На то я сказав, що у сьвіті так водит ся, що або

* До листа додано лист нареченої Р. Яросевича до М. Драгоманова (арк. 138 зв., 139—139 зв.).

цілі збори обов'язують ся до тайни обрад, або ніхто. Тому я до того не обов'язуюсь и радше піду собі з зборів. Пісьля того начали вже они мене вдержувати, та я пішов.

От и того доволі для характеристики Комарова, а Смоленський чоловік зовсім без волі: обіцяв Arb[eitgebero]ви перед зборами цілу фіру, а вітак за ничим не постояв. Arb[eitgeber] казав Вам передати, що той панок, що обіцьовав 10 000 програв процес и ничо не даст. Літом хоче Arb[eitgeber] йїхати до Вас.

Я Вам не писав так довго, бо не давали особисті клопоти. Між инчим збирав ся женити з тоуж дівчиною, що се письмо пише и от через неділю йїду в Одессу на свій шлюб, що буде 28^м лат. Апріля. (ул[ица] Канатна домъ Мелихова квартира 12). Якби Вам що треба, пишїт хоть там, а хоть ще сюда. ул[ица] Jabłonowskich 14. Книжки з Женеви прийшли, та поліція сконфіскувала. Я процесую.

Здорові були!
Яросевич.

7/3 [18]92 г.

Високоповажний Добродій!

Ваш лист, що просили повернути, пересылаю. [З] поводу цього листа мене просив переказати Д. Хома Ск. от що: „лист не наспів на той день, що повинен був бы надїйти. Сам М. Уманець¹⁰² сказав, що не має чого на его відповісти, що нема жадної ради за для манїфістації бо цілком завдоволенний політикою; проти ж м[оскво]філів з дорогою душею хоч десять. Зовсім мало надїї, щоб вийшов якїй протест від всієї комп[анії]. До того ж всі мают побачитися тільки пісьля 20^м коли про се можно буде прилюдно здийняти мову. Коли б і вийшло що, цього трудно сподіватися, буде вже і пізно. Але загадуючі уперед що буде, на сей раз треба сказати, що свого призначеня лист не зробив. Та й взагалі mortui animi—mortui sententiae. Я вже ж зараз пісьля віча через неділю вислав протест; дуже радий, що моя думка не була фальшівкою. З того ж що нема мені відповіді в „Н[ароді]“ бачу що тут щось непевне. Через день-два поновлю попередній протест і попросю видруковати щей останній. Ваша відповідь з економічного боку трохі не до речі. Врешті Ви мого листа справді не зрозуміли, розмову про це залишим до другого разу. Тепер є багато і дуже багато справ, про котрі б слід попередку змовитися. Певне не про прїнципи але про medicamenta.

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 138—139 зв. Автографі.

№ 32

4/5 [18]92 [р.]

Невестюка¹⁰³ йїдучого з книжками арештовали російські власти, через те Ви рещти грошей (100 зл[отих] я Вам недавно вислав) не получите.

Яросевич

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 140. Автограф.

№ 33

16/V [18]92 [p.]

Краків, ul[ica] Jabłonowskich, 14

Шановний Земляче!

Перед двома неділями вислав я Вам 300 рублів від Arb[eit]g[ebera] в франках по тогашньому курсу через Софійський національний банк. На всякий случай подайте мені звісточку, чи одібрали гроші?

З Одеси найважливішої речі для Вас — відповіді від Смолянського я Вам не привіз, хоч і заходив ся коло того, щоби его до відповіді спонукати. От я Вам напишу, що знаю про него, а Ви вже Собі розбирайте, чи мож було заставити его писати, чи ні? Перш всього его не легко побачити, бо він з раного ранку до пізної ночі бігає по уроках и тільки в одну неділю буває дома до полудня. Тому я з першу подав виписки з Вашого листу через его сусіду до него — та вже аж через кілька днів переказав він мені, що не буде відповідати — але не казав чому? Вітак приїхав Ковалевський и бачив его и говорив з ним таки про Ваш лист, та коли я его питав, чому См[олянський] не хоче відповідати — він махнув рукою и розказав мені таке: „Ще зимою прохав я его передати одному своєму знакомому російській „Додаток“ до „Нар[од]а“, на що я взяв у него гроші и знов мав получить. Тепер приїзжаю, а той каже, що ніякого „додатка“ не бачив — я до См[олянського] — забув! Каже и не дав ему — а той відказав ся дальше давати гроші..“

Знов через кілька днів чую, що у См[олянського] буде вечер в пам'ять Костомарова. Мені тяжко було самому зайти на той вечер — та вітак я став розпитовати між молодежю проте, що там було? См[олянський] держав реферат у котрому між инчим розбирав Вашу „Вільну Спілку“¹⁰⁴, в котрі найшов одну фантазію — вітак перейшов на політ[ичні] партії в Галичині и обернув ся до молодежі ставляючи їй в завдане лише культурну роботу и перестерігаючи ю перед якоюбудь иншою роботою як небезпечним ділом. (Не знаю деталів его бесіди, але головна думка була така, що входить в зносини з галицькими радикалами не слід). Тут же ему відповів студент, що молодеж ніяк не годна піти за его радю и тут же и сказав на яких основаніях молодеж так думає — а См[олянський] вислухав того и ничо не відповідав. Коли проти тому висказови См[олянського] и старші начали роптати намовив я одного з них, щоби позвав у неділю См[олянського] до котрого нашого знакомого, де би можна було переговорити об тім, чому він так починає говорити? См[олянський] справді прийшов на позаяк его витянули з постелі а вечером він був випив и ми теж випили були, бо у нас обходили працане моєї жінки з єї подругами перед шлюбом, то навіть не прийшло до ніякої розмови про те — я й бачив що нема що начинати з заспаними и сам не в силі був піднимати поважну розмову. Наконец ми розговорились на мому вже весілю, коли нам и лишилась всего година часу від обіду до відходу поїзду, котрим я мав відїхати. Я висказав своє зачудоване, що він мав говорити на вечеру Кост[омарова] (его приятелі кажут, що він просто дав ся опанувати Комарову) таке, чого би навіть ніоден галицький „Народовець“ не посьмів прилюдно сказати. Він почасті складав на те, що его бесіду зле мені передали, а почасті став мене переконувати, що я мало знаю Россію и не годен осудити, як

небезпечно молодіжці займатись стосунками з гал[ицькими] „радикалами“. Я став доказувати, що тоті „стосунки“ зводять ся на одно розповсюднюване деяких книг, а то в Росії мусит бути можливе, коли факт фактом, що всі заграничні нецензурні книги люде в Росії маюти и читаюти. Вітак я дивував ся, чому він студентови, що проти него говорив, ничо не відповів? Коли прецінь він повинен був боронити своїх тоді перший раз висказаних переконань, коли то справді его переконання, а то люде від него навіт не ждали чогось подібного. Я думав дальше, що він як чоловік, що став почасти авторітетом для молодіжці бодай як історик повинен був все таки ясно показати, чому він казав — говорив впрочім туманно и дуже коротко — лишилось мені лише в пам'яті, буцім то в В[ільній] Сп[ільці] є лише початок и конец а в середині ничо — именно ничо об тім, що тепер треба робити, а не колись там „во время оно“ — Я спитав, чи читав він Ваші „Чудацкі думки“? и додав, що там як раз є децо відносяче ся до тої „середини“. Він відказав, що ні. То й жаль думав я, що Ви не все читаєте а про все беретесь говорити. Тоді він з пересердя назвав Ваші Чудацкі „дурацкими“ и думав, що він не обязан все читати, що комусь там вздумаєсь написати — він історик, а як історик знає, що ничо нараз не дієсь, бо в історії скоків нема и Россия по нічії воли не переменить ся, а буде переживати звільна конечну свою добу, в котрій тепер находит ся. Для него важне, що є українська „грумада“ в Одесі и яка она не є, найби такі творились повсюду, щоби була не одна а кількасот хоть. Я думав, що проти тому ниhto не виступає и кождий зрадіє, коли буде много „грумад“ але все таки не менче важне діло, „які“ ті грумади будут? (тут вийшла на верх хоть неясно теза Комарова, котрою він все воює, будьтоби „радикали“ напосілись сіяти незгоду и розбивати українські грумади). Вітак я питав, чому він не хоче того всего написати? колиж и Ви его о те просите — и всі цікаві будут прочитати его думки и скажут також свої резони, що всеж вийде для добра грумацкої думки. Та тут він начав українську тужливу мельодию про те, що в него жизнь каторжна — що в него нема часу усім ся займати — що ему й опасно писати, а то его покаралиб, якби дізнались и т[ак]е и н[и]ше. Мені пришлось обертати розмову так, щоби на своїм весілю як мож дружно розстатись з чоловіком. А слухачі? — довольні були, що См[олянський] мовляв все ще свій чоловік и що то не правда, що він пішов у службу К[омаров]а — котрого всі ненавидят. Та в чім то лежало, що він „свій“ чоловік и які в них були надії, що він не стане Комаровим? — годі мені знати. У нас так поступаюти люде, котрі через те хочут доступити ордерів чи авансів.. Скажіт мені, чому Ви у своїх печатних писанях показуєте раз у раз Галичан як таких типічних вже лінохів и недбалохів? Чим більше приглядаюсь Українцям, тим менче мені здає ся слушним розтягати проявлюване ся „рутєнства“ лиш на оден бік кордону; по другім боці теж саме, а то тепер стає й ще гірше.

Ковалевський посилає Вам 300 р[ублів] через мене — давніше вже післав був 200 р[ублів] через мого товариша Невестюка. Я знаю, що перших

грошей Ви ще не дістали з вини многих людей, та они Вам будут прислані. Певно Вам тих грошей треба буде, коли будете виїзжати в Париж, то до того часу я Вам постараюсь, щоби гроші були вислані.

Через неділю повезе Невестюк книжки в Одесу, то можете через него написати, як би Вам треба було; присилайте лиш скоро лист до мене! Ковалевский переказує Вам: „Гроші, котрі я Вам переслав, дані ним самим наперед на рахунок тих грошей, котрі его знакомі обіцяли дати. Як збере ся більше грошей, то він Вам перешле — тільки се непевно. (Бесіда о грошах на виїзд — на поворот з Парижа друге діло). Мала надія, щоби він міг з Вами особисто побачитись, бо єму не видадуть паспорт, але він когось від себе вишле головно на те, щоби обговорив з Вами грошеві діла на случай, якби Ви на рік мали покинути болгарську службу“. Постарайтесь подати докладні звістки, коли будете переїзжати через Відень? Подайте об тім звістку и нам в Краків ми би радо з Вами там побачились.

Давно вже я Вас просив переслати мені мої документи, що я колись Вам післав до Вашої міністерії. Коли можете те зробити тепер, то дуже Вас прошу, бо они для мене потрібні.

Бувайте здорові!
Ваш Яросевич.

ЦДДА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 141—146. Автограф.

№ 34

27/V [18]92 [р.]

Краків, ul[ica] Jabłonowskich №14.

Шановний Земляче!

Ваше письмо обминулось мабуть з моим, котре я Вам недавно вислав. Не знаю, чи все я Вам написав, чого Ви надіялись и що Вам було треба? Та коли бесіда об українських кружках, то я Вам и сегодня ще дещо додаю, наколи моя память ще переховала то, що я чув. Коли тямите, то зимою мало ся зіхати кількох молодих з Одесского и Кіевского кружків в Кієві. Я й писав тоді до знайомих, щоби Вам переслали реляцію з того візду. Така реляція була виготовлена, та не відослана з страху; мені читали ю тепер в Одессі.

Ось она: Арабажин не приїздив з Петербурга, де постоянно живе. Про него чути, що він своїх думок не зміняв, та не знати, чи він що тепер робит — и що робит —? чи в него є тепер яка компанія, чи ні? Єгож бувші товариші по кружку в Кієві перемінились під впливом польських кружків и пішли або бодай идут в социалізм — чи як у нас кажут стают „марксістами“ — себто виводят з Маркса таку науку, що мовляв з мужиками не мож ніякого діла вести, а треба ждати, поки они не перейдут в пролетаріїв. Тоті его товариші живут тепер по більших городах північних не центрах. В Дорпаті є прихильники радикалізму теж давні члени кієвского кружка. В Кієві самім лишилось з давного кружка всего чоловік 2—4 — нових членів чомусь собі не підбирают, а нові радикальні кружки мают

завязуватись в Харкові и ще в котрихос[ь] двох городах, та не знаю допевно в котрих. У всіх их людей мало по кількох всего. В Одесі все є численний кружок в 15—20 членів; декотрі з них доволі розумні здают ся, та рефератів буває мало а з тих рефератів, що були, мало хто вдоволений. За те заводит ся там гарна бібліотека. Крім Одеского всі кружки удержують блискі звязи з Поляками.

Посилаю Вам покищо 100 зл[отих] на рахунок тих 200 р[ублів] що Невестюк взяв у Arbe[itgebera].

Здоровлю Вас з жінкою!
Ваш Яросевич

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 147—148. Автограф.

№ 35

D^{[okto]r} R. J. Revisionsarzt
in Szczakowa Galizien

26/V 1894 [р.]

Шановний Земляче!

Павлик пише мені, що Ви запитовали мою адресу — от я Вам и подаю и рад буду дізнатись перш всього про Ваше здоровля. Чи дістали лист від Одескої молодежи десь перед місяцем — я Вам переслав звідси и дописовав ся на тім листі. Мені ничо було Вам писати цілий той час, бо я зовсім відбив ся був від всего через те, що мені дуже тяжко приходилось жити: жінка й дитина хорі були — грошей не було а тут ще й екзамини треба було робити. И тепер ще я не розумію нашої ситуації и може ще й не скоро порозумію, бо хто зна, чи не прийде ся довго ще жити далеко від своїх. Тепер тільки спроваджу свою жінку, котра посьлідне время жила у своїх в Одесі и надіюсь від неї дізнати децю про тамошні стосунки.

Що до наших тутейших діл, то як кажу мало их тепер знаю але будь що будь я й тепер менче більше тих самих думок, що й давно, що конче треба витворювати якусь організацію партії в формі груп чи як там, як давно пробовалось хоть и не вдачно и що на горі партії конче треба когось покласти спосібного до життя, щоби людей розумів и люде его, а Павлик и Франко ніколи в політиці до ничого не доведут, а Павлик в додатку ще й заморозит кожного своєв натуро[в] — емуб сьлідовало в келії сидіти. Та впрочім радикалізм росте, хоть партія паде. Недавно бачив віденську молодіж — все анемічний народ без жите не спосібний и комара чи муху задавити.

Здоровлю Вас и Ваших!
Ваш Яросевич.

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 149—150 зв. Автограф.

№ 36

Щакова, 17/6 1894 [р.]

Шановний Земляче!

Пізно Вам відписую через те, що все время був хорий. З Відня прислали мені адресу для книжок и для чоловіка з Росії: Jaroslaw Buraczynski D^r der Mediz. VII/3 Mentergasse 7.III St. Th. N 20 ¹/₂ € то чоловік, на котрого зовсім мож ся спустити, що він чужому у Відни у всім буде помічний и через літо не виїздит з Відня — тож кажіт до него обертатись. Про Ваші популярні писаня мож би говорити лиш тоді, якби мати змогу читати их з мужиками, та я вже два роки наших мужиків так як не бачив, бо бачив лиш тогід як холеричний лікар, а то було надто вже горяче время и прикре для них, щоб мож було говорити про спокійні речі. До того я не бував в одному селі довше 3—6 днів, то й не було часу добре з ними познакомитись. А як то все так буде? Лікарске занятє тим и погане, що приходит ся все лиш на часочок зближатись до людей тай ще й у таку хвилю, коли им одно лиш и на умі: „чи мож помочи хорому“? и зараз же треба гнатись у друге місце. А в мене непохитна воля писати популярні лікарські книжки для народу и писати не инакше як обговоривши вперед все устно з мужиками, бо лиш так можна обійти помилки, які ми все робим через те, що пишем дуже вже „ученими“ словами, як кажут мужики. Певно и у Ваших письмах такі помилки є, бо й Ви не говорите з мужиками. Та вказати их міг би лиш той, хто их з мужиками читав. Мені особливо „Про заздрих богів“ дуже подобалось и хоть и тут є Ваш первородний гріх (або й не гріх) особливо в другі части писати самими вже фактами — самим зерном без полови, що робит а ще менче образованому читачеві не легким вдержати то зерно в памяти (за велика сила фактів мучит го) — то все таки наш ліпший мужик по моему в силі порозуміти Вас. Одноб я Вам сказав: старайте ся, як наводите имена чужоззичі чи богів чи авторів добре их обмотати всякими поясненнями, щоби простий чоловік мав час запізнати ся з тим именем, а то як ему вітак нараз прийде ся на одні стороні перечитати кілька таких [ч]ортачих имен котрих він з роду не чув, то він з поза них вже ничо не бачит. Чому [Я]ву не звете Єговов? Єгову мужик знає, а читаючи и про Яву мужик до кінця книжки не буде знав, що Ява-Єгова. „А Пандора підняла в Єпіметєя кришку з амфори (великий глечик) котру Зевс же послав з нею, або перед нею в дім Єпіметєя“... мужик коломиийский зрозуміє: „підняла кришку-„okruszuncę“ и зараз же буде думає, що з хліба (кришка хліба) и зрозуміє, що „глечик“, котрого слова у нас не уживаєсь — то хліб. А що тут разом тільки чужих имен, то він тільки й додумаєсь, що тут „Пандора з скринєю“ (далі) — то якась нечиста сила — чарівниця, що й сьлід би ще один хрест вимазати на воротах проти Пандори, коли є там вже хрести на відьмі. За Павлика я все буду споритись. Мало вдержувати принципи, а треба их вдержувати так, щоби наперед не давати товаришам хитатись и не допускати вітак до таких явних шкандалів, що до публики доходит и факт, що принципи хитают ся и всякі печатні заяви Франка о виступленю з „Н[ародної] В[олі]“¹⁰⁵ и т[акє] и [нше] и право „Д'їлу“ писати коментарі — и що тут наконец вратовано — пісьля всего того. Так само мало вдержати органи и вести до того, щоб публика від них відверталась. Колись „Народ“

був у нас читаний, а тепер що з Вашої статі об „Русской Бесѣдѣ“¹⁰⁶, як ніхто з інтересованих того не читає? Кому ж рутеньство з голов вибивати як не читачам Р[усской] Б[есѣди]? Здоровлю Вас и Ваших!

Ваш Яросевич.

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 151—152 зв. Автограф.

№ 37

8/7 [18]94 [р.]

Шановний Земляче!

Надіюсь, що моє письмо застане Вас ще в Софії — а то я знов не міг раніше відписати через слабкість погану тим що не мож сидіти (назив на ті часті) — а через те й писати. Між нами вийшли непорозуміння: „Народ“ и „Хлібороба“ кидають читати не через их зміст а тим самим и не через Ваші писаня, а через „угодову акцію“ радикалів — бродські вибори (чого им ся було в одно и друге мішати?— Коли не було ніякої надії ні до згоди довести ні на виборах чоловікови однісенькому фізично зовсім слабому Павликови що небудь зробити чи то для агітації в хосен ідеї — чи партії — ба ще своїми мемоарами об тих виборах — такими вже дитинячі наївними дає всім просто на сьміх піднимати и себе и партію). В політиці иноді як нема сили щонебудь зробити найліпше и найрозумніше на хвилику не робити й ничо, та бодай не показовати своїх слабих боків. И я не знаю, ні що було між Павликом и Франком ні між ними и Герасимовичом, котрий по „Дѣлу“ теж виступив з виділу чи з партії — знаю лиш тільки, що обовязком Павлика було не допустити до шкандалів предвидівши их наперед, а не писати вітак посланіє. Недавно вичитав я в „Дѣлѣ“, що мене вибрали не спитавши мене до виділу Н[ародної] В[олі]. То явна деморалізація вибирати когось, хто за цілий рік не буде міг ні разу бути на засіданю не то щось робити. Ja so eine Partei kann man nicht ernst nehmen. И покищо сьлідовалоб бодай товчи в голови рутеньські (з Монч[аловськ]их¹⁰⁷ ничо не буде з провінціональних москвофілів або их синів моглиб Ваші письма щось зробити) розповсюднюючи „Народ“ и „Хлібороба“ — та того не роблят „високі“ політики.

Ну всего Вам доброго в дорозі и в Парижу!

Ваш Яросевич.

P. S. Коли можете, дістаньте з Вашого міністерства просвьіти мої документи, що я колись подав просячи о професуру.

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 153—154 зв. Автограф.

№ 38

Шановний Земляче!

Поки Вам напишу з Кракова подрібно, засилаю сих кілька слів тільки що висівши з вагона. Arbeitgeber казав мені привитати Вас від него як мож найтепліше и сповістити Вас, що літом все можливе зробит, щоби

до Вас поїхати. Тепер готов для Вас постарати ся о гроші, коли лиш Вам потрібно. Тож напишіт об цім до него.

На печатане пісней дав 200 рублів, щоби зараз начинати печатане и пришло решту, скоро го повідомит ся, скільки буде коштовати видане?

Медик передав для Вас ківське варення и я Вам завтра вишлю. Письмо давав, та взяв назад, бо мене сьлідила поліція и він побояв ся. Має го вислати поштою до мене, а я Вам зашлю. Цікаве оно тим, що разом є там письмо Чернигівця об радикальнім кружку в Чернигівщині и об намірі тамошного земства видати своїм заходом и коштом Глібова.

Всі прочі кланяют ся Вам щиро и сумуют над Вашою хоробою.

Кланяєсь Вам Романенко¹⁰⁸ живучий тепер в Москві; подибав я єго в Одессі — він товариш Борисова¹⁰⁹ по університету и ссилці.

Бувайте здорові!

Ваш Яросевич.

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 155—155 зв. Автограф.

№ 39

Шановний Земляче!

Як раз дістав письмо від Арабажина. Цікавищу половину єго пересилаю Вам як материял до питання об укр[аїнських] кружках, котрим займаєтесь.

Ваш Яросевич.

ЦДІА України у Львові, ф. 663, оп. 2, спр. 86, арк. 156. Автограф.

ПРИМІТКИ

1. Наприкінці 80-х — на початку 90-х років XIX ст. у Кракові утворилася досить велика українська громада, що складалася із студентів, службовців. Чи не першими тут угрупувалися студенти-медики, оскільки медичного факультету у Львівському університеті не було. 22 жовтня 1887 р. відбулися перші загальні збори українських студентів у кількості 36 осіб, на яких обговорювали питання заснування академічного товариства у Кракові. На наступних загальних зборах, що відбулися через тиждень і в яких взяли участь 54 студенти, обговорювався проєкт статуту товариства, яке вирішено назвати „Академічною громадою“. Треті загальні збори скликано 8 лютого 1888 р. для внесення деяких змін у статут. Цього ж дня написано і відправлено лист до намісництва у Львові. Серед тих, хто його підписав, студенти І. Колесса, Р. Яросевич, М. Яремкевич, Я. Невестюк, І. Навроцький, О. Брилинський. Створюване товариство, згідно з його статутом, мало на меті „бути осередком наукового і товариського життя русинів-академіків“, а також турботу про моральну і матеріальну допомогу своїм членам. Товариство зобов'язувалося створити читальню та бібліотеку, готувати наукові лекції, проводити літературні вечорниці, концерти та інші культурні заходи. У травні намісництво затвердило статут товариства. Місцем регулярних зустрічей членів „Академічної громади“ була відома на той час краківська кав'ярня Кіяка на Ринку. Першим головою товариства був український етнограф і фольклорист Іван Колесса. Члени товариства майже всі були драгоманівцями і належали до русько-української радикальної партії. „Академічна громада“ проіснувала до 1895 року.

2. Йдеться про „Праці етнографічно-статистичної експедиції у Західно-Руський край“ (Санкт-Петербург, 1872—1879, т. 1—7), які вийшли за редакцією українського етнографа

і фольклориста П. Чубинського (1839—1884). В 1869—1870 р. він очолював етнографічно-статистичні експедиції для вивчення України, Білорусії та Молдавії.

3. „Січ“ — українське студентське культурно-освітнє товариство, засноване 1868 р. у Відні за почином А. Вахнянина. Відіграло велику роль в історії національного відродження України під Австрією, особливо в 1873—1877 рр. під впливом М. Драгоманова та О. Терлецького. 1888 р. фінансове становище було дуже скрутне, що змусило товариство звернутися з проханням про субсидію до галицького сейму, але безуспішно. У період з 1.10.1885 р. по 5.11.1886 р. у товаристві головував д-р Роман Яросевич.

4. Терлецький Остап (1850—1902) — адвокат, громадський діяч, один із провідників поступового народовства в Галичині й помічник М. Драгоманова в його заходах з європеїзації галицьких українців, у 1870-х роках провідник Віденської „Січі“.

5. Мовиться про Лідію, старшу доньку М. Драгоманова, яка 1889 р. вийшла заміж за відомого болгарського історика і філолога Івана Шишманова.

6. Озаркевич Євген (1861—1916) — лікар, громадський діяч. Студював медицину у Відні, був активним членом студентського товариства „Січ“. Після одержання 1888 р. диплома протягом трьох років проходив практику в клініках Відня.

7. Йдеться, очевидно, про Окуневського Ярослава (1860—1929) — лікаря, громадського діяча і письменника. Студював медицину у Відні, де був головою студентського товариства „Січ“ (1880 р.). Одержавши диплом лікаря, служив в австрійському військовому флоті, став адміралом. Міг це бути і його брат Теофіль (1858—1937) — адвокат, громадсько-політичний діяч Коломийщини й Городенщини. У 1883 р. був бібліотекарем Віденської „Січі“.

8. „Станьчики“ — іронічна назва партії краківських консерваторів, поширилася після опублікування 1869 р. групою прогресивних польських діячів памфлета „Тека Станьчика“. Станьчик — ім'я блазня польського короля Сигізмунда I (1469—1548).

9. Трильовський Кирило (1864—1941) — громадсько-політичний діяч, основоположник і один із керівників русько-української радикальної партії, адвокат, журналіст і видавець. Політичну діяльність почав ще в першому гімназійному класі в Золочеві, де заснував таємне товариство для „удержання руського духа“. У такому ж товаристві в Коломиї утримував бібліотеку для молоді. Р. Яросевич деякий час учителював у Коломийській гімназії, викладаючи класичну філософію і українську мову.

10. Качала Степан (1815—1888) — священик, галицький політичний та громадський діяч. Був серед засновників „Просвіти“, Наукового товариства ім. Шевченка, „Народної Ради“, член „Народного дому“, „Галицько-руської матиці“, „Руського товариства педагогічного“. Власним коштом підтримував українські товариства, бурси, видавництва, часописи. Будучи 1861 р. обраним до крайового сейму Галичини і маючи неабиякий авторитет серед народу, залишався послом на всі подальші каденції аж до смерті. Історичними стали його промови на захист прав української мови у школах (31.12.1866 р., 8. 05. 1875 р.).

11. Дашинський (Daszyński) Ігнаци (1866—1936) — польський політичний діяч і публіцист. 1889 р. перебував у Кракові, слухав виклади природничі і працював у лабораторії Ягеллонського університету.

12. „Ognisko“ — часопис радикально налаштованої польської студентської молоді. Виходив друком при Краківському університеті в 1889 р., закритий за поширення соціалістичних ідей.

13. Йдеться про польського студента Тадея Дверницького з Кракова, який з 17 березня 1889 р. перебував у слідчій в'язниці в Пйотркові, ймовірно його ув'язнили в Росії за перевезення польських книжок, цензурованих у Галичині (про це див.: Діло.— 1889.— 13 квіт.— Ч. 81.— С. 3).

14. У квітні 1889 р. „Академічна громада“ організувала вечорниці на честь роковин смерті Т. Шевченка. Прибуток мав піти на користь товариства „Wzajemna pomoc uczniów Uniwersytetu Jagellońskiego“ і на бібліотеку товариства „Академічна громада“.

15. Дарвін Чарльз (1809—1882) — англійський природодослідник, основоположник матеріалістичного вчення про історичний розвиток органічного світу. Більшість його праць присвячено проблемі походження видів.

16. Спенсер Герберт (1820—1903) — англійський філософ-ідеаліст, соціолог, один із засновників позитивізму. Заснував так звану органічну школу в соціології. Прагнути виправдати соціальну нерівність, уподібнював людське суспільство до тваринного організму і переносив біологічне вчення про боротьбу за існування на історію людства.

17. Брандес Георг (справж. Моріс Коген; 1842—1927) — датський літературознавець, публіцист. Автор першого в європейській науці порівняльно-історичного дослідження „Найголовніші течії в європейській літературі XIX ст.“ (1872—1890, т. 1—6). Був першим у Данії дослідником життя і творчості Т. Шевченка. У серії нарисів та розвідці „Романтична література Польщі в XIX столітті“ (1885—1899) описав свої враження від подорожей до Варшави (1885—1898) і Львова (1898).

18. Мордовець (Мордовцев) Данило (1830—1905) — український і російський письменник, історик. Повне зібрання його творів, видане в 1901—1915 рр., вишло трьома серіями і нараховувало 60 томів. Хоча більшість творів була написана російською мовою, однак у них домінувала українська тематика, особливо історична („Гайдамаки“, „Тиміш“, „Сагайдачний“, „Цар і гетьман“ та ін.). Звіти громадських бібліотек свідчать, що в цей час, з огляду на попит читачів, його твори за популярністю посідали п'яте місце в імперії. Він усіяко допомагав студентам.

19. Піпін Олександр (1833—1904) — російський літературознавець, фольклорист; академік Петербурзької Академії наук (з 1898), автор багатьох праць з історії української етнографії, літератури.

20. Падура Тимко (1801—1871) — український і польський поет. Українські твори писав латинськими літерами. Підтримував зв'язки з декабристами. Написав 1825 р. українською мовою „Бойову пісню“, „Рухавка (Пісня козацька)“, в якій закликав до боротьби з царатом. Автор збірки поезій (пол. мовою, вид. 1842, 1844 р.; „Співанки українця“, 1878 р.).

21. Йдеться про відповідь „Одного з молодіжі“. За таким підписом І. Франко опублікував у другому за порядком номері „Ogniska“ за 1889 р. (фактично № 1 після конфіскації, с. 6—7, бо є ще № 1 до конфіскації) лист „Кому за се сором? (Відкритий лист до редакції „Правди“)“, де різко критикувались націоналістичні принципи програмної статті „Правди“, автором якої був О. Кониський. З цим листом І. Франко ще раніше звертався до редакції „Правди“, але йому відмовили. В ньому, зокрема, пише: „Нехай же редакція „Правди“ не кідає нашої молодіжі поліна під ноги такими необдуманими пересторогами, а помагає їй, коли хоче бути справді поступовим все — українським органом. Того здаєш вид неї жде ціла Україна того ждала і галицько-руська молодіж“.

22. У ЦДДА України у Львові, у фондї М. Павлика (ф. 663, оп. 2, спр. 50) зберігаються листи М. Драгоманова до „Академічної громади“ у Кракові. Серед них лист, надісланий з нагоди роковин існування товариства, у якому, зокрема, пише: „Довідались про близькі роковини існування товариства, посилаю на спомин маленький дар ... книгу М.— De Vogüe Le Roman Russe... Коли б і ми, українці-русини, швидше дочекались подібної ж книги і про наше письменство. Так воно і буде, коли воно стане рішучо розвивати ті поступові зерна, які вже в ньому є віддавна: любов до черні, а в купі і до волі громадської і до вільної науки, до всеї людности...“

23. Міклошич Франц (1813—1891) — австрійський і словенський мовознавець, академік Віденської АН з 1851 р., почесний член багатьох іноземних академій, усіх університетів Росії. У 1850—1886 рр. — професор Віденського університету. Родоначальник порівняльно-історичного вивчення граматики слов'янських мов.

24. Карлович Ян Александр (1836—1903) — польський мовознавець, фольклорист, етнограф і музикознавець, член Краківської АН з 1877 р.

25. „Czytelnia akademicka“ — польське студентське товариство у Кракові. У 1890 р. сенат Ягеллонського університету закрив прогресивну „Czytelniu...“ і близько 200 польських студентів стали членами „Академічної громади“, яка на той час задавала тон у житті всієї студентської молоді.

26. Йдеться про Краєву шкільну раду для Галичини, яка створена законом з 22.06.1867 р. із широкими правами. Від того часу шкільні галицькі справи нормували крайові закони.

Вони гальмували нормальний розвиток українського шкільництва, а Краєва шкільна рада всіма способами втілювала в життя колонізаційну систему. Краєва шкільна рада для Галичини здебільшого догоджала полякам. Кривди українського шкільництва були предметом безнастанних скарг, інтерпеляцій та боротьби на сеймовій та парламентській аренах.

27. Йдеться про лінгвістичну розвідку Р. Яросевича „Über das Euchologium Sinaiticum“ (Коломия, 1888.— 40 с.).

28. Йдеться про книжку „Le roman russe“ (1886) французького письменника й історика літератури Воґюе (Vogüé) Ежена Мелькіора де (1848—1910). У ній автор розкрив західно-європейському читачеві значення російської класики.

29. „Свободная Россия“ — журнал, який видавали в 1888—1889 рр. у Женеві російські емігранти В. Бурцев і В. Дебогорій-Мокрієвич. Вийшло друком три випуски.

30. Корчинський (Korczynskie) Едвард (1844—1905) — професор і директор клініки внутрішніх хвороб медичного факультету Ягеллонського університету. У 1890/1891 академічному році обраний ректором університету. За його керівництва з університету було вигнано кілька студентів за соціалістичні погляди, що спричинило бурхливі протести студентської молоді.

31. „Przyjaciel ludu“ — польська двотижнева газета демократичного напрямку, орган селянської партії. Засновником і редактором (до 1902 р.) був Б. Вислоух. Виходила у Львові в 1889—1902 рр., у Кракові в 1903—1914, 1919—1933 рр.

32. „Przegląd akademicki“ — орган польської молоді, яка була об'єднана товариством „Czytelnia akademicka“. Виходила у Кракові (?).

33. Ймовірно, йдеться про Брайтера Ернеста (1865—1935), польського журналіста. Згодом — видавець прогресивної газети „Monitor“, що виходила у Львові протягом 1896—1914 рр.

34. Чернишевський Микола (1828—1889) — російський революціонер-демократ, філософ, економіст, письменник, літературний критик.

35. „Czas“ — щоденна польська газета консервативного напрямку, виходила у Кракові в 1848—1934 рр.

36. „Nowa Reforma“ — польська щоденна газета, виходила у Кракові в 1882—1928 рр.

37. „Народ“ — громадсько-політичний журнал, орган русько-української радикальної партії. Виходив у Львові (1890—1892) за редакцією М. Павлика та І. Франка і в Коломиї (1893—1895) за редакцією М. Павлика.

38. „Archiv für slavische Philologie“ — науковий славістичний журнал, виходив у Берліні в 1875—1920 рр.

39. „Червона Русь“ — громадсько-політична газета москвофільського напрямку, виходила у Львові у 1888—1891 рр.

40. Левицький Кость (1859—1941) — визначний політичний діяч Галичини кінця XIX — першої половини XX ст., адвокат, публіцист, громадський діяч.

41. Павлик Михайло (1853—1915) — український письменник, публіцист, громадський і культурно-освітній діяч.

42. Праця М. Драгоманова „Историческая Польша й великорусская демократия“ (Женева, 1881—1882) присвячена українському питанню в його історичному висвітленні. М. Драгоманов подає історичну довідку про те, як склались несприятливі умови перехресних стосунків слов'янських народів — поляків, білорусів, українців, росіян.

43. „Časopis českého studentva“ — соціально-політичний і літературний двотижневик. Орган прогресивної слов'янської молоді. Видавець — К. С. Сокол. Виходив 1892 р. у Празі.

44. Котурницький Михайло — конспіративне ім'я Кобилянського Еразма (1856— бл. 1918). Польський політичний діяч, навчався у Петербурзі, де брав участь у діяльності революційних гуртків. На початку 1877 р. емігрував до Швейцарії, де познайомився з

М. Драгомановим. Брав участь у діяльності польської і російської еміграції. У травні 1877 р. виїжджав до Львова. До Галичини прибув під іменем М. Котурицького. Був причетний до першого процесу соціалістів у Львові (1878 р.). У липні 1890 р., повертаючись із Парижа, побував у Кракові з фальшивим паспортом на ім'я Альбіна Гайського. На одній із станцій його заарештовано.

45. Кох Роберт (1843—1910) — німецький мікробіолог. У 1891—1904 рр. — директор заснованого ним Інституту інфекційних хвороб у Берліні. Наукові праці присвячені виявленню збудників інфекційних хвороб і розробленню методів боротьби з ними. Так звана реакція Коха — показник зміненої реактивності організму тварин і людини, сенситивізованого до туберкульозних бактерій — уперше описана ним у 1891 р. і вказує на наявність туберкульозної інфекції.

46. Данилович Северин (1860—1939) — український публіцист. Закінчив юридичний факультет Львівського університету, один з організаторів русько-української радикальної партії та авторів її програми.

47. Телішевський Костянтин (1851—1913) — нотаріус у Бучачі, діяч народовського табору в Галичині, депутат австрійського парламенту і галицького сейму.

48. Січинський Микола (1850—1894) — український громадський діяч, депутат галицького сейму, народовець, уніатський священник, один із діячів „нової ери“.

49. Йдеться про Гарасимовича Іларіона (1853—1901) — громадського і політичного діяча, учасника радикального руху в Галичині. Був членом студентського товариства „Січ“ у Відні (1872—1876). Там познайомився з М. Драгомановим, який відвідав його 1875 р. у Микуличині. За зв'язок з Драгомановим та радикально-демократичні погляди був під наглядом поліції. Приятель І. Франка і М. Павлика. Один з організаторів „Гуцульської спілки промислової в Коломиї“ (1888 р.). 1 січня 1889 р. заходами спілки відкрито „склеп“, управителем якого став Гарасимович. Діяльність товариства не обмежувалась утриманням „склепу“, згодом тут відкрито школу різьбярства і народних промислів, яка існувала до 1895 р. Того самого року в Коломиї закладено державну школу для деревного промислу. У 1896 р. І. Гарасимович був запрошений до Львова секретарем „Народної торгівлі“. Редагував першу селянську радикальну газету „Хлібороб“.

50. Йдеться про виробу родини народних майстрів різьблення та інкрустації на дереві з села Яворова (тепер Косівського району Івано-Франківської обл.) Шкрібляків: Юрія Івановича (1822—1884), Василя Юрійовича (1856—1928), Миколи Юрійовича (1858—1920).

51. „Народна торгівля“ — перша українська споживча кооператива, заснована 1883 р. В. Нагірним й А. Ничаєм, як осередній склад для українських крамниць та для вишколення й виховання українського купецтва.

52. Чапельський Іван (1850—1919) — греко-католицький священник, церковний діяч.

53. Праця В. Охримовича „Кілька критичних думок про життя та розвій галицько-русської інтелігенції“ була опублікована в часописі „Народ“ (1890.— 1 лист.— Ч. 21.— С. 324—333).

54. Народовці — одна з провідних культурно-політичних течій на західноукраїнських землях. Зародилась на початку 60-х років XIX ст. переважно серед українського греко-католицького і православного духовництва, учительства та університетської професури на протывагу консервативним колам старшої генерації, зокрема москвофілам.

55. Радикали — тут: представники русько-української радикальної партії (РУРП), створеної у Львові в жовтні 1890 р. Її вимогами були: перебудова Австрії на федеральній основі, децентралізація влади, поділ Галичини на дві окремі частини — українську і польську, введення прогресивного податку, розподіл ґрунтів великої власності поміж мало- і безземельним селянством тощо.

56. Кронаветтер Фердинанд (1838—1913) — австрійський політичний діяч, представник демократичних кіл, неодноразово був обраний до австрійського парламенту.

57. Романчук Юліан (1842—1932) — політичний і громадський діяч, один із лідерів народовців, дійсний член НТШ, у 1883—1895 рр. — посол до галицького сейму, а від 1889 р. — голова українського сеймового клубу.

58. Грушкевич Теофіль (1846—1915) — український педагог, громадський і просвітній діяч, директор української гімназії в Яворові, організатор Коломийщини, редактор „Учителя“, автор шкільних книжок і популярних брошур. Від 1879 до жовтня 1889 року працював учителем української та німецької мов у Коломийській гімназії. 1889 р. на підставі донесення до Шкільної ради про участь у банкеті в Коломиї на честь російського посла Т. Грушкевича було переведено з Коломиї до Львова, де до 1895 р. викладав у гімназіях латинську, німецьку і польську мови.

59. „Родина“ — руське касинове товариство. Створено в Коломиї 1888 р. за ініціативою Т. Грушкевича. Першим головою правління був обраний Павло Ільницький.

60. Очевидно, йдеться про прихильників отця Луки Бобровича, священика, вихідця із холмської єпархії, який видавав у Львові в 1885—1887 рр. двотижневик для справ церковних, політичних, суспільних і літературних під назвою „Русь“. Як зазначає І. Франко у праці „Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.“, „двонедільник [...] був аж надто яркий, острий у словах і задористий у полеміці, явно провокуючи всіх, кого можна було провокувати. О[тець] Бобрович виявив із себе вповні тип войовничого ксьондза в роді поляка кс[ондза] Стояловського і воював сміло цілий 1886 р., поки добився доброї парафії в самому Львові, по чім зараз, з початком 1887 р., звинув свою редакцію і покинув письменське ремесло“ (Франко І. Збір. творів: У 50 т.— К., 1984.— Т. 41.— С. 422).

61. „Народний дім“ — найстарша і найбагатша культурно-освітня організація, заснована 1849 р. у Львові Головною руською радою. У 60-х роках XIX ст. „Народний дім“ опинився у руках галицьких москвофілів.

62. Антонович Володимир (1834—1908) — український історик, археолог, етнограф, археограф. Один з організаторів та ідеологів Київської громади, професор Київського університету.

63. Арабажин Костянтин (21.XII. 1865 (2.01.1866) — 1929) — російський та український публіцист, літературознавець і громадсько-культурний діяч. У 1880-ті роки брав участь у революційній боротьбі, нелегально перевозив із Галичини до Росії заборонену літературу. Підтримував контакти з І. Франком, М. Павликом.

64. „Киевское слово“ — щоденна літературно-політична й економічна газета. Виходила в 1886—1905 рр. Видавець-редактор — професор Київського університету А. Антонович, з 1893 р. — В. Богданов, із серпня 1905 р. — В. Фінн. Газета відіграла значну роль у розгортанні революційного руху в місті. На її сторінках вміщено казку „Звір'ячий бюджет“ І. Франка, оповідання „Світло добра і любові“, „Увінчаний співець“ Олени Пчілки, галицькі пісні в перекладі С. Бердяєва.

65. Мабуть, йдеться про публікацію статті М. Драгоманова „Малі замітки й запити про сучасні справи“ у „Народі“ (1891.— 15 січ.— Ч. 2.— С. 28—30).

66. „Хлібороб“ — літературно-політичний часопис, орган русько-української радикальної партії. Виходив протягом 1891—1893 рр. у Львові та Коломиї.

67. Мишуга Олександр (1853—1922) — український оперний співак, ліричний тенор. Виступав на оперних сценах Італії, Польщі, Росії, Німеччини. Перед Першою світовою війною мав у Києві свою школу співу.

68. Бартенєв Дмитро Іванович (бл. 1863—1923) — революційний народник. У 1880—1881 рр. брав участь у народницьких гуртках Одеси, Херсона, Харкова. В 1881 р. його заарештовано і вислано до Нижнього Новгорода під нагляд поліції. З 1883 р. працював на півдні України, займався революційною пропагандою серед робітників. У 1885 р. його заслано до Сибіру. Після заслання (1894) оселився у с. Чурапчі (Якутія).

69. Можливо, йдеться про з'їзд студентства Австрії, який відбувся у Празі 17—18 травня 1891 р.

70. Ікалович Константин — надворний лікар князя Болгарії, член українського студентського товариства „Січ“ у Відні в 1881—1885 роках.

71. Сабат — косівський староста, донощик й ініціатор кількох судових розправ над Г. Павлик.

72. Йдеться про статтю „Радикальний посол“ [Т. Окуневський], опубліковану в часописі „Народ“ (1890.— 1 груд.— Ч. 23.— С. 359. Підпис: Редакція).

73. Левицький Євген (1870—1925) — громадсько-політичний діяч, один із засновників радикальної, після національно-демократичної партії, посол до австрійського парламенту; публіцист, співробітник „Народу“, організатор студентства.

74. „Академічний кружок“ — українське студентське товариство, яке діяло в 1871—1895 рр. Об'єднував студентів Львівського університету, вищих політехнічної і ветеринарної шкіл. Загалом дотримувався москвофільської орієнтації. У лютому 1876 — червні 1877 р., очолюваний демократичною групою молоді (І. Белей, М. Павлик, І. Франко), вів боротьбу з москвофілами і народовцями. Після їх арешту (1877) знову перейшов на реакційні позиції.

75. Очевидно, йдеться про Чарторийського Владислава (1828—1894) — політика і дипломата, активного діяча польських емігрантських організацій. У 1876—1878 рр. заснував у Кракові музей Чарторийських.

76. Йдеться про публікування статті Гната Дашинського „Гр. Лев Толстой про полові стосунки“ (розбір „Крейцерової сонати“) у часописі „Народ“ (1891.— Ч. 4, 5.— С. 78—80; Ч. 6.— С. 93—96).

77. Шухевич Микола — адвокат у Львові.

78. Ймовірно, Петрушевич Євген (1863—1940) — український політик, адвокат; активний член національно-демократичної партії, посол до галицького сейму та австрійського парламенту; організатор Сокальщини.

79. Кос Андрій (1864—1918) — український громадсько-політичний діяч, посол до австрійського парламенту, за російської інвазії засланий до Сибіру; адвокат, у молодості знайомий і однодумець І. Франка.

80. Кулачковський Олександр (1865—1929) — юрист, редактор українського видання для Галичини — австрійського „Вісника державних законів“.

81. Дорундяк Михайло — громадський діяч, член русько-української радикальної партії, посол галицького сейму, юрист.

82. Йдеться про філіали „Гуцульської спілки промислової в Коломиї“ (кооперативне товариство, зареєстроване 1888 р.), які діяли по селах Східної Галичини. Їх діяльність дала можливість певного поступу на економічній ниві. Згідно з програмою товариства, народ мав власною промисловою працею дійти добробуту, а спілка мала допомагати в досягненні цієї мети гуцульському населенню з коломиїських околиць. Дирекцію спілки очолював Іларіон Гарасимович.

83. Корчинський Петро — скарбовий урядовець у Коломиї, був членом правління „Гуцульської спілки промислової в Коломиї“.

84. Йдеться про Голейка Михайла, галицького архітектора другої половини ХІХ ст., який побудував багато сільських мурованих церков у модному тоді псевдовізантійському стилі. Обіймав посаду міського інженера Коломиї та був членом правління „Гуцульської спілки промислової в Коломиї“.

85. Ковалевський Микола (1841—1897) — український громадсько-культурний діяч, письменник. Належав до радикально-демократичного крила київської „Старої громади“. В 1878—1882 рр. перебував на засланні в Сибіру (Мінусинськ). Збирав по Україні кошти на видання прогресивної преси в Галичині та брошур визвольного характеру, зокрема на журнал „Народ“, газету „Хлібороб“. Підтримував дружні взаємини з М. Драгомановим, І. Франком, М. Павликом. Arbeitgeber — його псевдонім.

86. Галин Мартирій (1856—1943) — київський лікар і громадський діяч, укладач російсько-українського та латинсько-українського медичного словників. Відвідав І. Франка у Львові в червні 1890 р. Після 1917 р. — емігрант.
87. Трегубов Єлисей (1849—1920) — культурно-освітній діяч, учитель колегії Павла Галагана в Києві, член Київської громади, співробітник журналу „Киевская Старина“; чоловік сестри О. Франко.
88. Науменко Володимир (1852—1919) — український історик і журналіст, у 1893—1906 рр. редактор журналу „Киевская Старина“.
89. Кониський Олександр (1836—1900) — український культурно-громадський діяч, педагог, письменник. Член Київської громади, один з ініціаторів і організаторів співробітництва між східноукраїнськими та західноукраїнськими культурно-освітніми організаціями.
90. Андрієвський Олексій (1845—1902) — український історик, літератор, педагог, громадський діяч. Закінчив 1865 р. Київський університет, учителював у гімназіях Катеринослава, Одеси, Тули, Києва. Був на засланні у Вятці (тепер Кіров, 1879—1881). З 1881 р. редагував неофіційну частину „Киевских губернских ведомостей“; працював у Київській комісії народних читань, організував видання популярних брошур з різних галузей знань, громадсько-культурні заходи.
91. Вовк-Карачевський Василь (1834—1893) — український громадсько-культурний діяч, публіцист, перекладач. Закінчив 1856 р. медичний факультет Київського університету. Належав до київської „Старої громади“; у нього відбувалися нелегальні збори, виклади тощо. Окремим виданням вийшов його переклад книжки Дж. Кеннана „Сибір“ (1893).
92. Йдеться про публікацію М. Драгоманова „На увагу українолюбця у Росії“ у часописі „Народ“ (1890.— 15 трав.— Ч. 10.— С. 152—154). Приводом до написання статті послужив виступ „Правди“ (1890.— Т. 3.— Вип. VII) з наклепами на діячів російської літератури, у тому й на Радищева, Григоровича, Герцена.
93. Комаров Михайло (1844—1913) — український бібліограф, критик, фольклорист, лексикограф, перекладач, громадський діяч. Закінчив 1867 р. юридичний факультет Харківського університету. У 1868—1886 рр. — на різних судових посадах у Воронежській губернії, Києві, Умані; з 1887 р. до кінця життя — нотаріус в Одесі, активний учасник Одеської громади. Під впливом народницьких ідей 1870-х років створив і видав серію науково-популярних „книжок для народу“.
94. Смоленський Леонід (1844—1905) — український громадський діяч, керівник Одеської громади. Прихильник М. Драгоманова.
95. Йдеться про Симиренка Лева Платоновича (1855—1920). Український вчений, помолог і плодовод. Син цукрозаводчика П. Ф. Симиренка. В 1878 р. закінчив природничий факультет Одеського (Новоросійського) університету. В Одесі зблизився з місцевими революційними гуртками. У 1879 р. його заарештували і заслали до Сибіру. В 1887 р. повернувся до рідного села Млієва і цілком віддав справі розвитку садівництва. Вивів сорт яблуні, відомий під назвою Ренет Симиренка.
96. Сельський Щасний (Фелікс Станіславович; 1852—1922) — студент медичного відділу Віденського університету, член студентського товариства „Січ“, товариш Остапа Терлецького та Івана Франка.
97. „Галицька Русь“ — газета москвофільського напрямку, виходила у Львові в 1891—1892 рр., раніше мала назву „Пролом“.
98. Ганкевич Микола (1869—1931) — громадсько-політичний діяч, молодий представник русько-української радикальної партії, один із засновників соціал-демократичної партії Галичини. У 1892 р. — студент Львівського університету, член студентського товариства „Академічне братство“.
99. „Киевская Старина“ — щомісячний історико-етнографічний і літературно-художній журнал; 1882—1888 рр. — орган Історичного товариства Нестора-літописця, з 1889 р. — „Старої громади“. Виходила в Києві 1882—1907 рр. (останній рік — українською мовою під назвою „Україна“), усього 94 числа. Журнал широко висвітлював український літературний процес, публікував невідомі твори зі спадщини письменників, літературознавчі праці тощо.

100. „Przedswit“ — політичний журнал, виходив у 1881—1920 рр. у Женеві, Лейпцігу, Лондоні, Парижі, Кракові, Варшаві, Львові, спочатку — як орган групи польських соціалістів, згодом — як орган польської партії соціалістів.

101. Синявський Антін (1866—1951) — український історик, економіст, педагог, громадський діяч, публіцист. Політичні погляди Синявського-студента (історико-філологічний факультет Київського університету — 1885—1889 рр.) формувалися під впливом ідей М. Драгоманова. За причетність до нелегальної драгоманівської організації „Вільний союз“ йому довелося відбути заслання у Шенкурську. 1890 р. два місяці провчився на медичному та природничому факультетах Московського університету. Згодом переїхав до Одеси, де склав іспити за юридичний та природничий факультети й 1893 р. отримав другий диплом та звання учителя гімназії і прогімназії з правом викладання географії. Викладав у юнкерському училищі та на Вищих жіночих курсах. З 1894 р. — приват-доцент Одеського університету. Тут теж не полишав громадської роботи, за що його заслано до Томська (1896—1897). Його перші публікації з'явилися у „Народі“. „Хома Ск.“ — один із багатьох його псевдонімів.

102. М. Уманець — псевдонім Комарова Михайла Федоровича (1844—1913) — українського бібліографа, критика, перекладача, громадського діяча. Див. прим. 93.

103. Невестюк Яків (1868—1934) — український громадський діяч, письменник, лікар. Навчався 1887—1894 рр. на медичному факультеті Краківського університету. Один з організаторів і голова українського студентського товариства „Академічна громада“. Був членом русько-української радикальної партії, підтримував зв'язки з М. Драгомановим, І. Франком, М. Павликом. Нелегально перевозив у Росію українські видання; 1892 р. царські жандарми затримали його у Волочискську й вилучили літературу. Перебував шість місяців під слідством у Києві, потім півроку в одиночному ув'язненні в Петербурзі, про що згодом писав у „Споминах з моєї пригоди в Росії“ (Народ.— 1893.— Ч. 17). Був співредактором органу радикальної партії, журналу „Народ“. Працював лікарем у Великих Мостах, потім у Жаб'єму.

104. Ймовірно, йдеться про працю „Вольный Союз — Вільна спілка: Опыт украинской политико-соціальної программы. Свод й объяснения М. Драгоманова“ (Женева: Громада, 1884.— 109 с.).

105. Мабуть, йдеться про „Народну волю“ — політичне угруповання, близьке до русько-української радикальної партії, перші збори якого відбулися 30 липня 1893 р. у Коломиї. 12 листопада цього ж року у Кракові відбулося віче „Зв'язку сторонництва хлопського“. На ньому були присутні майже всі українські студенти на чолі з делегатом політичного товариства „Народна воля“ І. Франком.

106. „Русская Бесѣда“ — щомісячний журнал у Петербурзі, видавався 1895—1896 рр. для підтримки москвофільського руху в Галичині. У 1894 р. виходив під назвою „Галицько-Русский Вестник“. Редактором був В. Драгомирецький. З журналом співпрацювали І. Гушалевиц, Ю. Яворський та ін.

107. Мончаловський Осип (1858—1906) — український громадсько-культурний діяч і журналіст москвофільського напрямку.

108. Романенко — очевидно, член Одеської громади, учасник революційно-визвольного руху другої половини ХІХ ст.

109. Борисов Євген (1853—1900) — український етнограф і статистик. Член Одеської громади, бував у Львові, брав участь у революційно-визвольному русі другої половини ХІХ ст., знайомий з І. Франком. Друкувався у галицьких виданнях 1880-х років.